کوردستان

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بڵاوی دەکاتەوە

www.kurdistanmedia.com

ژمارە: ٩٢٩ | پێنجشەممە ، ٣٠ی ڕەزبەری ١٤٠٥ _ ٢٢ی ئۆکتۆبری ٢٠٢٦

دابینکردنی مافە نەتەوایەتییەکانی گەلی کورد لە چوارچێوەی ئێرانێکی دێموکراتیکی فیدراڵدا

پەیامی کاک مستەفا هیجری بەبۆنەی جێژنی خاوەنکار

جێژنی خاوەنکار لە هاونیشتمانانی یاری پیرۆز بێت! بەبۆنەی جێژنی خاوەنکارەوە، پیرۆزبایی لە هەموو باوەڕمەندانی ئایینی یاری، بەتایبەت هاونیشتمانە خۆشەویستە یارسانییەکانمان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و ڕێبەرە ئایینییەکانیان دەکەم. هاوئیشتمانانی یاری لە چەندین دەیەی ڕابردوودا هەموو کات ڕووبەڕووی شەپۆلێکی بەربڵاوی زەبروزەنگ و هەڵاواردنی ئایینی بوونەتەوە و زۆر جاران بۆ بەڕێوەبردنی ڕێوڕەسمە ئایینییەکانیان تووشی ئاستەنگ دەبنەوە و لەلایەن دەسەڵاتدارانی ئێران و هێز و دەزگا ئەمنییەکانەوە سووکایەتی بە باوەڕ و کولتووریان دەکرێت.

کوردستان هەموو کات شوێنی پێکەوەژیانی پێکهاتە و ئایینە جیاوازەکان بووە و هەر واش دەمێنێتەوە. باوەڕمەندانی ئایینی یاری لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش تەنیا کاتێک ئازادییەکی ئایینییان دەبێت کە پرسی نەتەوەکانی ئێران لە چوارچێوەی سیستەمێکی فیدراڵ و سێکۆلاردا چارەسەر بکرێت و کوردستانییان بتوانن بەدوور لە دەستێوەردانی کەسانی دیکە، خۆیان بڕیار لەسەر ئایین و کولتوور و زمان و ڕێوڕەسم و دابونەریتەکانیان بدەن.

جارێکی دیکە بەبۆنەی جێژنی خاوەنکارەوە پیرۆزبایی لە هەموو هاونیشتمانانی یاری دەکەم. بەو هیوایەی لە کوردستانێکی ئازاددا، بە ئازادی ڕێوڕەسم و جێژنە پیرۆزەکانیان بەڕێوە ببەن.

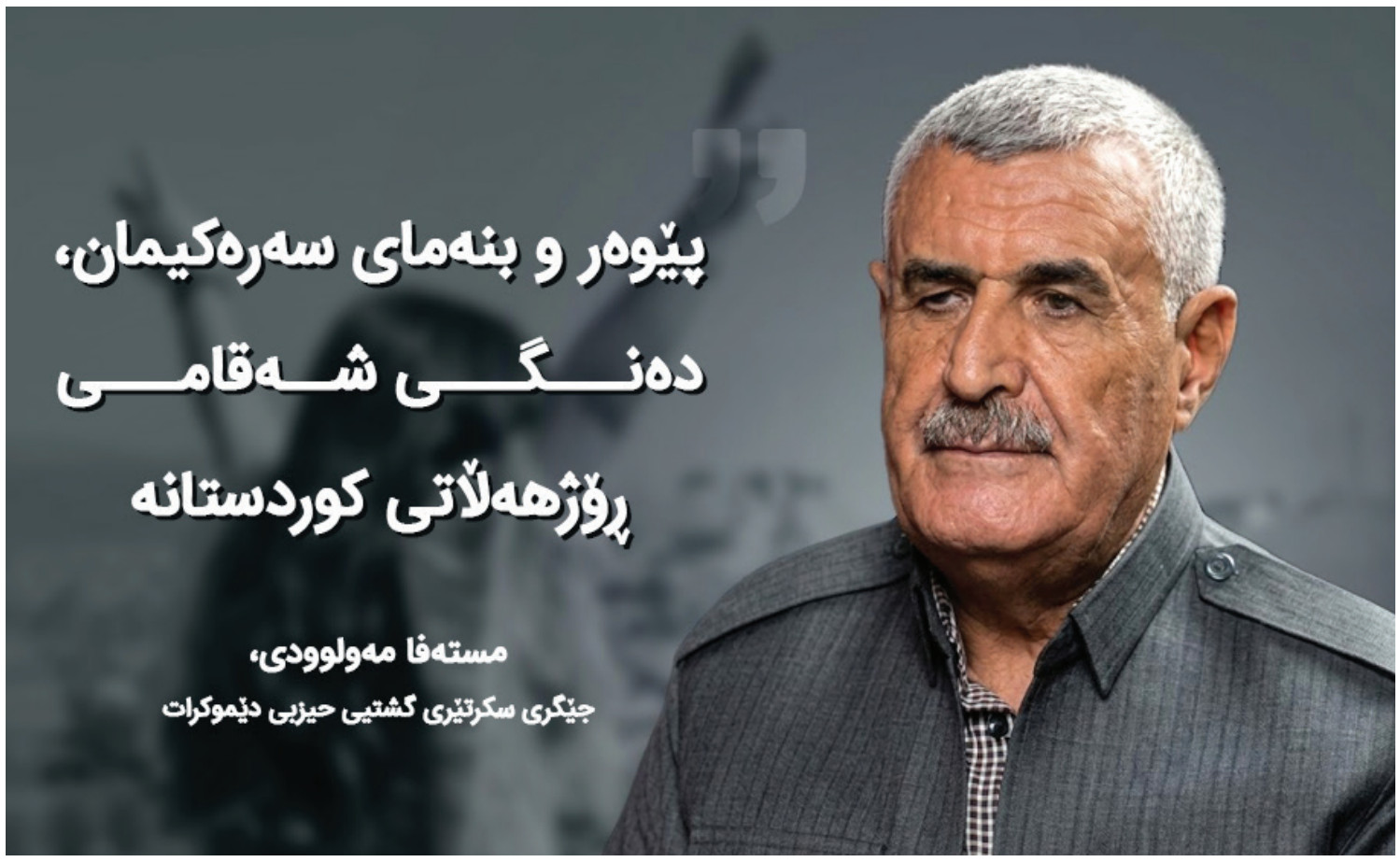
مستەفا هیجری

سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران

٢٩ی ڕەزبەری ١٤٠٥

مستەفا مەولوودی، جێگری سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران:

پێوەر و بنەمای سەرەکیمان، دەنگی شەقامی ڕۆژهەڵاتی کوردستانە

مستەفا مەولوودی، جێگری سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران، ڕایگەیاند قۆناغی ئێستا دەتوانرێت وەک دەرفەتێکی گرنگ بۆ کوردی ڕۆژهەڵات سەیر بکرێت لەپێناو گەیشتن بە مافە ڕەواکانیدا؛ هاوکات پێی داگرتەوە کە بەبێ چارەسەرکردنی پرسی کورد، ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست هەرگیز ئارامی و سەقامگیری بەخۆیەوە نابینێت.

مەولوودی لە میانی دیدارێکدا لەگەڵ بەرنامەی «ئازادی»، باسی لە هاوکێشە ناوچەییەکان و پێکدادانی نێوان ئەمریکا و ئیسرائیل لەگەڵ ئێران کرد و ئاماژەی بەوە دا کە جۆری سیاسەت و کردەوەکانی ڕێژیمی ئیسلامیی ئێران زیانی ڕاستەوخۆی بە بەرژەوەندیی گەلانی ئێران، وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست و تەنانەت بەرژەوەندیی زلهێزەکان لە ناوچەکەدا گەیاندووە و هەر ئەمەش بووەتە هۆی دروستبوونی ئەم دۆخەی ئێستا.

جێگری سکرتێری گشتیی حیزب لەبارەی دۆخی کورد لە نێوان تەنگژە و بەرەکانی شەڕدا، دووپاتی کردەوە ئاسایشی ناوچەکە بە شێوەیەکی بنەڕەتی گرێدراوی چارەسەریی دادپەروەرانەی دۆزی کوردە و بەبێ ئەم هەنگاوە، ناوچەکە بەردەوام لە ناسەقامگیریدا دەمێنێتەوە. هەر لەو چوارچێوەیەدا ئاماژەی بۆ ئەوە کرد پرسی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان پرسێکی گەرم، زیندوو، جیددی و سەردەمییە و ناکرێت چاوپۆشی لێ بکرێت، بەڵکوو پێویستی بە چارەسەرێکی یەکلاکەرەوە هەیە.

مستەفا مەولوودی لە بەشێکی دیکەی قسەکانیدا و سەبارەت بە پڕۆسەی ئاشتی و دەستپێشخەرییەکانی تایبەت بە دیالۆگ کە لە دیدارەکانی ئەم دواییەی «میژی»دا خرابوونە بەرباس، ڕایگەیاند: گفتوگۆ و دانوستان هەمیشە وەک یەکێک لە ڕێگاکانی گەیشتن بە ئاشتی دەمێنێتەوە، بەڵام بۆ حیزبی دێموکرات، پێوەر و بنەمای سەرەکی، دەنگی شەقامی کوردییە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان. ناوبراو جەختی کردەوە کە هەمیشە بە گوێگرتن لە خواست و داواکارییەکانی خەڵک، سیاسەت و هەنگاو و داواکارییە سیاسییەکانی حیزبەکەیان دەخەنە بەرباس و بڕیاری لەسەر دەدەن.

مەولوودی لەبارەی تایبەتمەندیی خەبات لە ڕۆژهەڵات و ڕەتکردنەوەی پڕۆسەی هاوشێوە لەگەڵ پارچەکانی دیکە، هێڵی جیاکەرەوەی کێشا و ڕایگەیاند کە کوردی ڕۆژهەڵات خۆی بڕیاردەری سەرەکییە لەسەر دیاریکردنی شێوازی خەبات و ئاڕاستەی سیاسەتی خۆی لەپێناو دیاریکردنی مافی چارەنووسیدا. هەروەها جەختی کردەوە کە هەر پارچەیەکی کوردستان خاوەنی هەلومەرج، بارودۆخ و تایبەتمەندیی سیاسی-کۆمەڵایەتیی خۆیەتی و بەپێی ئەو واقیعە خەبات دەکات؛ لەو سۆنگەیەشەوە جێبەجێکردنی هیچ پڕۆسەیەکی هاوشێوە و لەبەرگیراوی پارچەکانی دیکە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا سەرکەوتوو نابێت و وەڵامدەر نییە.

جێگری سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکرات لە کۆتایی لێدوانەکەیدا و لە وەڵامی پرسیارێکدا سەبارەت بە گرتنەبەری سیاسەتی «هەموو یان هیچ» و دەستنیشانکردنی ئامانجی ستراتیژیی خەباتی حیزبەکەیان، ڕایگەیاند ئامانجی کۆتایی ئەوان، دەستەبەرکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووسە بۆ کوردی ڕۆژهەڵات؛ تێکۆشانی حیزبی دێموکراتیش بۆ ئەوەیە لە چوارچێوەی دەوڵەتێکی ئازاد، دێموکرات و فیدراڵ لە ئێراندا، سەرجەم مافە نەتەوەیی، سیاسی، کۆمەڵایەتی و ئابووریییەکانی گەلی کورد بە فەرمی بەدی بێن و دەستەبەر بمێننەوە.

نەبوونی «هەیئەتی حاکمە» لە ئێران؛ شیکاریی ناسیستمێکی قەیرانساز

✍️ حەسەن شێخانی

یەکێک لەو باسانەی لە فەزای سیاسیی ئێراندا باو بووە، نەبوونی یەکگرتوویی لەنێو سیستمی کۆماری ئیسلامیدایە. ململانێ و دووبەرەکی لەنێو سیستمدا، پانتاییەکی بەرچاوی میدیاکانی بۆ خۆی تەرخان کردووە و بووەتە جێی باس و گەنگەشەیەکی زۆر لەنێوان شرۆڤەکاران و ڕۆژنامەنووساندا؛ بەتایبەتی لەو قۆناغانەدا کە بەشێک لە دامەزراوەکانی دەسەڵات بەدەست بەناو ڕێفۆرمخوازانەوە بووە، ئەم باسە زۆر گەرموگوڕتر بووە. بەو حاڵەش، زۆر جار بە گومانەوە لە ڕاستیی ئەم کێشمەکێشانە ڕوانراوە؛ کەسانێک هەبوون کە لە بنەڕەتدا باوەڕیان بەم دووبەرەکییە نەبووە و بە «شەڕی زێڕینگەری» و «کایەی دەسەڵات» ناویان بردووە؛ کایەیەک کە گوایە ڕێژیم بۆ بەڕێوەبردنی ئاسانتری خۆی و بۆ خاپاندنی کۆمەڵگە سوودی لێ وەردەگرێت و لە پشت پەردەوە لەلایەن «ناوکی سەختی دەسەڵات»ەوە دادەڕێژرێت.

بێگومان ئەو ڕوانگەیەی شەڕ و کێشمەکێشی نێوان باڵ و باندەکانی ڕێژیم بە ناڕاستەقینە دەزانێت، حەقیقەتی تێدایە و نامەنتقی نییە؛ چونکە لە ئاست خەڵک و مافەکانیاندا، هیچ جیاوازییەک لەنێواندا بەدی ناکرێت و هەردوو باڵ، بەتایبەت بەرانبەر بە پرسی نەتەوە ستەملێکراوەکانی ئێران، خاوەن هەمان ڕوانگەی شۆڤێنیستانەن. هەردوو باڵ نوێنەرایەتیی نەتەوەی سەردەستی فارس دەکەن و لە خزمەت پاراستنی هێژمۆنیی ئەودان. حاشاهەڵنەگرە کە ئەم خوێندنەوە و لێکدانەوەیە بەڵگەنەویستە و پێویستی بە سەلماندن نییە.

ڕاستە ئەو شەڕ و کێشمەکێشەی لەنێو سیستمی زاڵدا دەبینرێت، شەڕە لەسەر پشکی دەسەڵات، هێز و بەرژەوەندی؛ بەڵام ئەمە بە مانای ناواقعیبوونی کێشەکە نییە و نایکاتە شتێکی تەواو ڕواڵەتی کە شانۆگەریی ناوکی سەختی دەسەڵات بێت.

تێز و سەرنجی بنەڕەتیی ئەم وتارە ئەوەیە کە ئەم ناکۆکییە نەک تەنیا ناواقعی نییە، بەڵکوو قوواڵییەکی کۆمەڵایەتی و مێژوویی هەیە؛ بە چەشنێک ڕەنگدانەوەی جیاوازییەکانی کۆمەڵگەی ئێرانی و فەزای سیاسی و ڕۆشنبیریی نەتەوەی زاڵە. ئەم جیاوازییانە لە ئەنجامی بەرەکەوتن و هەوڵدان بۆ دەستبەسەرداگرتنی دەسەڵات و، لە ئەنجامی هاوکێشە و ململانێی دەسەڵات، بەم شێوەیە لە سیستمی دەسەڵاتداری و کایەکانی دەسەڵاتدا ڕەنگ دەدەنەوە. بە واتایەکی دیکە، گواستنەوەی نایەکگرتوویی هەناوی کۆمەڵگەیە بۆ نێو سیستم.

دڕێژەی ئەم وتارە لە لاپەڕەی ٢ دا بخوێنەوە...

چەمکناسیی جوداخوازی
◆ ئیبراهیم لاجانی (٤)

لە نەبوونی ئازادیدا، دەرکەوتنی ئازایەتی
◆ سمایل شەرەفی (٦)

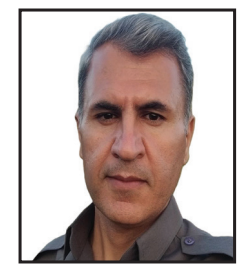
کلکی سەرۆکی ئەشکەنجەگەران بە تەڵەوە بوو!
◆ هەیاس کاردۆ (٧)

تەنیایی ستراتیژیکی کورد لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست
◆ مەجید حەقی (٩)

کوردستان
• ژمارە: ٩٢٩
٣٠ی ڕەزبەری ١٤٠٥ _ ٢٢ی ئۆکتۆبری ٢٠٢٦

دێژەی سەر وتار

نەبوونی «هەیئەتی حاکمە» لە ئێران؛ شیکاریی ناسیستمێکی قەیرانساز

حەسەن شێخانی

... ڕاستە هەموو کۆمەڵگەیەک فرەچەشنە و هیچ کۆمەڵگەیەک نییە کە بە ڕێژەی جیاواز فرەڕەنگ نەبێت؛ «یەکگرتوویی» بە مانای وەکیەکی و یەکدەستیی تەواوی کۆمەڵگە، تەنیا وەهمی ئایدیۆلۆژیاکان و خەیاڵپلاویی سیستمە تۆتالیتێرەکانە. بەڵام مرۆڤەکان ناتوانن لە دەرەوەی پەیوەندیی کۆمەڵایەتی و بەتەنیا بژین، بە جۆرێک کە هەر کەسە و چۆنی ویست ئاوا هەڵسوکەوت بکات و پابەندی هیچ یاسا و ڕێسایەکی گشتی نەبێت. لێرەدایە کە «ڕێککەوتن و پەیمانی کۆمەڵایەتی» دێتە ئاراوە؛ تاکەکانی هەر کۆمەڵگەیەک بە میکانیزمی دیاریکراو لەسەر ئەوە ڕێک دەکەون کە کۆمەڵگە لە گشتییەتی خۆیدا چۆن بەڕێوە بچێت و بەرەو چ ئاقارێک هەنگاو بنێت. ئەم ڕێککەوتنەش لە شێوازی بەڕێوەبردنی کۆمەڵگەدا ڕەنگ دەداتەوە. بە واتایەکی دیکە، سیستمی حوکمڕانی بەرهەمی ململانێی ڕەوتەکانی کۆمەڵگەیە و یەکلابوونەوەی ئەو ململانێیانە شێوازی بەڕێوەبردن دیاری دەکات.

سیستمە سیاسییەکان لە ئەنجامی دەیان و سەدان هاوکێشەی نێو کۆمەڵگە و هەوڵی بژاردەکان بۆ ساغکردنەوە و فۆرمولەکردنی ئەم هەمەچەشنییە لەدایک دەبن؛ ڕەوتگەلێک دێنە پێشەوە و مۆری خۆیان لە پێکهاتەی دەسەڵات دەدەن و ئەوانی دیکەش دەخرێنە پەراوێزەوە. بەم شێوەیە، ئەم هاوکێشانە وەک ئۆرگانیزمێکی زیندوو دەجوولێن و بەریەک دەکەون و لە هەر قۆناغێکدا ڕەوتێک ئاراستە بە دەزگای بەڕێوەبەریی کۆمەڵگە دەدات. جیاوازیی نێوان سیستمە سیاسییەکان لە قۆناغ و سەردەمە جیاوازەکاندا شتێکی سروشتییە؛ بەشێکیان تا ڕادەیەکی زۆر نوێنەرایەتیی کۆمەڵگە دەکەن و بەشێکیشیان لە ئەنجامی قۆرخکاری و دەستبەسەرداگرتنی زۆرەملێی دەسەڵاتدا، تەنیا نوێنەری بەشێکی بچووکی کۆمەڵگەن و لە خزمەت پاراستنی بەرژەوەندیی ئەواندا کار دەکەن.

جیاوازییەکانی کۆمەڵگە لە فەزای گشتیدا لەگەڵ یەکتر کارلێک دەکەن و بە ڕێژەوی تەسکی دەسەڵاتدا تێدەپەڕن تا لە پێگەی فەرمانڕەواییدا جێگیر دەبن. لێرەدایە کە جیاوازیی بنەڕەتی سەر هەڵدەدات؛ لە زۆربەی کۆمەڵگەکاندا، ئەم ڕێڕەوە کۆدەنگییەکی گشتی لەسەرە و یاسامەند کراوە. ئەوانەش کە بەم ڕێڕەوەدا تێدەپەڕن و پێکهاتەی «هەیئەتی حاکمە» یان دەستەی دەسەڵاتدار و بەڕێوەبەر پێک دەهێنن، هەم نوێنەرایەتیی خواستەکانی کۆمەڵگە دەکەن و هەم پێشوەختە، لە ئەنجامی دیالۆگی نێو کۆمەڵگە و پاشانیش لە نێوخۆیاندا، لەسەر کۆمەڵێک هێڵی سەرەکی ڕێککەوتوون و کۆمەڵگە بەرەو ئاراستەیەکی دیاریکراو دەبەن.

ئەوەی سیستمی حوکمڕانیی ئێران لە وڵاتانی دیکە جیا دەکاتەوە ئەوەیە کە میکانیزمی گەیشتن بە دەسەڵات، هیچ کۆدەنگییەکی ڕێژەیی کۆمەڵگەی لەسەر نییە؛ ئەم دەسەڵاتە لە ئەنجامی ململانێیەکی تەندروست و ئاساییدا دروست نەبووە و بەرهەمی ڕێککەوتن و پەیمانی کۆمەڵایەتی نییە، بەڵکوو کەمینەیەک بە زەبری زۆرداری و پەراوێزخستنی تەواوی کۆمەڵگە سەپاندوویەتی. ئێمە لە ئێراندا بەرەوڕووی دەسەڵاتێک دەبینەوە کە بە شێوەیەکی نامەدەنی و بەپێی «دۆخی سروشتی»ی هابزی، گورگئاسایانە لەگەڵ کۆمەڵگە مامەڵە دەکات؛ لە کەمینداید و هەر جوولەیەک وەک مەترسی لێک دەداتەوە و پەلاماری دەدات.

لێرەوە بە ڕوونی دوو دیاردەی سەرەکی دەردەکەون کە دەیسەلمێنن ئەم وڵاتە بێبەشە لە «هەیئەتی حاکمە»:

یەکەم؛ «هەیئەتی حاکمە» بەو مانایەی لە زانستی سیاسی و وڵاتانی دیکەدا باوە، لە ئێراندا بوونی نییە تا نوێنەرایەتیی بەشێکی بەرچاوی کۆمەڵگە بکات و کۆدەنگییەکی ڕێژەیی لەسەر بێت؛ ئەوپەڕەکەی تەنیا بەشێکی بچووکی کۆمەڵگە خۆی تێدا دەبینێتەوە. ئەوانەی لە سەرەتای شەڕی چل ڕۆژەوە بە شێوەیەکی دەوڵەتی ڕێک دەخرێن و شەوانە لە هەندێک گۆڕەپانی شارەکاندا کۆ دەکرێنەوە، سەر بەو بەشە کەمەن کە سیستمی زاڵ بە هی خۆیان دەزانن و دەستیان پێوە گرتووە تا لەسەر پێ ڕایبگرن. لە ڕاستیدا، سیستم وەک کەسێکی داهێزراو وایە کە لە دۆخێکی نائاسایی و ناتەندروستدایە و، ئەوانەی نێو گۆڕەپانەکانیش هەوڵ دەدەن بە زۆر لەسەر پێی ڕابگرن تا نەکەوێت.

دووەم؛ هەیئەتی حاکمە کاتێک مانا پەیدا دەکات کە هەم لە ئەنجامی کۆدەنگیی کۆمەڵگەدا لەدایک بووبێت و هەم لە قۆناغی دواتردا لەسەر کۆمەڵێک هێڵی گشتیی بەڕێوەبردن لە نێوان خۆیاندا ڕێککەوتبن، تا بە سوودوەرگرتن لە تواناکانی سیستم و پشتیوانیی خەڵک، وڵات بەرەو ئاراستەیەکی دیاریکراو ببەن. کەواتە هەیئەتی حاکمە لە نەبوونی ئەم دوو ئاستە لە کۆدەنگیدا مانای ڕاستەقینەی خۆی لەدەست دەدات؛ هەم لە نەبوونی کۆدەنگیی کۆمەڵگەدا و هەم لە نەبوونی ڕێککەوتنی نێوخۆیی خۆیاندا.

ئەوەی لە ئێراندا وا دەکات بگەینە ئەو دەرەنجامەی کە ئەم وڵاتە بێبەشە لە «هەیئەتی حاکمە»، یان ئەو تاقمەی دەسەڵاتی بەدەستەوەیە بە مانای ڕاستەقینەی وشە هەیئەتی حاکمە نین، ئەوەیە کە هیچ ڕەزامەندی و کۆدەنگییەکی ڕێژەیی کۆمەڵگەیان لەسەر نییە. لە بنەڕەتدا ئەو ڕێڕەو و میکانیزمەی پێیدا تێپەڕیون و بە دەسەڵات گەیشتوون، بەرهەمی ڕێککەوتنی کۆمەڵگە نییە، بەڵکوو میکانیزمێکی پێش مەدەنی و دۆخێکی سروشتییە، بە مانا هابزییەکەی.

جێگەی سەرنجە کە ئەم تاقمە لە نێوخۆشیاندا کۆک نین لەسەر ئەوەی ئێران بەرەو چ ئاقارێک ببەن؛ ناکۆکی لە هەناوی ئەم سیستمەدایە. هەموو ئەو باس و گەنگەشانەی سەبارەت بە چۆنیەتیی مامەڵەکردن لەگەڵ ئەمریکا و جیهانی دەرەوەدا دەیانبینین، لە پاڵ هەموو ئەو بڕیارە پێکناکۆکانەی لەسەر ئەم پرسە و مژارە هەستیارەکانی دیکەی وەک ئابووری، کۆمەڵایەتی و کولتووری دێنە ئاراوە، لەم ڕاستییەوە سەرچاوە دەگرن. کێشەی سیستمی کۆماری ئیسلامی هەر ئەوە نییە کە نوێنەرایەتیی فرەنەتەوەیی و فرەچەشنیی کۆمەڵگەی ئێران ناکات، بەڵکوو کێشەکە ئەوەیە کە سیستمێکی تۆکمەش نییە و ئەو کۆدەنگییەی پێناسەی «هەیئەتی حاکمە»یە، لێرەدا بوونی نییە. ئەوەی پێی دەڵێن ناکۆکیی جەوهەری لەسەر هێڵە گشتییەکانی دەسەڵاتداری و بەڕێوەبردن، لەم پێکهاتەیەدا دەبینرێت؛ سیستمێکە بەڕواڵەت یەکگرتوو، بەڵام لە هەناوی خۆیدا ناکۆک. ئەوان دەسەڵاتیان قۆرخ کردووە، بەڵام لە جەوهەردا پەرشوبڵاون؛ هابز گوتەنی، وەک گورگ پەلاماری کۆمەڵگە دەدەن و هاوکات پەلاماری یەکتریش دەدەن!

هۆکاری سەرەکیی دواکەوتوویی و دارمانی ئابووریی ئێرانیش پێش هەموو شتێک بۆ ئەم ڕاستییە دەگەڕێتەوە؛ چونکە تەنانەت کۆک نین لەسەر ئەوەی چۆن و بە چ ڕێگەیەک ئابووری بەرەو پێش ببەن. لەمبارەیەوە پەرشوبڵاوییەکی سەیر دەبینرێت؛ هەرێەکە و ڕەچەتەیەک دەپێچێتەوە و بە ئارەزووی خۆی کێشە و ڕێگەچارەکان دەستنیشان دەکات، بێ ئەوەی لەسەر هێڵێکی زانستی یان هاوبەش ساغ بووبنەوە. ئەوان لە ڕاستیدا وەک چەند باندێکی مافیایی وان کە لەسەر پشکی بەرژەوەندی شەڕ دەکەن و تەنانەت لە دژی یەکتری پەنا بۆ کردارگەلێک دەبەن کە لە هیچ وڵاتێکی ئاساییدا نابینرێت؛ ئەو نفووزە زۆرەی ئیسرائیل کە لە نێو سیستمی کۆماری ئیسلامیدا هەیە، ڕیشەیەکی بۆ ئەم نایەکگرتووییە دەگەڕێتەوە.

لە ڕاستیدا، ئەوەی ئێمە لە ئێراندا دەیبینین «سیستم» نییە، بەڵکوو «ناسیستم»ە؛ «هەیئەتی حاکمە» نییە، بەڵکوو چەند باندێکی مافیایین کە شەڕیان لەسەر قۆرخکردنی دەسەڵات و سەروەت و سامانی وڵاتە. تەنیا لە کاتی ڕاپەڕینی کۆمەڵگەدا بۆ پاراستنی مانەوەی خۆیان یەک دەگرن و پەلاماری خەڵک دەدەن، دواتریش بێباک لە مافی خەڵک، دەکەونەوە شەڕی نێوخۆیان.

هەر بۆیەشە زۆر جار، بەتایبەت لە کوردستان، لە کاتی قەیران و کارەساتەکاندا، خەڵک و ڕێکخراوە مەدەنییەکان خۆیان جڵەوی کاروبارەکان بەدەستەوە دەگرن، هەر وەک ئەوەی دەوڵەتێک بوونی نەبێت. لێرەدایە کە دەگەینە چەمکی «بێدەوڵەتی» لە ئێراندا؛ نەبوونی دەوڵەتێک کە کۆدەنگیی خەڵکی لەسەر بێت و بەرپرسیارانە کاروباری هاووڵاتیان ڕایی بکات.

جیاوازییەکی سەرەکیی کۆماری ئیسلامی لەگەڵ دەوڵەتانی دیکە ئەوەیە کە سیستمێکی سیاسیی بەرتەسکە و تەنیا لەسەر بنەمای تاکەشوناسیی نەتەوەیەک بنیات نراوە؛ نەتەوەکانی دیکەی جوغرافیای ئێران هیچ جێگە و پێگەیەکیان لەم سیستمەدا نییە، نوێنەرایەتی ناکرێن، پەراوێز خراون و دەچەوسێندرێنەوە. تەنانەت دەسەڵات لە نێو ئەو بەشەشدا کە نوێنەرایەتیی دەکات، کۆدەنگی لەسەر نییە و لە نێوخۆشیاندا کۆک نین کە چۆن وەڵامی داواکارییەکانیان بدەنەوە. هەرکەسە و شتێک دەڵێت، هەرکەسە و ڕێکارێک دەخاتە ڕوو، هەر باندە و لە خەمی بەرژەوەندیی خۆیدایە و لە دەلاقەی بەرژەوەندیی خۆیەوە لە مەسەلەکان دەڕوانێت. بۆیە کێشەکان نەک چارەسەر نابن، بەڵکوو ڕۆژبەڕۆژ کەڵەکە دەبن، قوواڵتر دەبنەوە و پەرە دەستێنن.

ئابووریی داتەپیوی ئێران، ڕێک بەرهەمی ئەم ناسیستمبوونەی کۆماری ئیسلامییە؛ بەرهەمی شێوازێک لە بەڕێوەبەرییە کە هی قۆناغی پێش مەدەنییەت و پێش پەیمانی کۆمەڵایەتییە و بەرهەمی بەریەککەوتنی بەردەوامی باندەکانە لەگەڵ یەکتر. نە کۆدەنگییان لەسەرە و نە لە نێوخۆشیاندا کۆدەنگن.

ئەمڕۆ ئەوەی بە ڕوونی لە ئێراندا دەبینرێت، دروستبوونی «کۆدەنگییەکی نەڕێنی»یە لە دژیان؛ کۆدەنگییەک بۆ کۆتاییهێنان بە تاقمێک کە هەیئەتی حاکمە نییە و، بۆ ڕەتکردنەوەی ناسیستمێک کە خۆی وەک سیستم دەنوێنێت. ئەگەر تا ئێستاش ماوەتەوە، لە تۆکمەیی خۆیەوە نییە، بەڵکوو تەنیا بەرهەمی زەبروزەنگی گورگئاسایەتی بەرانبەر بە کۆمەڵگە و لاوازیی یەکگرتوویی دژبەرانی ئەم ڕێژیمەیە؛ پێکهاتەیەکی بێڕیشە کە لە بەرانبەر ڕاپەڕینی ڕێکخراوی خەڵکدا، دادەڕمێت.

باجخوازیی نوێی سپای پاسداران؛ هەڕەشەی پچڕاندنی ئینتێرنێتی جیهانی لە گەرووی هۆرمز

حوسێن موحێبی، وتەبێژی سپای تێرۆریستیی پاسداران لە هەڕەشەیەکی ڕاستەوخۆدا بۆ سەر ژێرخانی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان، باسی لە تێکدانی کابلە ژێردەریاییەکانی ئینتێرنێت لە کەنداو و گەرووی هۆرمز کرد و ئەم کارە تێکدەرانەی بە «قۆناغی سێیەمی شەڕ» ناو برد. ناوبراو ڕایگەیاند لەم قۆناغەدا «جوغرافیای نوێی شەڕ»، «ئامانجی نوێ» و «چەکی نوێ» ئاشکرا دەکرێن و، بە دیاریکراوی ئاماژەی بە ٧ کابلی گەورەی ئینتێرنێت کرد؛ لەوانە کابلی نێودەوڵەتیی «ئاسیا-ئەفریقا-ئوروپا-١» بە درێژایی ٢٥ هەزار کیلۆمەتر وەک ئامانجی نوێی هێرشەکانیان.

ئەم هەڕەشانەی تاران لەکاتێکدایە بەپێی ڕاپۆرتی کۆمپانیای شیکاریی دەریایی «ویندوارد»، کەشتییەکانی سەر بە ڕێژیمی ئێران چەندین جار جوولەی گوماناوییان لەسەر هێڵی کابلەکان تۆمار کراوە. هەروەها باجخوازییەکانی سپای پاسداران لە ئۆپێراتۆرە بیانییەکان بووەتە هۆی ئەوەی کۆمپانیای گەورەی «ئەلکاتێل»ی فەڕەنسی کارەکانی چاککردنەوە و ڕاگرتنی کابلەکان لە ناوچەکەدا ڕابگرێت.

چاودێرانی سیاسی و سەربازی پێیان وایە کۆماری ئیسلامی لە دوای دەستەوەستانبوونی لە بەرانبەر گوشارە سەربازی و ئابوورییەکاندا، ڕووی لە باجخوازی لە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی کردووە و دەیەوێت لە ڕێگەی بەئامانجگرتنی ئەو ژێرخانە هەستیارانەی ئینتێرنێت کە زیاتر لە ٩٥٪ی تەواوی داتای جیهانییان پێدا تێپەڕ دەبێت، جیهان بخاتە ژێر گوشارەوە.

ئەگەری هێرشی ئیسرائیل دوای بووژانەوەی توانای سەربازیی ڕێژیمی ئێران

بەرپرسانی ئەمنیی ئیسرائیل هۆشداری دەدەن کە هەوڵەکانی ڕێژیمی ئێران بۆ بووژاندنەوە و نۆژەنکردنەوەی توانا سەربازییەکانی، ڕەنگە تێلاقیف ناچار بە ئەنجامدانی هێرشێکی پێشوەختە بکات، تەنانەت پێش وادەی بەڕێوەچوونی هەڵبژاردنەکانیش.

ڕۆژنامەی «جێرۆزالێم پۆست» بڵاوی کردەوە، دەزگا هەواڵگرییەکان پێیان وایە کۆماری ئیسلامی دوای «ئۆپەراسیۆنی شێری نەڕێنەر» زۆر لە خێراتر لە پێشبینییەکان توانا نیزامییەکانی بووژاندووتەوە و ئاستی هەڕەشەکانی بۆ سەر ئیسرائیل بەرز کردووەتەوە؛ ڕەوتێک کە سەرەڕای خواستی نەتانیاهو بۆ هێورکردنەوەی دۆخەکە، ئەگەری پێکدادانێکی نوێی بەر لە هەڵبژاردنەکان دروست کردووە.

هاوکات، «پیت هێگسێت»، وەزیری بەرگریی ئەمریکا، لە سەردانێکی نهێنیدا بۆ باشووری ئیسرائیل، لە پشت دەرگا داخراوەکانەوە لەگەڵ بنیامین نەتانیاهو و سەرکردە باڵا سەربازییەکان کۆ بووەوە؛ کۆبوونەوەیەکی هەستیار و چارەنووسساز کە بە نیشانەی هەماهەنگیی تۆکمەی نێوان واشنتن و تێلاقیف دادەنرێت بۆ دەستپێکردنەوەی هێرشەکان بۆ سەر پێگە ئەتۆمی و سەربازییەکانی تاران.

کوردستان
• ژمارە: ٩٢٩
٣٠ ڕەزبەری ١٤٠٥ _ ٢٢ی ئۆکتۆبری ٢٠٢٦

لە شۆڕشی ١٣٥٧ەوە بۆ ڕابوونی نوێ؛ ڕێڕەوێک لە بەردەم چارەنووسی پەهلەویدا

مستەفا مەولوودی

«چارلز کورزمەن» لە کتێبی «انقلاب تصورناپذیر در ایران»دا باسی ئەو هۆکارانەی کردووە کە بوونە هۆی هەڵگیرسانی شۆڕشی گەلانی ئێران لە ساڵی ١٣٥٧ی هەتاویدا.

ساڵی ١٣٥٦ی هەتاوی کە خۆپێشاندان و مانگرتنی ناڕازییان دژی ڕێژیمی پەهلەوی دەستی پێ کرد، دۆخی ڕێژیم لە ڕووەڵەتدا سەقامگیر لێک دەدرایەوە. ڕێژیمی پەهلەوی ئەزموونێکی زۆری لە بەڕێوەبەریدا هەبوو و بەتایبەت تا پێش ساڵی ١٣٥٥ بەهۆی فرۆشتنی نەوتەوە داهاتێکی زۆری دەستکەوتبوو (ئەگەرچی هەر لەو ساڵەوە ئابووری ڕووی لە قەیران و هەڵئاوسان کردبوو)؛ هاوکات دەزگایەکی ئەمنییەتیی توند وەک ساواک، ئەرتەشێکی پۆشتە و، پشتیوانییەکی بەرفراوانی نێودەوڵەتیی لەپشت بوو. لە بەرانبەریشدا تا ساڵی ١٣٥٦ی هەتاوی، بەهۆی سەرکوتی بێبەزەییانەی پۆلیسی و بەرتەسککردنەوەی تەواوەتیی فەزای سیاسی لەلایەن دەسەڵاتەوە، مەجالی چالاکیی لە حیزب و هێزە دژبەرەکانی ڕێژیم زەوت کرابوو و لاواز کرابوون. بۆیە بۆ زۆرێک لە چاودێران ئەو پرسیارە دروست دەبێت: چۆن بوو خەڵکی ئێران دژی وەها دەسەڵاتێک شۆڕشیان کرد و شۆڕشەکەش لە ماوەیەکی کەمدا سەرکەوت؟!

چارلز کورزمەن لە کتێبەکەیدا بەمجۆرە وەڵامی ئەو پرسیارەی داوەتەوە:

• **یەکەم؛** شۆڕشەکە ڕەگ و ڕیشەی سیاسیی هەبوو. لە ساڵی ١٣٥٦ەوە فەزایەکی تا ڕادەیەک کراوەی سیاسی وای کرد خەڵک بتوانن ناڕەزایەتی دەربڕن. خومەینیش لە ڕێگەی گەیاندنی پەیامەکانی بە نەوارێ کاسێت، کەسانی سیاسی، نوخبەی کۆمەڵگە و جەماوەری بۆ ناڕەزایەتی و خۆپێشاندانەکان هان دەدا. جگە لە خومەینی، زۆر زانای ئایینی و کەسایەتیی سیاسیی وەک داریوش فرووهەر، کەریم سەنجابی و شاپوور بەختیار نامەیان بۆ دەربار و بەتایبەت بۆ محەممەدڕەزاشا نووسیبوو.

• **دووەم؛** هۆکاری سەرهەڵدانی شۆڕشی ١٣٥٧ی هەتاوی، دامەزراوە ئایینی و ئایدیۆلۆژییەکانی ئایینزای شیعە بوون؛ کە کورزمەن ئەمە بە یەکێک لە هۆکارەکانی سەرهەڵدانی شۆڕش دەزانێت. کورزمەن دەڵێت ساڵی ١٣٥٦ی هەتاوی زیاتر لە ٩ هەزار مزگەوت و حوسێنییە لە سەرتاسەری ئێراندا هەبوون. مزگەوتەکان شوێنێکی گونجاو بوون بۆ کۆبوونەوە، ڕێکخستن، ئاراستەکردن و پەرەپێدانی ناڕەزایەتیی خەڵک، بەتایبەتی بۆ خوێندکارانی ئایینی (فەقێکان) و قوتابیانی لاو کە لە سەنگەری مزگەوتەکانەوە لە هاندانی خەڵکی ناڕازی دژی ڕێژیمی پەهلەوی بەردەوام بوون.

• **سێیەم؛** هەڵگیرسان و سەرکەوتنی شۆڕشی ١٣٥٧ی هەتاوی ڕەگ و ڕیشەی لە ئابووریی وڵاتدا هەبوو. ئەگەرچی لەو سەردەمدا نرخی نەوت چووبووە سەرەوە و ڕێژیم نەوتی زۆری بە نرخێکی گران فرۆشتبوو، بەڵام سیاسەتەکانی ڕێژیمی پەهلەوی لە بواری گەشەسەندنی ناهاوسەنگی ئابووری و مرۆییدا، کەلێنی چینایەتیی زۆری لە نێوان خەڵکی هەژار و دەوڵەمەنددا دروست کردبوو و هەر ئەوەش سەری ڕێژیمی خوارد.

• **چوارەم؛** لاوازی و بێتوانایی هێزی نیزامیی ڕێژیمی پەهلەوی بوو لەوەدا کە نەیانتوانی خەڵکی ناڕازی لەسەر شەقام سەرکوت بکەن و پێش بە مانگرتنی بازاڕییان، کارمەندان و کرێکارانی پیشەسازی—بەتایبەت لە پیشەسازیی نەوتدا—بگرن.

• **پێنجەم؛** ئەو هۆکارەی کورزمەن باسی دەکات، هەڵبژاردنی جیمی کارتێر بوو بە سەرکۆماری ئەمریکا. جیمی کارتێر لە کێبەرکێی هەڵبژاردنەکاندا بۆ سەرکۆماریی ئەمریکا ڕایگەیاندبوو کە: «ئەرکی پیرۆزی من، پارێزگاری لە مافی مرۆڤە لە سەرتاسەری دونیادا». ئەو دروشمەی کارتێر محەممەدڕەزاشای پەهلەوی زۆر تووڕە کردبوو و، تەنانەت کاتێک کارتێر لە ساڵی ١٣٥٦ی هەتاویدا بوو بە سەرکۆماری ئەمریکا، محەممەدڕەزاشا ڕایگەیاند کە جووەکان ئەمریکا بەڕێوە دەبەن و حوکمی ئەو وڵاتە دەکەن؛ بەڵام هاوکات دژبەرانی ڕێژیمی پەهلەوی بە قسە و ڕوانگەکانی کارتێر زۆر دڵخۆش بوون.

چارلز کورزمەن لە کتێبەکەیدا زۆر هۆکاری لاوەکی و جۆراوجۆری دیکەشی بۆ وەڕێکەوتنی شۆڕشی ١٣٥٧ی هەتاوی لە ئێراندا باس کردووە، بەڵام بە بڕوای من ئەو پێنج هۆکارە دەتوانن هۆکاری ڕیشەیی بن بۆ سەرهەڵدانی ناڕەزایەتیی خەڵکی ئێران و سەرئەنجام ڕووخانی ڕێژیمی پەهلەوی و سەرکەوتنی شۆڕشی ١٣٥٧ی هەتاوی.

ڕوون و ئاشکرایە شۆڕشی گەلانی ئێران بە ڕۆژێک دەستی پێ نەکرد و زووش بە ئاکام نەگەیشت. جیا لە پاشخانێکی دوورودرێژ دژی سیستەم، لە ساڵی ١٣٥٦ی هەتاویدا بڵاوکراوەیەک لە زانکۆی پیشەیی ئیسفەهان (صنعت اصفهان) بڵاو بووەوە؛ پرسیار کرا کێ ئەوەی بڵاو کردووەتەوە؟ گوتیان مونتەزیری؛ پاشان پرسییان بە بڕیاری کێ؟ وەڵام وەرگیرایەوە: «خومەینی». دوای ئەو ڕووداوە، ڕۆژی ١٧ی بەفرانباری ١٣٥٦ لە ڕۆژنامەی «اطلاعات»دا بابەتێک بڵاو کرایەوە بە ناوی «ئێران و داگیرکاریی ڕەش و سوور» (ایران و استعمار سرخ و سیاه)، کە تێیدا باس لە هاوکاریی کۆمۆنیستەکان و مەزهەبییەکان بۆ دژایەتیکردنی شا و شۆڕشی سپیی شا کرابوو و دواجاریش بە توندی هێرش کرابووە سەر خومەینی.

کاردانەوە بەرانبەر بە نووسینی ئەو بابەتە لە شاری قوم، بەتایبەت لەلایەن مەلا گەنجەکانەوە دەستی پێ کرد و لەگەڵ وەڕێکەوتنی خۆپێشاندانەکان دروشم دژی شا و ڕێژیمی پەهلەوی بەرز کرایەوە. خۆپێشاندانەکان هەر لە جێدا سەرکوت کران و چەند کەس لە خۆپێشاندەران کوژران؛ بەڵام خۆپێشاندانەکان لە چلەی ئەو کوژراوانەدا سەری هەڵدایەوە و ئەمجارەشیان کۆمەڵێک کەسی دی کەوتنە بەر دەستڕێژی هێزە چەکدارەکانی دەوڵەت و، ئەم زنجیرەیە لە خۆپێشاندان و سەرکوتی تووندوتیژ هەتا ١٦ی خەرمانانی ١٣٥٧ی هەتاوی درێژەی کێشا.

لەو ماوەیەدا خەڵک زۆر و بەربڵاو بەشداریی خۆپێشاندان و مانگرتنەکانی دژی ڕێژیمی پەهلەوییان نەدەکرد؛ بەڵام پاش کرانەوەیەکی ڕێژەیی لە ڕۆژی ١٦ی خەرمانانی ١٣٥٧ی هەتاویدا، خەڵک بە لێشاو و بە هەراوی بەشداریی لە خۆپێشاندانەکان دژی ڕێژیمی پاشایەتیی پەهلەوی کرد و لەو ڕۆژەدا سەرکوتی خوێناوی و کوشتنی خۆپێشاندەران ڕووی نەدا. بۆ سبەینێی ئەو ڕۆژە (١٧ی خەرمانان) خەڵکێکی زۆرتر لە مەیدانی ژاڵەی تاران کۆ بوونەوە؛ پۆلیس و هێزە چەکدارەکانی ڕێژیم تەقەیان لە خۆپێشاندەران کرد و خەڵکێکی زۆر کوژران. ئیدی لەو ڕۆژەوە دروشمی خەڵکی ناڕازی گۆڕانی بەسەردا هات؛ ئەگەر هەتا ئەوکات دروشمەکان زۆرتر داخوازیی سەندیکایی، پیشەیی و بۆ باشترکردنی دۆخی ژیان بوون، بۆ دروشمی ڕووخانی ڕێژیمی پاشایەتی گۆڕدران و، دواتریش ڕۆژ بە ڕۆژ خەڵکی زۆرتر بەشداریان لە خۆپێشاندانەکاندا دەکرد.

خۆپێشاندانەکان بوونە چەند سەد هەزار کەسی و مانگرتنەکان بڕستیان لە حکوومەت بڕی. بازاڕ لە شارەکاندا دادەخرا و کار و جوواڵەی ئابووری و تەنانەت کارگێڕیش—بەتایبەتی لە پیشەسازیی نەوتدا—پەک خران. بەو جۆرە بە کەمتر لە سەڵێک خەبات و خۆڕاگری، شۆڕشی ١٣٥٧ی گەلانی ئێران دژی ڕێژیمی پاشایەتی سەرکەوت. بەپێی ئامارەکان زیاتر لە لە سەدا دە (١٠٪)ی خەڵکی ئێران بەشداریان لەو شۆڕشەدا کردبوو؛ لە حاڵێکدا لە شۆڕشی بەناوبانگی فەڕانسەدا کەمتر لە سەدا دوو (٢٪)ی خەڵک و لە شۆڕشی یەکێتیی سۆڤیەتدا کەمتر لە سەدا یەک (١٪)ی خەڵک بەشداریان کردبوو.

پرسی جەوهەری ئێستا ئەوەیە کە ئەگەر نزیک بە پەنجا ساڵ پێش ئێستا، خەڵکی ئێران بەو هۆکارانەی باس کران شۆڕشێکی بێوێنەیان لە دژی ڕێژیمی پەهلەوی وەڕێ خست و بە کەمتر لە ساڵێک سەرکەوتوو بوون؛ ئەی بۆ دەبێت ئێستا خەڵکی ئەو وڵاتە کاولکراوە لەلایەن کۆماری ئیسلامییەوە، ئەو شانازییە بۆ دەستەبەرکردنی ژیانێکی شایەن بە خۆیان دووپات نەکەنەوە؟! خۆ ڕێژیمی ئێستا زۆر لە ڕێژیمی پەهلەوی خوێنمژتر و پاوانخوازترە.

• ئەگەر ئەو کات بەهۆی پارەی زۆر و بەڕێوەبەرایەتیی خراپ، ئابووریی ئێران تووشی ئاوسانی ئابووری ببوو و کەلێنی چینایەتی لە پەرەسەندندا بوو، لە ئێستادا ئەو دۆخە سەد قات زیادی کردووە؛ زیاتر لە نیوەی خەڵکی ئێران لە هەژاریی موتڵەقدا دەژین، دزی و گەندەڵی لە هەموو جومگەکانی حوکمڕانیدا ڕەگی داکوتاوە، تەمەن ئەوەی بەها و بایەخە نەیماوە و ڕۆژ لەگەڵ ڕۆژ زیاتریش دادەبەزێت؛ قەیرانەکان یەک و دوو نین و نەک هەر گەرووی ڕێژیم، بەڵکوو داهاتووی وڵاتیشیان بەرەو کارەسات بردووە؛ بارودۆخ بۆ ڕاپەڕین و شۆڕش لەوە لەبارتر نابێت!

• ئەگەر ئەو کات باوەڕمەندان بە تێکەڵاوی و ئاوێتەیی ئایین و دەسەڵات (ئاخوند) نەناسرابوون، لە ئێستادا خەڵک بە تەواوی ئاخوندیان ناسیون و نموونەی دەسەڵاتداریی ئیسلامییان ئەزموون کردووە.

• ئەگەر ئەو کات دەرفەتی چالاکیی هێزە سیاسییەکان لەژێر زەبری ساواکدا تەواو بەرتەسک کرابووەوە، لە ئێستادا پۆتانسێلی گەورەی سیاسی لە وڵاتدا هەیە؛ بەتایبەت لە کوردستاندا کە بە بوونی حیزبی بەئەزموون و شوێندانەر، بزووتنەوەیەکی سیاسیی بەهێز لە ئارادایە کە بۆ خەڵکی هەموو بەشەکانی دیکەی ئێران بۆ ئیلهاموەرگرتن لە جۆر و شێوازەکانی خەبات و تێکۆشان دەبێتە سەرمەشق.

• ئەگەر لە کاتی ڕێژیمی پاشایەتیی پەهلەویدا وا دەهاتە بەرچاو کە ئەرتەشی ئێران بەهێز و لەشکاننەهاتووە و تەنانەت ناوی «ژاندارمی ناوچە»ی لەسەر دانەدرابوو؛ خۆ هەر ئەو کات بینیمان ئەو سوپا زەبەلاحە لە بەرانبەر هێز و ویستی گەلانی ئێراندا داماو و دەستەوەستان مایەوە و خۆی ڕادەستی شۆڕش کرد. بێگومان ڕەنگە سەرکوت بتوانێت ڕەوتی شۆڕشەکان کەمێک دوا بخات، بەڵام ئەوەی سەردەکەوێت هەر ئیرادەی خەڵک و شۆڕشگێڕانە.

• ئەگەر ئەو کات کەرەسەی پڕوپاگەندە و تەبلیغاتی دژی ڕێژیمی پەهلەوی تەنیا لە چوارچێوەی قسە و باسی خوێندکاران لە زانکۆ، قوتابیان و فەقێیەکان لە حوسێنییە و مزگەوتەکان، کۆڕ و کۆبوونەوەی سیاسیی بچووک و، ئاڵوگۆڕکردنی نامە و بڵاوکردنەوەی نەوارێ کاسێتدا سنووردار بوو؛ لە ئێستادا دەزگای ڕاگەیاندن زۆر و بەربڵاوە و، بوونی تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان کە بە ئاسانیش لەلایەن دەزگا ئەمنییەکانی ڕێژیمەوە کۆنترۆڵ ناکرێن، دۆخەکەی گەلێک لەبارتر کردووە.

• ئەگەر لەو سەردەمدا تەنیا پەیامی جیمی کارتێر لە ئەمریکا و لە پڕوپاگەندەی هەڵبژاردندا، کۆشکی کریستاڵیی محەممەدڕەزاشای پەهلەوی خستبووە لەرزین؛ لە ئێستادا چەمکی پارێزگاری لە مافی مرۆڤ گشتگیرتر بووە و بووەتە ڕۆژەڤی هەر کۆڕ و کۆمەڵێکی سیاسی و مرۆڤدۆست لە جیهاندا.

• ئەگەر ئەو کات شەرعییەتی سیاسیی ڕێژیمی پەهلەوی لە دنیای دەرەوەدا کەمتر قسەی لەسەر بوو، خۆ ئێستا ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی هیچ شەرعییەتێکی سیاسیی نییە و تەنانەت بە هۆکاری سەرەکیی هەموو ناسەقامگیرییەکان لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست و جیهاندا دادەنرێت.

• لەوەش گرنگتر؛ ئەگەر لە ساڵەکانی ١٣٥٦ و ١٣٥٧ی هەتاویدا خەڵکی ئێران بە بەرزکردنەوەی دروشمی ڕووخانی ڕێژیمی پەهلەوی دەیانزانی چییان ناوێت بەڵام لە ڕاستیدا نەیاندەزانی چییان دەوێت (یان لانیکەم هاواریان نەدەکرد چییان دەوێت)؛ بەڵام لە ئێستادا هەم دەزانین چیمان ناوێت (کۆماری ئیسلامی)، و هەم دەزانین چیمان دەوێت کە دیموکراسی، ئازادی و یەکسانیی ماف و داواکانە.

ئەگەر دوو ڕێژیمی دیکتاتۆر و جینایەتکاری پەهلەوی و کۆماری ئیسلامی لە دوو کات و زەمانی جیاوازدا لە تەنیشت یەکتر دابنرێن—کە یەکیان نزیک بە پەنجا ساڵ پێش ئێستا بە ئیرادە و ڕابوونی گەلانی ئێران و لە شۆڕشێکی بێوێنەدا تۆماری تەمەنی پێچرایەوە - بێگومان هیچ بەربەستێک نابێتە هۆکار بۆ ئەوەی ئەو شۆڕشە بەلاڕێداچووەی ساڵی ١٣٥٧ جارێکی دیکە قەقنەسئاسا نەبووژێتەوە؛ و، بە ڕووخاندنی کۆماری ئیسلامی و وەدیهێنانی ماف و داوا ڕەواکانی هەموو پێکهاتەکانی ئێران، بگاتە دواڕین وێستگەی خۆی.

تێرۆریست ئێوەن، دنیا دەتانناسێ!

(کورتە وەڵامێک بۆ بانگەشە و چەواشەکارییەکانی کۆنسوولی ئێران لە هەولێر)

قسەکانی فرامەرز ئەسەدی، کۆنسوولی گشتیی کۆماری ئیسلامیی ئێران لە هەولێر، لە چاوپێکەوتنێکدا لەگەڵ هیوا جەماڵ لە تۆڕی میدیایی «ڕووداو»دا کە ڕۆژی پێنجشەممە، ١٦ی ڕەزبەر (٨ی ئۆکتۆبر) بڵاو بووەوە، جارێکی دیکە جەوهەری دوژمنکارانەی سیاسەتی تاران بەرامبەر بە حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران و هێزە سیاسییەکانی دیکەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەرخست؛ سیاسەتێک کە لە دژایەتیی ماف و داخوازییەکانی کورد، بەئەمنییەتیکردنی پرسی کورد و هەڕەشەی بەکارهێنانی هێزەوە سەرچاوە دەگرێ، نەک لە دانان بە ڕەوایی خەباتی سیاسی و مافە نەتەوەیی و دیموکراتیکەکانی گەلی کورد لە ئێران.

ئەسەدی بە بانگەشەی ئەوەی بنکەکانی هێزە سیاسییە کوردییەکان شوێنی پلاندانان بۆ هێرش دژ بە ئێران، ئەم حیزبانە بە هاوکاری لەگەڵ ئەمریکا و ئیسرائیل تۆمەتبار دەکا؛ هەروەها هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران بە بەرهەمی فشار و دەستێوەردانی دەرەکی دەزانێ. ئەم تۆمەتانە، درێژەی هەمان سیاسەتی حاشاکردن و بەلاڕێدابردنی پرسی ماف و ئازادییەکانی گەلی کورد کە لە یەک سەدەی ڕابردوودا هەردوو حکوومەتی پاشایەتیی پەهلەوی و کۆماری ئیسلامی بە ئاگر و ئاسن وەڵامیان داوەتەوە. پێکهێنانی هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانیش بڕیارێکی سیاسییە بۆ هاوکاری و هاوئاهەنگی لەپێناو وەدیهێنانی خواستە ڕەواکانی نەتەوەی کورد لەسەر خاک و نیشتمانی خۆی، نەک بەلگەیەک بۆ ئەو تۆمەتانەی تاران دەیانخاتە پاڵیان.

ئەسەدی لەو وتووێژەدا بە ناوبردنی حیزبی دێموکرات بە حیزبێکی تێرۆریست، داوا دەکا ئەندامانی حیزبی دێموکرات لە ڕێگەی ئینتەرپۆلەوە ڕادەستی ئێران بکرێنەوە. جارێ هەر لەجێدا دیارە کە کێ تێرۆریستە و کام لایەن قوربانیی تێرۆر! تێرۆری ڕێبەرانی سیاسی و دژبەرانی ڕێژیم لە دەرەوەی ئێران، کوشتنی پلانبۆداڕێژراوی دژبەرانی سیاسی لەنێوخۆی وڵات، هێرش و کردەوەی تێرۆریستی دژی حیزبە سیاسییەکانی کورد، و پشتیوانیی مالی و پرچەککردنی هێزە تێرۆریستییەکان لە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست و زۆر لە وڵاتانی دیکەی دنیا، ئەو بابەتانەن کە زۆربەی وڵاتانی دنیا لەسەریان کۆماری ئیسلامییان مەحکووم کردووە؛ لەخۆڕاش نییە کە ئەم ڕێژیمە لە ئاستی دنیادا بە پشتیوانی سەرەکیی تێرۆریزمی دەوڵەتی ناو دەبرێ. بۆ زۆر لەو کردەوە تێرۆریستییانەش دۆسیە لە دادگاکانی ئەو وڵاتانەدا کراوەتەوە و لە بڕیارەکانی ئەو دادگایانەدا، کۆماری ئیسلامی و ناوەندە نیزامی و ئەمنییەتی و دەزگای بەناو دادوەریی ڕێژیم بە بەرپرسیار زانراون.

بەڵام لەوەش بترازێ، داواکاریی کۆماری ئیسلامی بۆ گەڕاندنەوەی ئەندامانی حیزبە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە ڕێگەی ئینتەرپۆلەوە، پێچەوانەی بنەما نێودەوڵەتییەکانی پاراستنی مافی پەنابەران و قەدەغەی گەڕاندنەوەی زۆرەملێیە. بەکارهێنانی میکانیزمە نێودەوڵەتییەکان بۆ ڕەوانەکردنەوەی تۆمەتباران بەمەبەستی وەدەستهێنانی دانپێدانان و گۆڕینی داواکارییەکی سیاسی بۆ پرۆسەیەکی ئەمنی و قەزایی.

لە بەرامبەر کۆی ئەم تۆمەتانەدا، پێویستە ئەسەدی پرسیارێک لە خۆی و حکوومەتەکەی بکا کە ئەگەر کۆماری ئیسلامی بانگەشەی پاراستنی ئاشتی و ئەمنییەتی ناوچەکە دەکا، چۆن هەڕەشەی بەردەوامبوونی هێرشەکانی بۆ سەر هەرێمی کوردستان پاساو دەداتەوە؟ بەپێی ئامارە فەرمییەکان لە سەرەتای شەڕی ئەم دواییەی نێوان ئەمریکا و ئێراندا، ڕێژیمەکەی ئەسەدی زیاتر لە ١٢٠٠ جار هێرشی کردووەتە سەر هەرێمی کوردستان و هەر لەو وتووێژەدا کۆنسوولی ڕێژیم لە هەولێر ئەگەری بەردەوامبوونی ئەم هێرشانە ڕەت ناکاتەوە؛ بەڵکوو هەوڵ دەدا بە هێنانەوەی پاساوی ئەمنییەتی، هێرشەکانی تاران لە چوارچێوەی بانگەشەی بەرەنگاربوونەوەی مەترسییەکاندا بە ڕەوا پیشان بدا. ئەمە لە کاتێکدایە هێرشە مووشەکی و درۆنییەکانی ئێران بۆ سەر خاکی عێراق، سەروەریی ئەو وڵاتە و ئاسایشی هەرێمی کوردستان دەخەنە مەترسییەوە و ژیانی هاووڵاتییانی مەدەنی دەکەنە ئامانجی مەترسییەکی ڕاستەوخۆ. پاراستنی ئەمنییەت بە هەڕەشە و هێرش مسۆگەر نابێ؛ بەڵکوو بە ڕێزگرتن و دەستەبەرکردنی مافی گەلانی ئێران لە نێوخۆی وڵات، ڕێزگرتن لە سەروەریی وڵاتان و وەستاندنی دەستێوەردان لە کاروباری نێوخۆیان دەست پێ دەکا.

کۆنسوولی کۆماری ئیسلامی لە بەشێکی تری دیمانەکەیدا لەگەڵ ڕووداودا، ئاماژە بە تێرۆری دوکتور قاسملوو دەکا و زۆر بێشەرمانە ڕەتی دەکاتەوە کۆماری ئیسلامی دەستی لەو ڕووداوەدا هەبێ. نکۆڵیکردنی ئەسەدی لە بەرپرسیارێتیی کۆماری ئیسلامی لە تێرۆری د. قاسملوو لە قبیەن، ناتوانێ ئەو ڕووداوە لە میژووی سیاسیی کورد و لە بەڵگەنامە و لێکۆڵینەوە دادوەرییەکانی پەیوەست بەو تاوانە بسڕێتەوە. تێرۆری د. قاسملوو لە ساڵی ١٩٨٩ (١٣٦٨) و د. شەرەفکەندی لە ساڵی ١٩٩٢ (١٣٧١) لە بەرلین، دوو ڕووداوی گرنگی میژووی تێرۆری سیاسی دژ بە ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانن و بڕیاری دادگای میکۆنۆس لە ئەڵمانیا لە ساڵی ١٩٩٧یش بەڵگەیەکی گرنگی دادوەرییە لە تێرۆریستبوونی ڕێبەرانی باڵای ئەو ڕێژیمە.

ئەوەی لە میژووی چەند دەیەی ڕابردوودا ڕووی داوە، نیشان دەدا حیزبی دێموکرات و ڕێبەرانی، قوربانیی سیاسەتی تێرۆری سیاسی و سەرکوت بە دەستی کۆماری ئیسلامی بوون؛ هەروەها سەرکوتی خەڵکی کوردستان، کوشتن و زیندانیکردنی چالاکانی سیاسی و مەدەنی و هەوڵدان بۆ بێدەنگکردنی دەنگی ناڕەزایەتی لە کۆمەڵگەی کوردستاندا، بەشێکن لە میژووی مامەڵەی کۆماری ئیسلامی لەگەڵ کوردستان.

ئەوەی کۆماری ئیسلامی دەبێ بیزانێ و دەیزانێ ئەمەیە: خەباتی مافخوازانەی کورد لە ئێران بە تێرۆر و سەرکوت و مووشەکباران نەک لە بن نایەت، بەڵکوو بۆ ساتێکیش ناوەستێ. دواجار ڕێژیم دەبێ لە هەمبەر میژووی سەرکوت و تێرۆرە سیاسییەکانی دەرحەق بە جوواڵانەوەی کورد و دژبەرانی سیاسی لە ئێراندا وەڵامدەر بێت، و بێگومان چارەنووس و داهاتووی ڕێژیمێکیش کە بە سیاسەتی تێرۆر و ناسەقامگیری ئەمنییەتی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست و جیهانی بەبارمتە گرتووە، هەر ڕووخان و هەرەسهێنانە.

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران
ناوەندی ئیداری
١٧ی ڕەزبەری ١٤٠٥ی هەتاوی
٩ی ئۆکتۆبری ٢٠٢٦ی زایینی

کوردستان
• ژمارە: ٩٢٩
٣٠ی ڕەزبەری ١٤٠٥ _ ٢٢ی ئۆکتۆبری ٢٠٢٦

چەمکناسیی جوداخوازی:

بۆچی ئەم وشەیە بانگەشەیەکی سیاسییە نەک سووکایەتی و جنێو؟

دەرهێنانی وشەی جوداخوازی لە عەمباری جنێوە سیاسییەکان و گەڕاندنەوەی بۆ پێگە ڕاستەقینەکەی لە ئەدەبیاتی زانستە سیاسییەکاندا، یەکەمین هەنگاوە بۆ پێگەیشتن و باڵقبوونی کۆمەڵگە. بە فەرمی ناسینی ئەوەی کە کەسێک یان گرووپێک خاوەنی ئەم بیرۆکەیەیە، بە واتای قبووڵکردنی نییە؛ بەڵکوو قبووڵکردنییەتی وەک پارامەترێکی سیاسی کە دەبێت بە زمانی یاسایی، دیپلۆماسی و بەڵگەهێنانەوە قسەی لەگەڵدا بکرێت، نەک بە زمانی هەڕەشە، سەرکوت و سووکایەتی.

ئیبراهیم لاجانی

لە ئەدەبیاتی سیاسی و میدیایی زۆرێک لە وڵاتانی تازەپێگەیشتوو و ڕۆژهەلاتی نێوەڕاستدا، وشەی «جوداخوازی» (Separatism) بارێکی مانایی بە تەواوی نەرێنی، ترسێنەر و تاوانکارانەی بەخۆوە گرتووە. حکوومەتە ناوەندییەکان، ڕای گشتی و شۆڤێنیزمی زاڵ، زۆرجار ئەم وشەیە نەک وەک چەمکێکی دیاریکراو و شیاوی لێکۆڵینەوە لە زانستە سیاسییەکاندا، بەڵکوو وەک «جنێو»، «مۆرکێکی ئەمنی» و ئامرازێک بۆ پەراوێزخستن، سەرکوتکردن و تیرۆری کەسایەتی بەکار دەهێنن. لەگەڵ ئەوەشدا، دوور لە دەمارگرژی (تەعەسوب) و لایەنگرییە ئایدیۆلۆژییەکان، جوداخوازی لە بنەڕەتدا بانگەشە، خواست یان پرۆژەیەکی سیاسییە. بەکارهێنانی ئەم چەمکە وەک جوێن و بۆ سووکایەتی، نەک تەنیا یارمەتیدەر نییە بۆ تێگەیشتن لە دیاردە ئاڵۆزە کۆمەڵایەتییەکان، بەڵکوو ڕێگە لە هەر جۆرە گفتوگۆ، خەسارناسی و چارەسەرێکی ئاشتییانەی ململانێکان دەگرێت. ئەم وتارە بە دیدێکی شیکارییەوە هەوڵ دەدات لە ڕێگەی شیکردنەوەی ئەم چەمکەوە، پێگەی ئەم زاراوەیە لە وشەیەکی بارگاوی بە جوێن بەرز بکاتەوە بۆ بانگەشەیەکی سیاسی کە پێویستی بە بەڵگەهێنانەوە هەیە.

١- چوارچێوەی چەمکی و یاسایی:
یەکتربڕینی دوو بنەمای دژبەیەک
بۆ دەرهێنانی وشەیەک لە بازنەی جنێوەکان، سەرەتا دەبێت لە کۆنتێکستێکی ئەکادیمی و یاساییدا پێناسە بکرێت. لە یاسای نێودەوڵەتی و زانستە سیاسییەکاندا، جوداخوازی بەو بزووتنەوە یان ڕەوتانە دەوترێت کە خوازیاری جیابوونەوەی کۆمەڵە خەڵکێک، کولتوورێک، نەتەوەیەک یان ئایینێکن لە قەوارەیەکی سیاسیی گەورەتر (زۆرجار دەوڵەت-نەتەوەیەک) بۆ پێکهێنانی قەوارەیەکی سیاسیی سەربەخۆ یان لکاندنیان بە وڵاتێکی دیکەوە.
ئەم بانگەشەیە لە ڕووی یاساییەوە دەکەوێتە ناوچەیەکی خۆڵەمێشی و پڕ لە ململانێوە. لە لایەکەوە، بانگەشەی سەربەخۆییخوازان لەسەر بنەمای «مافی دیاریکردنی چارەنووس» (Right to Self-Determination) دامەزراوە. ئەم مافە لە مادەی یەکەمی پەیماننامەی نەتەوە یەکگرتووەکان و پەیماننامە نێودەوڵەتییەکانی مافی مرۆڤ (١٩٦٦) دا بە فەرمی ناسێنراوە و جەخت لەوە دەکاتەوە کە هەموو گەلان مافی ئەوەیان هەیە بە ئازادی دۆخی سیاسیی خۆیان دیاری بکەن. لە لایەکی دیکەوە، دەوڵەتە ناوەندییەکان بۆ پاراستنی سنوورەکانیان پشت بە بنەمای «یەکپارچەیی خاکی» (Territorial Integrity) و سەروەریی نیشتمانی دەبەستن.
خاڵی گرنگ لێرەدا ئەوەیە کە یاسای نێودەوڵەتی لە چۆنیەتیی چارەسەرکردنی ململانێی نێوان ئەم دوو پرەنسیپەدا، بە مەبەست جۆرێک لە ناڕوونیی تێدا هێشتووەتەوە (Constructive Ambiguity) و فۆرمووڵێکی حاشاهەڵنەگر و جیهانگیری بۆ ناخاتە ڕوو. بۆیە، کاتێک گرووپێک داوای جیابوونەوە دەکات، لە ڕاستیدا بانگەشەیەکی سیاسی دەخاتە ڕوو کە پشتی بە خوێندنەوەی تایبەتی خۆی بۆ یاسای نێودەوڵەتی و مێژوو بەستووە. ڕازیبوون یان دژایەتیکردنی ئەم بانگەشە یاسایی-سیاسییە، پێویستی بە بەڵگەهێنانەوەی بەرامبەر هەیە، نەک بەکارهێنانی زمانی پڕ لە سووکایەتی و جوێنی چاڵەمەیدانی.

٢- میکانیزمی گۆڕینی بانگەشەیەکی سیاسی بۆ جنێو
بۆچی بانگەشەیەک کە لە جەوهەری خۆیدا سیاسییە، لە کۆمەڵگە دواکەوتووەکاندا دەبێتە جنێو؟ دەبێت بەدوای وەڵامەکەدا لە پرۆسەی «بەئەمنیکردن» (Securitization) و پرۆژەی سەپێنراوی نەتەوەسازیدا بگەڕێین. لە زۆرێک لە وڵاتاندا، پرۆسەی نەتەوەسازی لە سەدەی بیستەمدا نەک بە شێوەیەکی سروشتی، ئۆرگانیک و دێموکراتیک، بەڵکوو لە ڕێگەی یەکخستنی زۆرەملێ، سەرکوتکردنی زمان و کولتووری ناوچەییەکان و، سانترالیزمێکی تووندی ئابووری و سیاسییەوە بەڕێوە چووە. لە پێکهاتەیەکی وەهادا، حکوومەتە ناوەندییەکان بۆ پاساوهێنانەوە بۆ بێتوانایی خۆیان لە پێکهێنانی یەکگرتنێکی سروشتی لە کۆمەڵگەدا، پێویستیان بە دروستکردنی «ئەویترێکی مەترسیدار» هەیە.
بە گۆڕینی وشەی جوداخوازی بۆ جنێو و هێڵێکی سووری حەرامکراو بۆ گفتوگۆ، دەسەڵاتداران سەرکەوتوو دەبن لە سەرکوتکردنی هەر جۆرە داواکارییەکی شوناسخوازی، کولتووری، ئابووری، یان تەنانەت داواکاریی دابەشکردنی دەسەڵات (وەک فیدراڵیزم) لەنێوان ناوەند و ناوچە پەراوێزخراوەکاندا. لەم کەشوهەوایەدا، وشەکە ئەرکە شیکاری و وەسفییەکەی خۆی لەدەست دەدات و دەبێتە چەکێکی سایکۆلۆژی. کاتێک لە گوتاری زاڵدا مۆرکی جوداخواز دەدرێت لە کەسێک، ئامانجەکە ئەوە نییە کە ڕەخنە لە بیرۆکە و تێڕوانینە سیاسییەکەی بگیرێت؛ بەڵکوو ئامانجی سەرەکی، دامالینی چەکی ئەخلاقییە لێی، لەکەدارکردنی ڕەوایی داواکارییەکانی بنکە جەماوەرییەکەی و، پاساوهێنانەوەیە بۆ سەرکوتکردنی تووندوتیژانەی پێش دەستپێکردنی هەر جۆرە دادگاییکردنێک (چ لە ڕووی یاساییەوە یان لە ڕای گشتیدا).

٣- سەنگی مەحەکی ئەزموونی جیهانی: لە تابۆی ئەمنییەوە بۆ ڕەوتی دێموکراسی
بۆ سەلماندنی ئەم وتەیەی کە «جوداخوازی بانگەشەیەکی سیاسییە»، ئەزموونی وڵاتە دێموکراتیکەکان زۆر ڕێگەنیشاندەرە. لەم کۆمەڵگەیانەدا، داواکردنی سەربەخۆیی تابۆیەک یان جنێوێکی ئەمنی نییە، بەڵکوو یەکێکە لە بژاردەکانی سەر مێز لە سیاسەتی ڕۆژانەدا:
• **بریتانیا و سکۆتلەند:** پارتی نەتەوەیی سکۆتلەند (SNP) بە شێوەیەکی زۆر ئاشکرا و یاسایی بانگەشەی سەربەخۆیی و جیابوونەوەی سکۆتلەند لە شانشینی یەکگرتوو دەکات. ئەندامانی ئەم پارتە لە پەرلەمانی بریتانیادا کورسییان هەیە، حکوومەتی نێوخۆیی دەگرنە دەست، لە میدیا سەرتاسەرییەکاندا پرۆژەکانیان ڕوون دەکەنەوە، و لە ساڵی ٢٠١٤شدا ڕیفراندۆمێکی یاساییان بۆ سەربەخۆیی ئەنجام دا (کە بە ڕێژەی ٥٥٪ دەنگدان بە مانەوە لە بریتانیا کۆتایی هات). لە بریتانیا، هیچ کەسێک وەک «خائینی شایەنی جنێو» سەیری ئەندامانی ئەم پارتە ناکات، یان بە چاوی سووکایەتییەکردنەوە لە داخوازییەکانیان بڕوانێت.
• **کانادا و کێبێک:** هەرێمی کێبێکی فەڕەنسیزمان لە کانادا تا ئێستا دوو جار (١٩٨٠ و ١٩٩٥) ڕیفراندۆمی سەربەخۆیی ئەنجام داوە. لە ڕیفراندۆمی دووەمدا، سەربەخۆییخوازان تەنیا بە جیاوازییەکی کەمتر لە یەک لە سەد شکستیان هێنا. سەرەڕای ئەوەش، چالاکوانانی ئەم ڕەوتە نە زیندانی کران، نە مۆرکی خیانەتیان لێ درا و نە میدیاکانی ناوەند بە وشەی نەشیاو وەسفیان کردن.
ئەم جیاوازییە گەورەیە ئەوە دەردەخات کە باری نەرێنی، تاوانکاری و بارگاوی بە جوێنی ئەم وشەیە، تایبەتمەندییەکی زگماکیی وشەکە نییە؛ بەڵکوو بەرهەمی ڕاستەوخۆی پێکهاتەی سیاسیی پاوانخواز و لاوازیی کولتووری سیاسییە لەو کۆمەڵگەیانەدا کە توانای قبووڵکردنی جیاوازییەکان، بە فەرمی ناسینی گەلان و مافی کەمینەکان و بەڕێوەبردنی ئاشتییانەی قەیرانەکانیان نییە.

٤. لێکەوتە وێرانکەرەکانی کورتکردنەوەی سیاسەت بۆ جنێو و سووکایەتی
کاتێک سیستەمێکی سیاسی و ڕای گشتیی هاوتەریب لەگەڵیدا، بانگەشەیەکی وەکوو جیابوونەوەخوازی لە بازنەی وشە شیکارییەکان دەردەکەن و دایدەبەزێنن بۆ ئاستی سووکایەتی، کۆمەڵگە ڕووبەڕووی چەندین لێکەوتەی وێرانکەر دەبێتەوە:
- **داخستنی تەواوەتیی دەرگای گفتوگۆ:** یەکەمین قوربانیی گۆڕینی بیرۆکەیەکی سیاسی بۆ جنێو، «دیالۆگ»ە. هیچ گفتوگۆیەکی بنیاتنەر لەگەڵ کەسێکدا دروست نابێت کە پێشوەختە بە «خائین» و «شایەنی سزا» ناوزەد کرابێت.
- **ڕادیکاڵیزەبوونی داواکارییەکان و پەنابردن بۆ تووندوتیژی:** کاتێک ڕێگاکانی خستنەڕووی ئاشتییانەی بانگەشەیەکی سیاسی دادەخرێن و چالاکوانانی مەدەنی تەنیا لەبەر خستنەڕووی بیرۆکەیەک ڕووبەڕووی سەرکوتکردن، زیندانی و سووکایەتی دەبنەوە، بزووتنەوەکان ناچار بەرەو خەباتی ژێرزەمینی، ڕادیکاڵیزم، خەباتی چەکداری و پڕ لە توندوتیژی پاڵیان پێوە دەنرێت.
- **سڕینەوەی کێشەکە لەبری چارەسەرکردنی:** گۆڕینی ئەم وشەیە بۆ جنێو، وا دەکات چاوەکان لە ئاست ڕاستییەکان دابخرێن. لەبری ئەوەی کۆمەڵگە و نوخبەکان بپرسن: «بۆچی بەشێک لە هاووڵاتییان ئارەزووی جیابوونەوە دەکەن؟»، «کام سیاسەتی جیاکاری، سووکایەتپێکردنی شوناسی، یان تاڵانیی ئابووریی ناوەند بووەتە هۆی ئەم دوورکەوتنەوەیە؟»، تەنیا پەنا دەبرێتە بەر لەکەدارکردنی کەسایەتیی بانگەشەکارەکە. ئەم ڕێبازە نەک دەردەکە دەرمان ناکات، بەڵکوو تەنیا شاردنەوەی نیشانەکانی نەخۆشییەکەیە!
- **قۆستنەوەی بارودۆخەکە بۆ سەرکوتکردنی دێموکراسیخوازی:**

لەبری ئەوەی دەسەڵاتداران و کۆمەڵگە بپرسن: بۆچی بەشێک لە هاووڵاتییان ئارەزووی جیابوونەوە دەکەن؟ و کام سیاسەتی جیاکاری و سووکایەتپێکردنی شوناسی بووەتە هۆی ئەم دوورکەوتنەوەیە؟ تەنیا پەنا دەبەنە بەر لەکەدارکردنی کەسایەتیی داواکارەکە بە مۆرکی جوداخواز و خائین. ئەم ڕێبازە نەک دەردەکە دەرمان ناکات، بەڵکوو تەنیا شاردنەوەی نیشانەکانی نەخۆشییەکەیە!

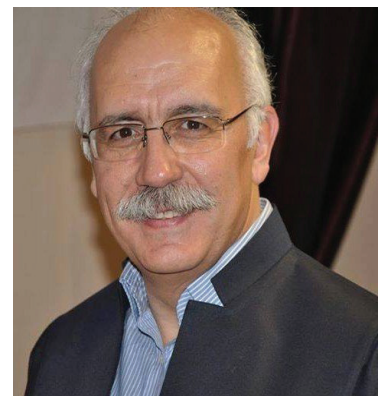
حکوومەتەکان بە گەرمکردنی بازاڕی ڕق و کینە دژی جوداخوازان، زۆرجار داواکارییە گەورەترەکانی پەیوەست بە دێموکراسیش پەراوێز دەخەن. ئەوان بە دروستکردنی ترسێکی گشتی لە «پارچەپارچەبوونی وڵات»، پێویستیی هێشتنەوەی دەسەڵاتێکی دیکتاتۆری بەسەر خەڵکدا دەسەپێنن.

دەرئەنجام
«جوداخوازی» (یان سەربەخۆییخوازی)، بەبێ گوێدانە ئەوەی ئێمە وەک خۆمان لەگەڵی کۆکین یان نا، لە ڕوانگەی شیکارییەوە هیچ شتێک نییە جگە لە «بانگەشەیەکی سیاسی» بۆ پێداچوونەوە بە سنووردەکان، دابەشکردنی دەسەڵات و سەروەریی سیاسی. مامەڵەکردن لەگەڵ بانگەشەیەکی سیاسی پێویستی بە لۆژیک، بەڵگەهێنانەوە، خوێندنەوەی ڕەخنەگرانەی میژوو و گرنگتر لە هەمووی، تێگەیشتن و چارەسەرکردنی ئەو ڕەگ و ڕیشە ئابووری، کۆمەڵایەتی و کولتوورییانە هەیە کە بوونەتە هۆی سەرهەڵدانی.
دەرهێنانی ئەم وشەیە لە عەمباری جنێوە سیاسییەکان و گەڕاندنەوەی بۆ پێگە ڕاستەقینەکەی خۆی لە ئەدەبیاتی زانستە سیاسییەکاندا، یەکەمین هەنگاوە بۆ پێگەیشتن و باڵقبوونی کۆمەڵگەیەک. تا ئەو کاتەی چەمکە سیاسییەکان تێکەڵی جنێودان، بەخائینزانین و مۆرک لێدانی ئەمنی دەکەین، توانای ناسینەوەی دروستی قەیرانەکانمان و دۆزینەوەی چارەسەری بەردەواممان نابێت. بە فەرمی ناسینی ئەوەی کە «کەسێک یان گرووپێک خاوەنی بیرۆکەی جوداخوازییە»، بە هیچ شێوەیەک بە واتای قبووڵکردنی بیرۆکەکەی یان خۆبەدەستەوەدان نییە بۆی؛ بەڵکوو تەنیا بە واتای قبووڵکردنییەتی وەک بکەر یا «پارامەترێکی سیاسی» کە دەبێت بە زمانێکی یاسایی، دیپلۆماسیی ناوخۆیی و بەڵگەهێنانەوە قسەی لەگەڵدا بکرێت، نەک بە زمانی هەڕەشە، سووکایەتی، سەرکوت و تۆقاندن.

کوردستان
• ژمارە: ٩٢٩
٣٠ ڕەزبەری ١٤٠٥ _ ٢٢ی ئۆکتۆبری ٢٠٢٦

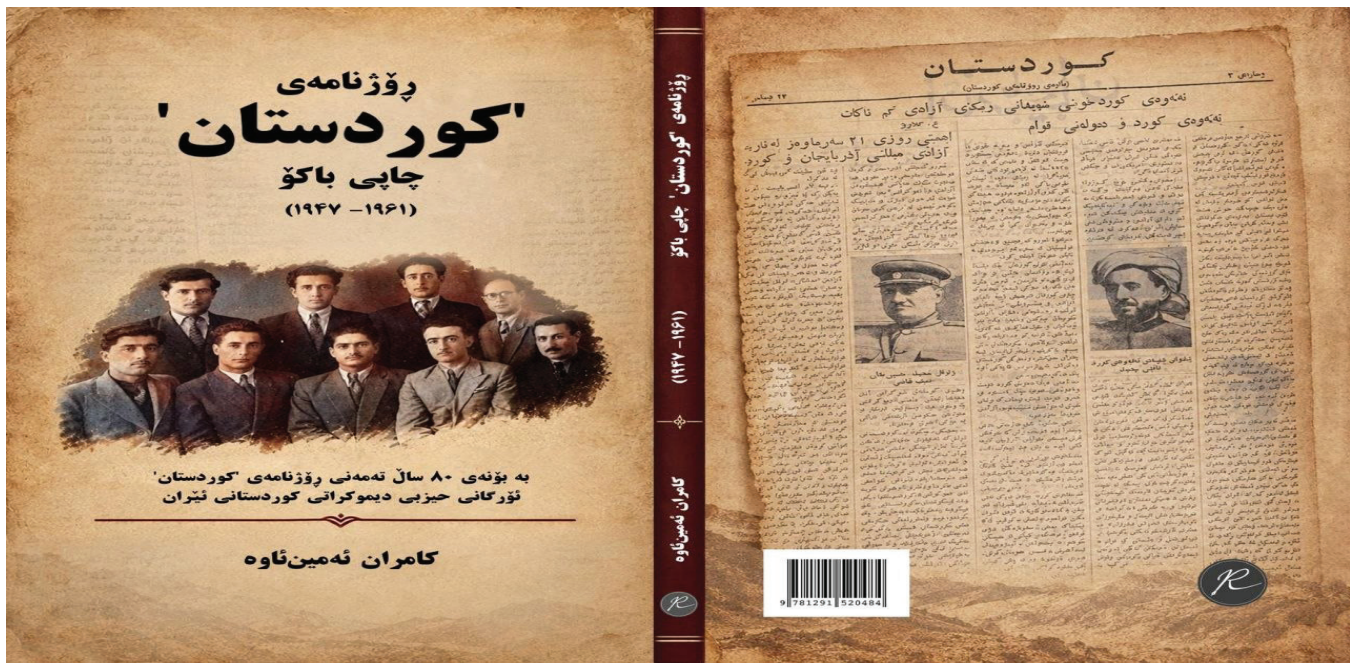
د.کامران ئەمین ئاوە:

ڕۆژنامەی کوردستان لە باکۆ مەشخەڵی بەردەوامیی کۆمار بوو (بەشی یەکەم)

وتووێژ: شەهرام سوبحانی

ئاماژە: بە بۆنەی چاپ و بڵاوبوونەوەی کتێبی نوێی لێکۆڵەر د. کامران ئەمین ئاوە لەژێر ناونیشانی «ڕۆژنامەی کوردستان چاپی باکۆ (١٩٤٧ – ١٩٦١)»، کە هاوکاتە لەگەڵ ٨٠ ساڵەی تەمەنی ڕۆژنامەی «کوردستان» (ئۆرگانی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران)، ئەم وتووێژە لەگەڵ بەڕێزیان ئەنجام دراوە. لەم گفتوگۆیەدا تیشک دەخرێتە سەر مێژووی ١٤ ساڵ تێکۆشانی ڕۆژنامەوانی و سیاسیی ئەو قۆناغە کەمتر ناسراوەی ڕووناکبیرانی کورد لە تاراوگە، ڕەهەندە فیکری و تەشکیلاتییەکانی ڕۆژنامەکە لە باکۆ و، کاریگەری و پێوەندییەکانی لەگەڵ بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی گەلی کورد لە نێوخۆی ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا.

دوای ڕووخانی کۆمار، ڕۆژنامەی "کوردستان" لە باکۆ بۆ ماوەی ١٤ ساڵ ڕێگەی نەدا مەشخەڵی خەبات بکوژێتەوە؛ سەرەڕای هاوبەشییە فیکرییەکان و ژیان لە سۆڤیەت، ئەم بڵاوکراوەیە بووە هێمای خۆڕاگری و پاراستنی ناسنامەی نەتەوەیی و سەربەخۆیی سیاسی، تا دەنگی ڕزگاریخوازیی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە زیندوویی بهێڵێتەوە.

دوکتور کامران ئەمین ئاوە، وەک پرسیارێکی دەستپێک؛ لە کاتێکدا کە کۆماری کوردستان لە مەهاباد لە ساڵی ١٣٢٥دا ڕووخا و فەزایەکی هێندە تاریک و سەرکوتکەر لەسەر جووڵانەوەی ڕزگاریخوازی کورد دروست بوو، بۆچی باکۆ (پایتەختی ئازەربایجانی سۆڤیەتی) هەڵبژێردرا بۆ دەرکردنەوەی ڕۆژنامەی "کوردستان" و ئەم پێوەندییە سیاسی و فەرهەنگییە چۆن لەنێوان کوردانی تاراوگە و کوردستانی ستەملێکراودا دروست بوو؟

لەسەرەتادا سپاس بۆ خولقاندنی ئەم دەرفەتە کە بتوانین باسی ١٤ ساڵ کار و تێکۆشانی ڕۆژنامەی «کوردستان»ی چاپی باکۆ وەک ئۆرگانی حیزبی دێموکراتی کوردستان و شوێن و پێگەی ئەم ڕۆژنامەیە لە مێژووی خەباتی حیزبی دێموکراتی کوردستان و ڕۆژنامەگەریی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بکەین. پێمواید بۆ وڵامدانەوەی ئەم پرسیارە، پێویستە ئاوڕێک لە بارودۆخی پاش ڕووخاندنی کۆماری ساوای کوردستان و پەرتەوازەبوونی کادر و ئەندامانی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە نێو ئێران و وڵاتانی دیکەدا بدەینەوە.

دوای ڕووخانی کۆماری کوردستان و حکوومەتی میللیی ئازەربایجان لە سەرماوەزی ١٩٤٦ (تشرینی دووەمی ١٩٤٦) و سەرکوتکردنی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی گەلی کورد و ئازەر، گیران، لەسێدارەدان و دوورخستنەوەی هەزاران کەس لە ڕێبەرایەتی، کادر، ئەندام و لایەنگرانی ئەو دوو بزووتنەوەیە دەستی پێ کرد و ئەوان تووشی چارەنووسێکی هاوبەش هاتن.

لەم بارودۆخە ناخۆشەدا، سەرەڕای حاکمبوونی فەزایەکی پۆلیسی، گیران و کوژرانی ئازادیخوازانی کورد، نەبوونی بزووتنەوەیەکی بەهێز لە کوردستان، هەروەها سەرهەڵدانی بێهیوایی و دڵساردی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا، شۆڕشگێڕانی حیزبی دێموکراتی کوردستان بۆ بووژاندنەوەی خەباتی نەتەوەیی، چ لە نێوخۆی وڵات و چ لەوبەری سنووری کانەوە، ملیان بەو بارودۆخە نەدا و بەپێی دەرفەت و تواناییەکانیان دەستیان بە چالاکییەکی بێوێنە کرد و نەیانهێشت مەشخەڵی شۆڕشی کورد بکوژێتەوە.

بەشێک لە ئەندامانی حیزبی دێموکراتی کوردستان، وەک نەمران: حەسەن قزلجی، محەممەد شاپەسەندی، عەبدوڵڕەحمانی زەبیحی، غەنی بلووریان، ڕەحیم سوڵتانیان، ڕەحیم خەرازی و... هتد، لە باشوور و ڕۆژهەڵاتی کوردستان هەوڵیان بۆ بووژاندنەوەی کار و چالاکی حیزب دەدا. نزیک بە ساڵێک پاش ڕووخانی کۆماری کوردستان، خوێندکارانی کورد وەک ڕەحیم قازی، عەلی گەلاوێژ، سەید کەریم ئەیووبی، مستەفا شەڵماشی، سەید عەزیز شەمزینی، ڕەحمان گەرمیانی، حەسەن حیسامی، هەروەها موراد و عەبدوڵڵا ڕەزمئاوەر (دوو برای کرماشانیش کە ئەندامی حیزبی تووده بوون)، لە باکۆ و لە دیسامبری ١٩٤٧وە دەستیان کرد بە چاپ و بڵاوکردنەوەی خولی دووەمی ڕۆژنامەی «کوردستان» وەک ئۆرگانی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە لایەڕەی دووی ڕۆژنامەی «آذربایجان» (ئۆرگانی فیرقە) بە زمانی کوردی.

ژمارەی یەکی ڕۆژنامەی کوردستان لە لایەڕەی دووی ژمارەی دووی «آذربایجان» لە ڕێکەوتی ١٤ی سەرماوەزی ١٣٢٦ (٦ی دیسامبری ١٩٤٧) وەک «ماوەی ڕۆژنامەی کوردستان» بڵاو بووەوە. ئەم خەبات و چالاکییە بەهۆی بوونی مەلا مستەفا بارزانی و کادر و پێشمەرگەکانی باشووری کوردستان لە باکۆ، بەڕێوەبردنی کۆنفرانسی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە ١٩ی ژانویەی (بەفرانباری) ١٩٤٨ و پێکهێنانی کۆمیتەی کورد لە باکۆ، ڕەنگ و ڕوویەکی جیددیتریشی گرت.

واتە کوردەکانی ڕۆژهەڵات و باشوور لە هاوکارییەکی نزیکدا لەگەڵ فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان و بە پشتیوانیی حکوومەتی ئازەربایجانی سۆڤیەت، دەستیان بە کاری هاوبەش، بەڕێوەبردنی کاری ڕۆژنامەکە و بەشی نیو سەعاتەی کوردیی رادیۆی فیرقە کرد.

لە سەرەتادا لەوە دەچێت ڕۆژنامەکە لە ڕێگای ئەو پۆستە و پێیکانەی (کاغەز/نامە) بۆ ئێران دەچوون، ڕەوانەی ئازەربایجان و کوردستان کرابێت، بەڵام کاریگەریی سەرەکیی ئەم ڕۆژنامەیە لە ڕێگای بڵاوکردنەوەی بابەتەکانی لە ڕێگەی رادیۆوە بوو کە بەپێی ڕاپۆرتی «ویلیام س. بادیت»، کۆنسوڵی ئەمریکی لە تەورێز لە ساڵی ١٩٥١دا، لە گوند و کوێرەدەستەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش گوێیان بۆ دەگرت و تا سەرەتاکانی سەدەی پەنجای زایینی کاریگەرییەکی بەهێزیان لە کوردستاندا هەبوو.

لە ڕوانگەی بەڵگەنامە مێژوویییەکانەوە، لە سەرەتای دەرچوونی ڕۆژنامەکە لە باکۆ لە کۆتاییەکانی ١٩٤٧دا تاوەکو جێگیربوونی وەک "ئۆرگانی حیزبی دیموکراتی کوردستان"، ئایا پرۆسەی دەستنیشانکردنی سەرنووسەر، دەستەی نووسەران و شێوازی بڕیاردان لەنێو ئەم بلاوکراوەیەدا بە چ شێوازێک بەڕێوە دەچوو و ئایا دەسەڵاتدارانی سۆڤیەتی و فیرقەی دیموکراتی ئازەربایجان تا چەند چاودێریی ئەم پرۆسەیەیان دەکرد؟

بەداخەوە هیچ بەڵگە و زانیارییەک لەم پێوەندییەدا کە ئێوە باسی دەکەن، لەلایەن بەرپرسانی ڕۆژنامەی «کوردستان»ەوە تا کاتێک لە ژیاندابوون، نەنووسراوە و نەبێندراوە؛ بەڵام بەگوێرەی ڕاپۆرتێکی تەواو نهێنیی ئیمام داشدەمیر مستەفاپیۆف، سکرتێری کۆمیتەی ناوەندیی حیزبی کۆمۆنیستی ئازەربایجان لە نێوان ساڵانی ١٩٥٤ تا ١٩٥٩، بۆ وڵادیمیر نیکیفۆرۆویچ مالین، سەرۆکی لقی گشتیی کۆمیتەی ناوەندیی حیزبی کۆمۆنیستی یەکیەتیی سۆڤیەت، ڕەحیم قازی سەرنووسەری ڕۆژنامەی «کوردستان» بووە.

لە کتێبی جەمیل حەسەنلی، مێژوونووسی کۆماری ئازەربایجان، بە ناوی «ئازەربایجانی سۆڤیەتی لە سەردەمی کرانەوە تا وەستانی (١٩٥٩–١٩٦٩)»، کە بەپێی کەڵک وەرگرتن لە بەڵگەنامەکانی یەکیەتیی سۆڤیەت نووسراوە، بەرپرسیارەتیی عەلی گەلاوێژ لە ئاستی جێگری سەرنووسەری ڕۆژنامەی «آذربایجان» بووە. لە دوو بەڵگەنامەی ساڵانی پەنجای زایینیدا، ناوی ئەم کەسانە: ڕەحمان گەرمیانی، ڕەحیم قازی، عەبدوڵڵا ڕەزمئاوەر، عەلی گەلاوێژ، قادر مەحموودزادە و سوڵتان وەتەمیشی وەکوو دەستەی نووسەران هاتووە.

ئەوەی گریمانە دەکرێت، ئەوەیە کە تا کاتێک نووسەرانی ڕۆژنامەی «کوردستان»، بەتایبەتی تا سەرەتاکانی ١٩٥٠، لە باکۆ کۆ ببوونەوە، پێکەوە ئەم ڕۆژنامەیان بەڕێوە بردووە؛ بەڵام پاش ئەوەی بۆ درێژەپێدان بە خوێندن و کارکردن بەشێکیان باکۆیان بەجێ هێشت و تەنانەت تووشی ناکۆکییش بوون، کاری سەرەکیی بەڕێوەبردنی ئەم ڕۆژنامەیە کەوتە سەر ئەستۆی ڕەحیم قازی و عەلی گەلاوێژ و تا کۆتاییهاتن بە بڵاوبوونەوەی ئەم ڕۆژنامەیە، هەفتەی دوو ژمارە و بەسەرجەم ١٣٣٧ ژمارەیان ئامادە و بڵاو کردووەتەوە.

لە ڕووی ئابووری و لوجستییەوە، ڕۆژنامەیەکی کوردی کە لە ناو فەزایەکی داخراوی وەک یەکیەتیی سۆڤیەتی و لەسەر لاپەڕەی دووەمی ڕۆژنامەی "آذربایجان" چاپ دەبوو، سەرچاوەی دابینکردنی بودجەکەی چۆن بوو و چۆن توانرا ماوەی ١٤ ساڵ (١٩٤٧ تا ١٩٦١) بە بێچوونی بەردەوامبێت، لە حاڵێکدا کە تەمەنی زۆربەی بڵاوکراوە کوردییەکانی دیکە زۆر کورتتر بوون؟

ڕۆژنامەی «ئازەربایجان» هەر لە سەرەتاوە تا کۆتاییهاتنی سیستەمی سۆسیالیستی لە یەکیەتیی سۆڤیەتدا، بە پشتیوانیی مادیی و مەعنەویی حیزبی کۆمۆنیستی یەکیەتیی سۆڤیەت بڵاو دەکرایەوە. هەروەها، فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان، وەک حیزبێکی برا و پەنابەر لە ئازەربایجانی سۆڤیەتدا، لە ڕووی دارایییەوە پشتی بە حکوومەتی ئەو وڵاتە دەبەست و بودجەی پێویستی لەو سەرچاوەیەوە دابین دەکرا. بێگومان، کوردەکانیش لەم دەرفەتە کەڵکیان وەرگرتووە بۆ چاپ و بڵاوکردنەوەی ڕۆژنامەی «کوردستان». لەبەر ئەوەی دۆخی ژیانی سیاسی و تەشکیلاتیی ئەوان لە ئازەربایجانی سۆڤیەتدا، بە بەراورد لەگەڵ دۆخی دێموکراتەکانی کوردستان لە باشووری کوردستان یان هەر شوێنێکی دیکە، سەقامگیرتر بووە، توانیویانە بەردەوام بن لە چالاکییە ڕۆژنامەوانی و سیاسییەکانیان و درێژە بە کاری خۆیان بدەن.

سەبارەت بە دابەشبوونی سیاسیی نێو ڕێبەرایەتیی کورد و کێشە نێوخۆییەکان؛ لە پەڕتووکەکەدا ئاماژە بەوە کراوە کە هەندێک جار ناکۆکی لەنێوان کۆچبەرانی کورد و ڕەوتی حیزبی تودەی ئێران یان دەسەڵاتی باکۆ هەبووە. ئایا بەستنەوەی چارەنووسی بڵاوکراوەکە بە لایەڕەیەکی ڕۆژنامەیەکی ئازەربایجانییەوە، تا چ ڕادەیەک سەربەخویی سیاسی و فەرهەنگیی بزووتنەوەی کوردی لەو تاراوگەیەدا خستە ژێر کاریگەریی خۆیەوە؟

لە ڕاستیدا، کوردەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە سەرەتای بوونیان لە باکۆ، لە پێوەندییەکی ڕاستەوخۆ و زۆر نزیکدا لەگەڵ فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان کاریان کردووە. ڕەحیم قازی و عەلی گەلاوێژ ئەندامی ڕێبەریی فیرقەی دیموکراتی ئازەربایجان بوون و کاک ڕەحیم قازی تەنانەت بۆ ماوەی نزیک بە شەش ساڵ جێگری سەرۆکی فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان بووە. بەڵام، سەرەڕای ئەم پێوەندییە تەشکیلاتییە نزیکە و هاوبەشییە فیکرییەکان، نێوەڕۆکی ڕۆژنامەی «کوردستان» نیشان دەدات کە ڕەوتی سەرەکیی ئەو ڕۆژنامەیە لە بواری سیاسەت، مێژوو، فەرهەنگ و بابەتەکانی تری تایبەت بە کوردستان بووە. واتە، هەرچەندە لە ڕووی فکرییەوە نزیکییەکی بەرچاو لە نێوان ئەم دوو ڕەوتەدا هەبووە، ئەمە نەبووەتە هۆی ئەوەی ڕۆژنامەی «کوردستان» لە ئەرکی سەرەکیی خۆی، کە بریتی بووە لە خزمەتکردن بە بەرژەوەندییە نەتەوەیی و سیاسییەکانی گەلی کورد، دوور بکەوێتەوە.

بەڵگەیەکی تری ئەم جیاوازییە لە ڕاپۆرتێکدا دەبینرێت کە غولام یەحیا دانیشیان و عەبدولسەمەد کامبەخش لە ڕێکەوتی ٣٠ی ژوئەنی ١٩٥٣دا ئامادەیان کردووە. بەپێی ئەو ڕاپۆرتە، نێوەڕۆکی سێ بەشی تورکی، فارسی و کوردیی ڕادیۆی فیرقە، جگە لە وتارێکی کوردی کە بەپێی تایبەتمەندییەکانی کوردستان ئامادە دەکرا، تا ڕادەیەک یەکسان بووە. ئەم ئاماژەیە گرنگە، چونکە جیاوازیی نێوان نێوەڕۆکی گشتیی دامەزراوە ڕاگەیاندنییەکانی فیرقە و ئەو بابەتانەی کە بەتایبەتی بۆ کوردستان ئامادە دەکران، دەخاتە ڕوو.

نێوەڕۆکی ڕۆژنامەی «کوردستان» نیشان دەدات کە نووسەرانی ئەو ڕۆژنامەیە لە ڕوانگەیەکی چەپ و لە هەمان کاتدا لە چوارچێوەی بەرژەوەندییە نەتەوەییەکانی گەلی کوردەوە هەڵسوکەوتیان کردووە. وتارەکانی عەلی گەلاوێژ لە سەردەمی بەڕێوەچوونی ڕەوتی «وحدت» بۆ دامەزراندنی تاکە حیزبی کرێکاری لە ئێران لە کۆتایی دەیەی پەنجای زایینیدا، بەڵگەیەکن بۆ ئەوەی بۆچوونە سیاسییەکانی ئەو لەگەڵ سیاسەت و ئاراستەکانی حیزبی تووەی ئێران لە هەندێک بواردا جیاوازیی بەرچاویان هەبووە و لەگەڵ یەکتر نەگونجاون. عەلی گەلاوێژ و بەشێک لە ڕێبەرانی فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان لەگەڵ ئەو ئاراستەیە نەبوون کە بڕێتە هۆی هەڵوەشانەوەی فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان و حیزبی دێموکراتی کوردستان و تێکەڵبوونەوەیان لە نێو حیزبی تووەی ئێران یان هەر حیزبێکی تری سەرانسەریی ئێرانیدا. لە ڕاستیدا، پاراستنی ناسنامەی سیاسی و نەتەوەیی و سەربەخۆیی تەشکیلاتی، یەکێک لە خاڵە گرنگەکانی ئەم ناکۆکییە فیکری و سیاسییانە بووە.

ئەم بابەتە بە پشتبەستن بە بەڵگە مێژوویییەکان و بە شێوەیەکی وردتر لە کتێبی «ڕۆژنامەی کوردستان، چاپی باکۆ»دا شیکراوەتەوە. ئەو بەڵگانە یارمەتیمان دەدەن کە پێوەندییەکانی نێوان حیزبی دێموکراتی کوردستان، فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان و حیزبی تووەی ئێران، نەک تەنیا لە ڕووی هاوبەشییە فیکرییەکانەوە، بەڵکوو لە ڕووی سنووری ئەو هاوبەشییە و جیاوازییە سیاسی و نەتەوەییەکانیشەوە هەڵبسەنگێنین.

دریژەی هەیە...

کوردستان
• ژمارە: ٩٢٩
٣٠ی ڕەزبەری ١٤٠٥ _ ٢٢ی ئۆکتۆبری ٢٠٢٦

لە نەبوونی ئازادیدا، دەرکەوتنی ئازایەتی

(لە پەراوێزی خوێندنی زمانی کوردی لە زانکۆی ئیلام)

سمایل شەرەفی

زمانی کوردی پێگە و کەسایەتییەکی وەها قورس و پتەوی هەیە کە ئێستا زانکۆ وەک ناوەندێکی بەرزی زانستی خاوەنداریێتی لێ دەکات؛ زانکۆ تەنیا شوێنی وانە وتنەوە نییە، بەڵکوو ماڵێکە بۆ کۆکردنەوە و پاراستنی یادەوەریی کلتووریی نەتەوەیەک.

هەوالّی دامەزراندنی بەشی زمانی کوردی لە زانکۆی ئیلام، سەلمێنەری لەسەرپێبوونی خەبات و تێکۆشانی کۆمەڵگەی مەدەنی و چالاکانی فەرهەنگی و زانستیی کۆمەڵگەیەکە کە لە پێناو بەرەوپێشبردنی بزووتنەوەی شوناسخوازانەی نەتەوەیەک کە لە ماف و ئازادییەکانی بێبەش کراوە، لێپراو و شێلگیرە. ملدان بە بەرەوپێشچوونی ئەم هەنگاوە قورس و قایمانە، نە بە مانای کرانەوەی دەسەڵات بەڕووی ماف و ئازادییەکانی خەڵکی کوردستاندایە و نە دەکرێ بە مانای پێکهاتنی فەزای ئازادی لە ئێران و کوردستان لێک بدرێتەوە؛ بەڵکوو بەرهەمی ئازایەتی و بەردەوامبوونی کۆمەڵگە و دڵسۆزانی بزووتنەوەی مافخوازانەی خەڵکی کوردستانە. بۆیە ئاشکرایە زمانی کوردی بە پشتیوانیی خەڵک، نووسەران، چالاکانی کولتووری و مەدەنی و بە هەوڵی چەند نەوە و بەرەی جیاواز، گەشەی کردووە و پارێزراوە و، پێگەی ئەو زمانە، بەدەر لە چوارچێوەی بڕیار و سیاسەتی دامەزراوە فەرمییەکانە.

دامەزراندنی بەشی زمان و ئەدەبیاتی کوردی لە زانکۆی ئیلام، ڕووداوێکی گرنگە بە ئاراستەی بەهێزکردنی پێگەی زمانی کوردی و پەرەپێدانی دەرفەتەکانی پەروەردە بۆ بەرەی لاوی کوردستان. خوێندنی زمانی کوردی لە ناوەندێکی زانستیی وەک زانکۆی ئیلام و لە ئاستی کارناسیدا، جیا لە دەرخستنی پێگەی بەرزی ئەم زمانە، دەرفەتێکی هەرچەند بەرتەسک، بەڵام باشە بۆ «بەزانکۆییبوون»ی زمانی کوردی وەک بەشێکی بنەڕەتی لە ناسنامەی نەتەوەیی کورد کە سەدان ساڵە زاربەزار بە شاخ و دۆڵەکاندا پارێزراوە. بۆیە ئێستا مافی خۆیەتی لەسەر دەستی کۆمەڵێک لە چالاکانی فەرهەنگی و زانستی کوردستان، لە پێگەی زانکۆ و زانستییانە پارێزگاری لە زمانی کوردی بکرێت.

هەرچەند بەخۆشحاڵییەوە بە دەیان ساڵە زمانی کوردی لە زانکۆکانی حکوومەتی هەرێمی کوردستان لە باشوور و لە ئاستی جۆراوجۆردا گەشەی پێ دراوە و قەوارەیەکی زانستی بەخۆیەوە گرتووە و کاری پێ دەکرێت، بەڵام جێکردنەوەی زمانی کوردی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و ئەویش لە زانکۆی ئیلامدا، مانا و مەفهوومێکی دیکە و تایبەتی هەیە.

هەروەک یەکێک لە دڵسۆزانی چالاک لە بەئاکامگەیشتنی ئەم هەوڵەدا لە وتارێکدا بە دروستی ئاماژەی پێ داوە؛ زمانی کوردی پێگە و کەسایەتییەکی وەها قورس و قایمی هەیە کە ئێستا ئیتر زانکۆ وەک ناوەندێکی بەرزی زانستی خاوەنداریێتیی لێ دەکات. زمانی کوردی ئەو پۆتانسیێلە زانستییەی تێدایە کە بتوانێت بە زمانی زانستی بنووسرێتەوە و تۆمار بکرێت و، هیچ شک لەوەدا نییە کە زمان بە نووسین و تۆمارکردنەوە دەتوانێت پارێزراو بێت و زیاتر گەشە بکات. ئێستا کە زانکۆی ئیلام شانازیی بەشێک لەم خاوەنداریێتییەی پێ بڕاوە، مانای تایبەت بە خۆی هەیە.

هەروەک دوکتور هومایوون موراد‌نەژادی، سەرۆکی زانکۆی ئیلام لە وتارێکیدا لەم بارەیەوە دەڵێت: «کردنەوەی بەشی زمانی کوردی لە ئاستی کارناسیدا لە زانکۆی ئیلام دەتوانێت ببێتە بەستێنێکی زانستی بۆ کۆکردنەوە، شیکاری، نووسینەوە و تۆمارکردنی ئەم میرات و کەلەپووڕە ڕەسەنە کە ئەگەر ئەوە نەکرێت، بە تێداچوونی نەوەکان، بەرەبەرە لەنێو دەچن و نامێنن. لەم پێوەندییەدا زانکۆ تەنیا شوێنی وتنەوە و وانەی نووسین و خوێندنەوەی زمان و مێژووی ئەدەبیات نییە؛ دەتوانێت ماڵێک بێت بۆ لێکۆڵینەوە لە یادەوەریی کولتووریی میللەتێک. ئەم دەرفەتە دەتوانێت ببێتە پردێک لە نێوان ئەوەی کە سەدان ساڵە خەڵک زارەکی وتوویانەتەوە و ئەمڕۆ زانکۆ دەتوانێت بینووسێتەوە و تۆماری بکات. بۆیە دامەزراندنی بەشی زمانی کوردی لە زانکۆی ئیلام نە بە مەبەستی دابڕان لە ڕابردووە، بەڵکوو خوێندنەوەی زانستییانەی ڕابردووی میللەتێک و کردنەوەی پەنجەرەیەکە بۆ ناساندنی کولتوور و مێژووی خەڵکێک بەرەو ئێران و جیهان.»

ئێمە کە پاراستنی زمان و شوناسی کوردی بە بەشێکی دانەبڕاو لە ئەرک و بەرپرسیارێتیی سیاسی و کۆمەڵایەتیی بزووتنەوەی سیاسیی کوردستان دەزانین و ئەم ڕووداوە بە دەرفەتێکی ئەرێنی و شیاوی ئاوڕلێدانەوە دەبینین، چاوەڕوان دەکرێت دامەزرێنەرانی بەشی زمانی کوردی لە زانکۆی ئیلام و مامۆستایانی ئەم بەشە، بە ڕوانینێکی زانستی، شیکاری و کراوەتر لە ڕشتەیەکی خوێندن لێی بڕوانن و لە ئاستی پڕۆژەیەکی گەورەتر و لە چوارچێوەی هەوڵێک لە پێناو گەشەی زمانی کوردی، ناساندن و تۆمارکردنی میرات و کەلەپووری گەلی کورددا سەیری بکەن. لە هەمان کاتدا پاراستنی ئەم دەستکەوتانە، هەوڵدانی زیاتر بۆ دامەزراندنی ئەنستیتۆ و کۆڕ و ناوەندی هزری، ئەدەبی، زمانەوانی، وەرزشی، ئابووری... بۆ پەرەپێدانی شارستانییەت و گەشەی هەمەلایەنە لە کوردستان ئەرکی چالاکان و دڵسۆزانی ئەم بوارانەیە.

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران کە ڕوانگەیەکی فرەڕەهەند و فرەچەشنی بۆ بزووتنەوەی نەتەوایەتی و شوناسخوازانەی کوردستان هەیە و بە چاوی ڕێزەوە لە هەوڵ و تێکۆشانی چالاکانی بواڕە جۆراوجۆرەکان لە نێوخۆ دەڕوانێت، دامەزراندنی بەشی زمانی کوردی لە زانکۆی ئیلام بە بەشێک لە دەستکەوتەکانی ئەم بزووتنەوەیە دەزانێت.

بۆیە هەروەک ئاماژەمان پێ دا؛ لە ڕوانگەی ئێمەوە، پرسی زمان لە شوناسی نەتەوەیی، ژیانی کۆمەڵایەتی و داهاتووی سیاسیی کوردستان جیا ناکرێتەوە. بەم بۆنەوە، پیرۆزبایی لە سەرجەم خوێندکاران، مامۆستایان و ئەو کەسانە دەکەین کە لە پێناو پرسی ناسنامە و کردنەوەی بەشی زمان و ئەدەبیاتی کوردی لەم زانکۆیە، لە هەوڵ و تێکۆشاندا بوون.

هیوادارین ئەم هەنگاوە، بوار بۆ پەرەپێدانی بەردەوامی پێگەی زمانی کوردی لە پەروەردە، زانست و ژیانی خەڵکی ئێمە، بەتایبەت لە ئیلام، خۆش بکات.

ئەنجومەنی سەوزی چیای مەریوان کەمپەینی «زرێبار هێڵی سوورمانە»ی ڕاگەیاند

ئەنجومەنی سەوزی چیای مەریوان لە ڕاگەیەندراوێکدا، دەستپێکردنی کەمپەینی «زرێبار هێڵی سوورمانە»ی دژ بە هەڵکەندنی بیرێکی قوڵ لە کەنار زرێبار ڕاگەیاند. بەپێی ڕاگەیەندراوەکە، ئیدارەی ئاو و ئاوەڕۆ بەبێ وەرگرتنی مۆڵەت و بە بیانووی دابینکردنی ئاوی خواردنەوە خەریکی وێرانکردنی ئەم گۆلە سروشتییەیە؛ لە کاتێکدا مەریوان بە تێکڕای ٩٠٠ میلیمەتر بارانبارینی ساڵانە، یەکێک لە دەوڵەمەندترین ناوچەکانی کوردستانە و قەیرانی ئاو لە شارەکەدا دەرئەنجامی پەرەپێدانی بێبەرنامەیە. ئەنجومەنی چیا وێڕای داوای ڕاگرتنی دەستبەجێی پڕۆژەکە، داوا لە هاوواڵاتیان دەکات بە بڵاوکردنەوەی وێنەکانیان لەگەڵ زرێبار پاڵپشتی لەم کەمپەینە بکەن. ئەنجومەن دووپاتی کردەوە کە زرێبار هێڵی سووری خەڵکی کوردستانە و لەسەر خەباتی مەدەنی و یاسایی دژ بە وێرانکاران، تا وەستانی یەکجارەکیی پڕۆژەکە و قەرەبووکردنەوەی زیانەکان بەردەوام دەبێت.

داریسمە
دەنووکی لە سمین ناپارێزێ

بچووککردنەوەی کابینە و بڕەودان بە دیپلۆماسی!

مەرجی بەردەوامبوونی هەر دەسەڵاتێک، لێزانی و تێگەیشتنە لە هونەری هەڵسوکەوتکردن لەگەڵ خودی دەسەڵاتدا؛ لانیکەم ئەوە قسەیەکە کە سیاسەتمەدار و شتی وا دەیڵێن. دیارە دەسەڵاتیش «تاریف و ماریف» و «پێناسە و مێناسە»ی تایبەت بە خۆی هەیە. لێرەدا من هیچ خۆم بە ناچار نازانم بچمە نێو ئەو وردەکارییانەوە، چونکە لە بنەڕەتدا تاریف و ماریف و پێناسە و مێناسە بوونیان نییە و تەنیا یاریکردنە بە وشەکان. باشیش دەزانم دوو وشەی وەک «تاریف و ماریف» وشەی دوانەن، ئەوەی دواتریان بێ ئەوەی پێش خۆی، هیچ مانایەکی نییە و تەنیا بۆ پڕکردنەوەی ڕستە بەکار دێت. بەڵام «پێناسە» و «مێناسە» بۆ ئەوە دەبن کەمێک لێیان ورد ببیتەوە و بە شێوازێکی فەلسەفی شرۆڤەیان بکەیت، ئەویش تەنیا لە حاڵەتێکدا کە دەعبای خۆسانسۆری ئیزنت بدات و لەمە زیاتر مەودای قسەکردنت لێ بەرتەسک نەکاتەوە.

ئەوەی لێرەدا پێویستە وەک گرێکوێرەیەک زەق بکرێتەوە، پرسی «سیاسەت»ـە. لەم وڵاتەدا هەموو کەس؛ بە زانا و نەزان، کەمزان و زۆرزان، پسپۆڕ و ناپسپۆڕەوە، یەک قسەی نەگۆڕیان هەیە و دەڵێن: «سیاسەت قوواڵە!» وەبااڵ بە ئەستۆی بەندەی موخلیستان بێت، ئەوە ئاسانترین، سەربڕترین و لە هەمان کاتدا قووڵترین شرۆڤەیە کە بۆ چەمکی سیاسەت کرابێت.

لەم گێژاوەدا، «کابینە» و «دیپلۆماسی»ش دوو وشەی قووڵ و قورس و قایمن و بە توندی بە سیاسەتەوە گرێ دراون. دیارە ئەوانەی لە بەندەی موخلیستان زۆر باشتر لەم سیاسەت و میاسەتە تێدەگەن، دەڵێن گوایە دیپلۆماسی بەشێکە و سەر بە کابینەیە. ئەوان دەیانهەوێت بەو قسانە پێمان بسەلمێنن سەرەتا کابینەیەک پێک دێت، کۆمەڵێک خەڵک بە ناوی «وەزیر و مەزیر» و «جێگر و مێگر» و بەڕێوەبەری گشتی و شتی وا دادەنرێن، پاشان قۆناغی دیپلۆماسی دەست پێ دەکات. لەو نێوەندەشدا «کەللا و کەیخودا» و «دەمڕاست و دەملەپێش»ی دیپلۆماتان، خودی وەزیری دەرەوەیە و، ئەوانی دیکەش بەپێی توانا و پۆستەکانیان، دەمەلاسکێی وەزیری دەرەوە دەکەن و گوایە خەریکی دیپلۆماسی دەبن.

بەڵام پرسیارەکە ئەوەیە؛ بە ئێمە چی لەم کابینەیەدا کێ دەمڕاستە و کێ خەریکی دەمەلاسکێیە؟ ئەوەی بۆ ئێمە وەک هاووڵاتی گرینگە، پڕۆژەی «بچووککردنەوەی کابینە»یە؛ ئەویش ڕێک لە کاتێکدا گەمارۆکانی ئەمریکا ڕۆژ بە ڕۆژ وەک پەتێکی خنکێنەر دێن و بەرتەسکتر دەبنەوە. ئەمریکاش بێ ئەوەی یەک زەڕەڕە دە خەمی گرانبوونی دۆلارەکەی خۆی دابێت، هەر خەریکە قڕان دە قڕانی ئێمە دەخات و ئابووریێەکەی کردووین بە وێرانە.

لە وەها هەلومەرجێکی سەختدا، کەمکردنەوەی خەرجییەکانی وڵات لە پێناو دابینکردنی «ئاوی ترێ و سێو» و شتی وا بۆ جەماعەتی «جان فیدا»، لە هەموو شتێک پێویستترە!

لێرەدا بەو زانیارییانەوە، زۆر زیاتر لە جاران هەست بە پێویستیی بچووککردنەوەی کابینە دەکەین، بێگومان ئەوانەی ئابووریزانیشن، لە قووڵایی کارەساتەکە تێدەگەن و زیاتر هەستی پێ دەکەن.

هەر لەبەر ئەم ڕاستییە تاڵانەش بوو ئاغای موحسین پاکنەژاد، وەزیری نەوتی کۆماری ئیسلامیی ئێران، لەم هەلومەرجە هەستیارەدا کتوپڕ دەستی لە کار کێشایەوە. ئاوا دەبێت ئابووریزان و سیاسەتوان و دیپلۆماتکارێکی ڕاستەقینەکە! کاک موحسین لە ژووڕە تاریکەکانەوە هەموو لایەکی ئابووریی بابەتەکەی لێکداوەتەوە و باش دەزانێت نەوتی ئێران بە فەرمی نافرۆشرێت. ئەگەر بە قاچاغیش بشفرۆشێت، ئەوە ئەو وەک وەزیر بوونەوەرێکی زیادەیە و پێویست بە مانەوەی ناکات؛ چونکە ئەوە جەماعەتی چەکداری پارێزەری دەسەڵاتن و خۆیان نەوتەکە دەفرۆشن و زۆر لە وەزیریش باشتر دەزانن داهاتەکەی چ لێ بکەن.

ئەگەر سەیری پشتەوەی ئەم هەموو ڕووداوانە بکەین، دەبینین تەنانەت بەر لە دەستلەکارکێشانەوەی وەزیری نەوتیش، خودی سەرۆکی دەوڵەت، یانی سەرۆکی کابینە، چەندین جار هەوڵی داوە دەست لە کار بکێشێتەوە. مەسعوود پزشکیان وەک سەرۆککۆمار کە گوایە سەر بە باڵی ڕیفۆرمخوازانی نێو دەسەڵاتە، بەتایبەت لە ماوەی ئەم چەند مانگەی دەستبەکاربوونی وەک سەرۆککۆمار، بە گۆشت و ئێسقان هەستی بەوە کردووە لەم وڵاتەدا کابینە شتێکی زیادەیە. ئەو گەیشتووەتە ئەو بڕوایەی هەر پێویست ناکات ئەم هەموو خەڵکە بە ناوی «وەزیر و گزیر» و «کۆیخا و دەمڕاست» لە دەوری یەک کۆبینەوە و بێهووده دەم بخەنە تووربێنی بەتاڵەوە.

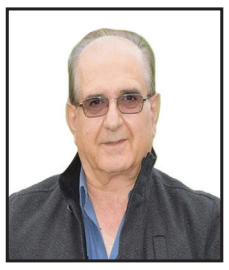
لە کاتێکدا سەرۆککۆمار لەسەر دەستلەکارکێشانەوە پێداگرە و نائومێد بووە، وەزیری دەرەوە وەک دەمڕاست و کەیخودای دیپلۆماسیی وڵات، پێی وایە دەبێ کابینە جێبهێڵێت و لەگەڵ برادەرانی سەروتردا، سیاسەتی شەڕە مشک و پشیلەی خۆیان لەگەڵ وڵاتانی جیهاندا درێژە پێ بدەن. هەر لەم گێژاوی دیپلۆماسییەشدا، نابێت لەبیرمان بچێت لەم دواییانەدا چەند کەسێکی دژەدیپلۆماسی و «از خدا بیخبر»، دەستێکیان بە ماڵی باڵیۆزی فیلیپین لە تاراندا هێناوە و هێندێک زێڕ و زەمبەریان دزیوە؛ بەم کارەشیان دەیانهەوێت ئەو تۆزە ئابڕووەی بۆ بەشی ئابووری و دیپلۆماسیی وڵات ماوەتەوە، بەیەکجاری بیبەن و بیسڕنەوە.

بەڵام با ڕاستگۆ بین، ئەمانە هیچیان کار لە وڕە و موقاومەتی «امت همیشه در صحنه» ناکەن! ئەگەر حکوومەت بڕووخێت، کابینە و مابینەش نەمێنێت، بەشێکی بەرچاوی ئەو جەماعەتە کە پێیان دەڵێن «مردم جانفدا»، ڕێک وەک ڕۆنی سووتاوی ئۆتومبێل دەڕژێنە سەر بەشێک لە شەقامان، پێوەی دەنووسێن و بە هیچ جۆرێک لێی نابنەوە و خاوێن ناکرێنەوە. ئەمەیە ڕاستەقینەکەی دەسەڵات لە وڵاتی ئێمە.

کوردستان
• ژمارە: ٩٢٩
٣٠ ڕەزبەری ١٤٠٥ _ ٢٢ی ئۆکتۆبری ٢٠٢٦

کلکی سەرۆکی ئەشکەنجەگەران بە تەڵەوە بوو!

هەیاس کاردۆ

بۆ یەکەمجار دوای نیزیکەی نیو سەدە لە گۆڕانی نیزامی شایەتی، کلکی سەرۆکی ئەشکەنجەگەرانی ساواک بە تەڵەوە بوو؛ دادگاییکردنی پەرویز سابیتی پشوویەکی دایەوە بەری ئەو دایک و باوکانەی ڕۆڵەکانیان جەستە و ڕووحیان ئازار درابوو و، ئەو ئازادیخوازانەی سالانێکی زۆر بوو لە بەردەرگای عەدالەتدا چاوەڕێی دەرکەوتنی حەقیقەت بوون.

سالی ڕابردوو سێ ئێرانیی نیشتەجێی ئەیالەتی کالیفۆرنیای ئەمریکا شکایەتی خۆیان بردە بەردەم دادگای مەدەنیی فلۆریدا. داوای ئەو سێ کەسە وەرگرتنی خەسارەتێکی نەغدیی ٢٢٥ میلیۆن دۆلاری لە پەرویز سابیتی، سەرۆکی ئیدارەی سێیەمی ساواک و جێگری سەرۆکی ئەو ڕێکخراوە ترسخۆڵقێنە بوو. بەپێی ئیدیعای ئەو سێ کەسە، لە کاتی بەرپرسایەتیی سابیتی لە ئیدارەی ساواکدا و بە دەستووری ڕاستەوخۆی ناوبراو لە نێو زیندانی سیستمی شایەتیدا ئەشکەنجە کراون و هەر بەو هۆیەش تووشی زیانی جیسمی و دەروونی بوون.

دادگای مەدەنیی فلۆریدا لە دوو قۆناغدا بڕیاری وەگەڕخستن و درێژەی پێڕاگەیشتن بەو پەروەندەیەی دا: لە قۆناغی یەکەمدا، ڕۆژی ١٢ی ئووتی ٢٠٢٥ بڕیاری دا فایلێکی تایبەت بۆ ئەو داوایە بکرێتەوە و لێکۆڵینەوە بکرێ داخوا داواکە بایی ئەوە دەبێ دادگا خۆی پێوە ماندوو بکا یان نا. لەو ڕۆژەوە هەموو زانیارییەکانی پێوەندیدار کۆ کرانەوە و پاش هەڵسەنگاندنی تیمی پسپۆڕ و قازیی تایبەتی ئەو پەروەندەیە، سەرەنجام لە قۆناغی دووەمدا و ڕۆژی ٧ی ئۆکتۆبری ئەمساڵ، ٢٠٢٦، بە پێچەوانەی داوای تۆمەتبار، پەرویز سابیتی، بۆ ڕاگرتنی پڕۆسەکە، قازی بڕیاری دا دادگایی وەڕێبخرێ. وا چاوەڕوان دەکرێ لە سەرەتاکانی ساڵی ئایندەی زایینییەوە ئەو پرسە بخرێتە دەستووری کاری دادگاوە.

لەبەر ئەوەی شکایەتەکە لە دادگای مەدەنی هاتووەتە گۆڕێ و تەنیا داوای خەسارەتی مالی کراوە، ئەگەر تۆمەتبار تاوانەکانیشی بسەلمێندرێن و کەیسەکەش بدۆڕێنێ دیسان ڕێی ناکەوێتە زیندان و تەنیا ناوی وەک تاوانبار سەبت دەکرێ و بەپێی توانا جەریمە دەکرێ. بەڵام ئەوە بەو مانایە نییە دواتر خەڵکی دیکە ناتوانن لە دادگای جینایی شکایەتی لێ بکەن و داوای سزای زیاتری بۆ بکەن.

پەرویز سابیتی ساڵی ١٣٣٧ی هەتاوی وەک کارمەندی ڕەسمی لە نێو دەزگای داپلۆسێنەری ساواکدا دەستی بە کار کرد و بەهۆی خۆشخزمەتییەکانی و گرتنەبەری ڕێگای زۆر نائینسانی بەرامبەر گیراوان، بە توندی پلەکانی سەرکەوتنی بڕی. ناوبراو ساڵی ١٣٥٢ی هەتاوی بەرپرسایەتیی ئیدارەی سێیەمی ساواکی وە ئەستۆ گرت و لە هەمان کاتیشدا بوو بە جێگری سەرۆکی گشتیی ساواک. سابیتی هەتا بەر لە ڕووخانی ڕێژیمی شایەتی لە ڕێبەندانی ساڵی ١٣٥٧دا لەو پۆستە گرینگەدا مایەوە و ڕێکۆردی جینایەت و وەحشیگەریی لە مێژووی ساواکدا شکاند. دەیەی پەنجای هەتاوی بە دەیەی ئەشکەنجە و کوشتاری ئازادیخوازان ناسراوە و بەرپرسی هەموو ئەو جینایەتانەش بە پلەی یەکەم خودی شا و دوای ئەویش پەرویز سابیتی بوو. سابیتی بە جۆرێک ببووە سیمبولی وەحشیگەری کە لەلایەن سیستمی دەسەڵاتەوە بە (مقام امنیتی) ناسرا و ئیتر کەس قسەی لە قسە نەدەکرد. تێکۆشەرانی حیزبی دێمۆکراتی کوردستان، ئەندام و لایەنگرانی ڕێکخراوە چەپەکان و موجاهیدینی خەڵق بەشی هەرە زۆری ئازار و ئەشکەنجەکانیان وەبەرکەوتبوو. یەک لە جینایەتە هەرە بەرچاوەکانی ساواک لەو سەردەمەدا کوشتاری بێدادگایی بەکۆمەڵی بیژەنی جەزەنی و هەشت کەس لە هاوڕێیانی لە بەرزاییەکانی پشتی زیندانی ئەوین لە ڕۆژی ٣٠ی خاکەلێوەی ساڵی ١٣٥٤ بوو کە دەنگدانەوەی زۆری لێکەوتەوە.

دەنگدانەوەی ئەشکەنجە و ئازاری زیندانیانی سیاسیی ڕێژیمی شایەتی بە جۆرێک لە ڕادەی جیهانیدا دەنگی دایەوە کە دەوڵەتی جیمی کارتێر لە ئەمریکا گوشاری خستە سەر شا هەتا نەرمتر بجوولێتەوە و فەزای ئێران کراوەتر بکا. هەر بەهۆی ئەو گوشارە نێودەوڵەتییانە بوو کە شا ڕێگای دا خاچی سووری جیهانی نوێنەرانی خۆی بنێرێتە ئێران هەتا لە وەزعی ئازاری زیندانییان بکۆڵێتەوە. سەرەنجام ساڵی ١٣٥٦ی هەتاوی و دوای ڕاگەیاندنی (فەزای کراوەی سیاسی) لەلایەن دەسەڵاتەوە، نوێنەرانی خاچی سوور ڕێگایان درا بێنە ئێران و لێکۆڵینەوەی خۆیان دەست پێ بکەن. دوای لێکۆڵینەوە لە ژمارەیەکی زۆر زیندانی و بەتایبەت لە زیندانەکانی قەسر و ئەوین، دەرکەوت ئەشکەنجەی جیسمی و ڕووحی لە ڕادەیەکی زۆردا بەڕێوە چووە. بەپێی ڕاپۆرتەکە دەرکەوت یەک لە سێی زیندانییان، واتە نیزیکەی ٩٠٠ کەس لەوانەی پرسیاریان لێ کرابوو، بە جۆرێک لە جۆرەکان ئەشکەنجە دراون. لە هێندێک سەرچاوەدا باسی لانیکەم مەرگی ٣٤٤ کەس لە ژێر ئەشکەنجەدا کرابوو. یەک لە نوێنەرانی خاچی سوور دوای دیتنی شوێنەواری سەرسوڕهێنەری ئەشکەنجە لەسەر لەشی زیندانییان ڕایگەیاندبوو ئەوانە دەبێ وەک (ئەشکەنجەی ئاریامێهری) لە مێژوودا تۆمار بکرێن.

لە دوا مانگەکانی بەر لە سەرکەوتنی شۆڕشی گەلانی ئێران، لە کاتێکدا ناڕەزایەتییەکان هەروا پەرەیان دەستاند و ڕێژیم گلۆڵەی کەوتبووە لێژی، شا ناچار دەزگای ساواکی لابرد و ئیقراری کرد هەڵەی زۆر کراوە. پەرویز سابیتی کە کارنامەیەکی یەکجار ڕەشی بۆ خۆی تۆمار کردبوو، هیچ ڕێگایەکی نەما جگە لە خۆشاردنەوە و ڕاکردن لە وڵات. ئەو کابرایە کە لە ماوەی دەسەڵاتی تۆقێنەری خۆیدا سامانێکی زۆری وەسەریەک نابوو، بە بیست میلیۆن دۆلارەوە، لە ڕێکەوتی ٩ی خەزەڵوەری ساڵی ١٣٥٧ بە ئاسانی سنووری بڕی و سەرەتا خۆی گەیاندە وڵاتی فەڕانسە و دواتر لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا گیرسایەوە. ناوبراو زۆر زوو خۆی دەگەڵ وەزعی مەوجوود گونجاند و بە گۆڕینی ناوی پەرویز بۆ (پیتر) خۆی لە کۆمەڵگای ئێرانییەکان حەشار دا. دواتر بە وەڕێخستنی ئاژانسی ساتوسەودای موڵک و مال، سامانی خۆی زیاتر کرد و ژیانێکی ئاسوودەی بۆ خۆی و مالومندالی پێکهێنا. بەپێی ڕاپۆرتی ڕۆژنامەی (گاردیەن)، سابیتی لە کاتی ئاشکرابوونیدا لە ئاپارتمانێکی شیکی سێ میلیۆن و شەشسەد هەزار دۆلاریی شاری ئۆرلاندۆ دەژیا.

بە دەرکەوتنی زیاتری لایەنگرانی گەڕانەوەی نیزامی شایەتی و ڕاست لە میانەی شۆڕشی ژن، ژیان، ئازادیدا، پەرویز سابیتی بە خۆی و بنەماڵەوە لە خۆنیشاندانی سەڵتەنەتخوازەکاندا دەرکەوت و وێنەی بڵاو بووەوە. دواتر چەند وتوێژی دەگەڵ تەلەڤیزیۆنی ئێرانییەکان ئەنجام دا و دیفاعی لە کردەوەکانی ساواک کرد. پێشتریش وتوێژێکی دوور و درێژی دەگەڵ خۆفرۆشێک بە ناوی (عیرفان قانعی فەرد) کردبوو کە لە دووتوێی کتێبێکدا بە ناوی (در دامگە حادثە) بڵاو ببووەوە. لەو کتێبەشدا سابیتی بە ئاشکرا باسی فرت و فێڵەکانی ساواک دژی خەباتکارانی کردبوو. هەروەها لە سێبەری تاریکی ئەو دەزگا تۆقێنەرە بەسەر کۆمەڵگای ئێران دوابوو و بە ئاشکرا ڕایگەیاندبوو ساواک ئاگای لە هەموو شتێک هەبوو.

بە بڵاوبوونەوەی وێنەی سابیتی لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکاندا، ئەوانەی سالانێک بوو وەدوای پێ و شوێنی کەوتبوون هەتا دە داوی بخەن، جرجە مشکیان هاتە بەردەست. دوای ئەوەی ناسنامە و شوێنی نیشتەجێبوونی دروستی سابیتی ساغ بووەوە، سێ ئێرانیی دانیشتووی ئەمریکا بە هاوئاهەنگی دەگەڵ یەک، تەرحی شکایەتێکیان بردە لای دادگای ئەیالەتی فلۆریدا و بە ڕەسمی داوای خەسارەتیان لە ناوبراو کرد. ئەوان بە سەنەد و بەڵگە دەریانخست لە کاتی سەرۆکایەتیی سابیتیدا ئەشکەنجە کراون و زیانی قورسیان وێکەوتووە. بەپێی قانوونی ئەو ئەیالەتەی ئەمریکا داوای لەو جۆرە تەنیا هەتا تێپەڕینی دە ساڵ لە کاتی ڕوودانیدا وەگەڕ دەخرێ. بەڵام لەبەر ئەوەی سابیتی بە گۆڕینی ناوی خۆی و خۆشاردنەوەی دوورماوەی، ئیمکانی دۆزینەوەی نەبوو، قازی قبوولی کرد کە پەروەندەکە وەگەڕ بکەوێ.

بەمجۆرە بۆ یەکەمجار دوای نیزیکەی نیو سەدە لە گۆڕانی نیزامی شایەتی و ئەو هەموو زوڵم و زۆرەی دەرحەق بە خەڵکی ئەم وڵاتەی کرد، کلکی سەرۆکی ئەشکەنجەگەرانی ئەو سیستمە خۆسەپێنە بە تەڵەوە بوو. بڵاوبوونەوەی ناوی سەرۆکی ئیدارەی سێیەمی ساواک کە ڕاستەوخۆ بەرپرسی گرتن و ڕاونان و زیندانیکردن و ئەشکەنجەی ئازادیخوازان بوو، هەستێکی زۆر خۆشی دە نێو خەباتکارانی ڕێی ئازادی و بەتایبەت بەرگریکارانی مافی مرۆڤدا ساز کرد. ئەو کەسانەی لە ژێر ئەشکەنجەی ساواکدا گیانیان لەرزی و خوێنیان دە لەشی چەزی، فرمێسکی شادییان دە چاویاندا گەڕا. ئەو دایک و باوکانەی ڕۆڵەکانیان بەدەستی ئەشکەنجەگەرانی ساواک جەستە و ڕووحیان ئازار درا، هەناسەیەکی ئاسوودەیان هەڵکێشا. هەموو ئەو کەسانەی سالانێکی زۆر

ترسی شایەرستەکان زیاتر لە شکانی شکۆی قەتنەبووی نەزم و نیزامە پووچەکەیانە هەتا جەریمەی مۆرەیەکی سووتاوی وەک سابیتی؛ لە لایەکی دیکەشەوە جینایەتکارانی کۆماری ئیسلامی کێچیان کەوتووەتە کەوڵی، چونکە چاک دەزانن ڕۆژی دادگاییکردنی هەموو ئەو تاوانبارانەی نیو سەدەیە گۆمی خوێنیان وەڕێخستووە، زۆر نزیکە.

بوو چاوەڕێی دەرکەوتنی حەقیقەت لە بەردەرگای عەدالەت بوون، پشوویەکیان هاتەوە بەر.

بەڵام لەلایەکی دیکەوە دوو دەستەی بە ڕواڵەت دژ بەیەک، بەڵام هاودەست و هاوسۆز، بەو لەداوکەوتنە شۆک بوون و ترسیان لێ نیشت. بەرەی سەڵتەنەتخواز و فاشیستی ئێرانی کە هەتا ئێستاش قبوولی نەکردووە ساواک دەزگایەکی سەرکوتکەر و ترسناک بووە، هاواری لێ بەرز بووەوە و ئەوەی بە تەوهین بە نیزامی (شاهەنشای والامەقام) حیساب کرد. شایەرستەکان کە جگە لە جنێو و تەوهین بە دژبەرانیان زمانێکی دیکە نازانن، دیسان دەستیان بە هەڕەشە و سووکایەتی کرد. ترسی شایەرستەکان زیاتر لە شکانی شکۆی قەت نەبووی نەزم و نیزامە پووچەکەیانە هەتا جەریمەی مۆرەیەکی سووتاوی وەک سابیتی. لە ڕاستییشدا درێژەی ئەو دادگایە و ڕوونبوونەوەی هەموو ئەو تاوانانەی دەزگای ساواک دژی ئەو سێ ئێرانییە کردوونی، ڕووی دزێوی نیزامی شایەتی سەت هێندەی دیکە دەردەخا.

لەلایەکی دیکەشەوە جینایەتکارانی کۆماری ئیسلامی کێچیان کەوتووەتە کەوڵی و هەر لە ئێستاوە ترسی محاکەمەی خۆیان لێ نیشتووە. بێگومان ڕۆژی خستنەبەری دادگای بەرزی عەدالەتی هەموو ئەو جینایەتکارانەی ماوەی نیو سەدەیە گۆمی خوێنیان لە لەشی ئازادیخوازان وەڕێخستووە، زۆر نیزیکە. بەڵام ئیدی دەورانی ئێستا وا نەماوە جینایەتکارانی ڕێژیم بتوانن وەک سابیتی بە کۆڵێک پوولەوە و بە ئاسانی سنوور ببڕن و خۆیان بشارنەوە. حەتمەن دادگای ئەوانە لە نێوخۆی ئێران دەبێ و هەر لەلایەن خەڵکیشەوە محاکەمە دەکرێن.

***

کوردستان
• ژمارە: ٩٢٩
٣٠ی ڕەزبەری ١٤٠٥ _ ٢٢ی ئۆکتۆبری ٢٠٢٦

ڕاوێژکاری نەتانیاهو:

ئیسرائیل لە دروستکردنی هەلومەرجی گۆڕینی ڕێژیم «گەلێک نزیک» بووەتەوە

ئورشەلیم پۆست – زفیکا کلاین، ئامیچای شتاین
وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە: کەمال حەسەنپوور

ئۆفیر فالک گوتی زەختی ئابووری و سەربازی دەرفەتێکی بۆ ئێرانییەکان ئافراندووە کە فەرمانڕەواکانیان بگۆڕن، هاوکات جەختی کردەوە کە گۆڕینی ڕێژیم لە دەستی خەڵکی ئێرانە.

ئۆفیر فالک، ڕاوێژکاری سیاسەتی دەرەوەی سەرۆک وەزیران، بنیامین نەتانیاهو، لە وتوویژێکی نێو ستودیۆدا، لە کاتێکدا کە پێداگر بوو کە خەڵکی ئێران بڕیاردەری داهاتووی وڵاتەکەیانن، بە ئورشەلیم پۆستی گوت کە ئیسرائیل گەلێک لە پێکهێنانی پێشمەرجەکانی گۆڕینی ڕێژیم لە ئێران نزیک بووەتەوە.

کاتێک لە فالک پرسیار کرا زەختەکانی سەر تاران چەندە بواریان بۆ گۆڕینی ڕێژیم خۆش کردووە، ناوبراو گوتی: «من پێموایە ئێمە گەلێک لە ڕەخساندنی ئەم هەلە نزیک بووینەتەوە. هەر ئیستا کە ئێمە بە یەکەوە قسە دەکەین، ئەم پێشمەرجانە لە دروستبوونداn (خەریکن دەخولقێنرێن).»

لە کاتێکدا کە فالک گفتوگۆی لەگەڵ سەرنووسەری ئورشەلیم پۆست زفیکا کلاین و هەواڵنێری دیپلۆماتیک ئامیچای شتاین دەکرد گوتی کردەوەکانی ئیسرائیل ئەو پێشمەرجانەی دروست کردوون کە ڕێگە بە ئێرانییەکان دەدەن ئالنگاری بۆ فەرمانڕەواکانیان دروست بکەن.

ئەو گوتی، گۆڕینی ڕێژیم لە دەست خەڵکی ئێرانە.

فالک گوتی گەمارۆی ئابووریی وڵایەتە یەکگرتووەکان سەرکەوتوو بووە، هاوکات ئاماژەی کرد کە زەختە ئابووریییەکان پێویستیان بە کاتە بۆ ئەوەی بە ئاکام بگەن. ئەو گوتی ئێران و بەکرێگیراوە ناوچەییەکانی بە هۆی جەنگەوە تووشی زیانی جیددی بوون و باسی پێکرانی کەسایەتییە پلەبەرزەکانیان، زانایانی ئەتۆمی، هاژەکەکان، سەکۆکانی هاوێشتنی هاژەک و تواناکانی بەرهەمهێنانی کرد.

شتاین پرسیاری کرد ئاخۆ ئیسرائیل و وڵایەتە یەکگرتووەکان ئامرازی پێویستیان داوە بە خەڵکی ئێران بۆ ئەوەی بتوانن فەرمانڕەواکانیان تووشی ئالنگاری بکەن. فالک باسی ئۆپەراسیۆنی «شێری ڕابوو» و «شێری نەڕێنەر»ی وەک «دوو ئۆپەراسیۆنی سەرکەوتووی سەربازی لە مێژووی ئەم دواییانەدا» کرد و، گوتی دەستکەوتەکانیان «سەرسوڕهێنەر» بوون، هاوکات دانی بەوەدا نا کە هیچ ئۆپەراسیۆنێکی سەربازی بێخەوش نییە.

ئەو هەروەها دانی بەو مەترسییانەدا نا کە ئەوانەی چوونەتە سەر شەقامەکان تووشی بوونەتەوە و ئاماژەی بە سەرکوتی دڕندانەی خۆپیشاندەران لە لایەن ڕێژیمەوە کرد. کاتێک باسی مەترسییەکان بۆ سەر خۆپیشاندەران کرا، ئەو گوتی: «من ڕێزم هەیە بۆ نیگەرانییەکان لەمەڕ مەترسییەکانی سەر خەڵک.»

فالک باسی خشتەیەکی کاتی بۆ ئاڵوگۆڕە سیاسییەکان لە تاران و هەروەها وردەکارییەکانی پشتگیریی داهاتوو بۆ ئەو ئێرانییانەی داوای دەکەن، نەکرد.

چەکدامالینی غەزە و پێشنیاری پشوویەکی دوو حەوتوویی

لە پەیوەندی لەگەڵ غەزە، فالک گوتی حەماس دەتوانێ «لە پاشنیوەڕۆیەکدا» چەک دابنێت، بێتوو بیهەوێت و، ئیسرائیل هێزەکانی تا ئەو کاتەی ئەم تاقمە بە تەواوی چەک نەکراوە، پاشەکشەیان پێ ناکات. ناوبراو گوتی، نۆژەنکردنەوە دەبێ ڕابگیرێت تا دوای چەکدامالین.

ئەو گوتی: «بێتوو حەماس بیهەوێ چەک دابنێت، دەتوانێت لە پاشنیوەڕۆیەکدا ئەم کارە بکات و، ئێمە چاوەڕوانی ڕووداوێکی ئەوتۆین.»

فالک سێ داخوازی لە بارەی غەزە خستە ڕوو: چەکدامالینی حەماس، دامالینی هێزی چەکدار لەو کەرتە و میانڕەوکردنی دانیشتووان. ئەو گوتی ئەم داخوازییانە لەگەڵ نەخشە ٢٠ خاڵییەکەی ترامپ یەک دەگرنەوە.

دەستەی ئاشتی بە سەرۆکایەتیی ترامپ بۆ جێبەجێکردنی پلانەکە دامەزرا، لە نێویاندا نۆژەنکردنەوەی غەزە و گواستنەوە بۆ چوارچێوەیەکی بەڕێوەبەریی نوێ.

شتاین زەختی خستە سەر فالک لەمەڕ هۆی قبوڵ نەکردنی وچانێکی دوو حەوتوویی لە بە ئامانجگرتنی کەسانی داواکراو و چالاکییە سەربازییەکانی دیکە لە لایەن دەوڵەتی ئیسرائیلەوە بۆ ئەوەی ڕێگا بە حەماس بدرێت چەک دابنێت. پرسیارەکە پاش باسی ناڕەزایەتیی بەشێک لە بەڕێوەبەرایەتی ترامپ لە هەڵوێستی ئیسرائیل بەرانبەر بە کاری دەستەی ئاشتی، هاتە ئاراوە.

فالک گوتی ناوبراو ئاگاداری پێشنیاری ١٤ ڕۆژە نییە. ئەو دووپاتی کردەوە کە حەماس و سەرجەم ڕێکخراوە تیرۆریستییەکانی غەزە دەبێ چەک دابنێن و، هەتا حەماس لە سەرانسەری خاکی غەزەدا چەک دانەنێت، ئیسرائیل پاشەکشە ناکات. ئەو گوتی: «ئێمە هیچ شتێکی دیکە قبوڵ ناکەین.»

لە شەڕی زانیاریدا «ئێمە هێندە سەرکەوتوو نەبووین»

هەڵسەنگاندنی فالک لە بارەی پێگەی سیاسی ئیسرائیل بەردەوام گەشبینانە بوو. ئەو ئاماژەی بە پەیوەندیی ئیسرائیل لەگەڵ وڵایەتە یەکگرتووەکان، هیندستان، وڵاتانی باشووری ئەمریکا و هاوبەشە ئەوروپییەکان، وەک بەڵگەیەک بۆ سەلماندنی چەسپاوبوونی پێگەی نێودەوڵەتیی ئیسرائیل بە هۆی توانای سەربازیی ئەو وڵاتەوە هێنایەوە.

کلاین ئەو هەڵوێستەی هێنایە ژێر پرسیار و لەبارەی دژایەتییەکان لەنێو دێموکراتەکان و نیشانەکانی خراپتربوونی پەیوەندییەکان لەگەڵ کۆمارییەکان پرسیاری کرد. شتاین باسی لێدوانەکان لەبارەی ساڵوەگەڕی ڕووداوی ٧ی ئۆکتۆبری کرد کە تێیدا کەسایەتییە سیاسییەکانی وڵایەتە یەکگرتووەکان بەشێکی بەرچاو لە باسەکانیان بۆ ئاماژە بە ئازارچەشتنی فەلەستینییەکان و ڕەخنە لە ئیسرائیل تەرخان کردبوو. فالک دانی بە بوونی کێشە لە نێو ڕای گشتیدا نا.

ئەو گوتی: «ئێمە تووشی جەنگێکی حەوت بەرەیی بووین و، لە بەرەی هەشتەم، واتە جەنگی زانیاری، وەک لە بەرەکانی دیکەدا بە شێوەی پێویست سەرکەوتوو نەبووین و، ئێمە دەبێ ئەمەش چارەسەر بکەین.»

لەگەڵ ئەوەشدا، ناوبراو پێداگر بوو کە پەیوەندیی ستراتیژی لەگەڵ واشینگتۆن بەردەوام بە شێوەیەکی بێوێنە نزیکە و ئاماژەی بە چالاکییە سەربازییە هاوبەشەکان، پلاندانان و گفتوگۆی بەردەوام لە نێوان نەتانیاهو و تڕامپ کرد.

کاتێک پرسیاری لێ کرا لە یەک یان دوو حەوتووی ڕابردوودا چەند جار ئەم دوو ڕێبەرە پێکەوە قسەیان کردووە، فالک گوتی ئەوان زۆر جار پێکەوە قسە دەکەن بەڵام بە وردی نازانێ کەی.

کاتێک لەبارەی بۆچوونە جیاوازەکان لەمەڕ ئێران پرسیاری لێکرا، ئەو گوتی: «من هێشتا نەمدیوە سەرۆک کۆمار و سەرۆک وەزیران لەسەر پرسە گەورەکە ناکۆک بن (هاوڕا نەبن).»

کاتێک گوشار خرایە سەری کە ئاخۆ داواکاریی ویلایەتە یەکگرتووەکان بووەتە هۆی دانبەخۆداگرتنی ئیسرائیل لە بڕیارە سەربازییەکاندا، فالک گوتی هەڵوێستی نەتانیاهو ئەوەیە کە کاتێک مومکین بێت ئەم داوایە جێبەجێ بکات بەڵام کاتێک ئاسایشی ئیسرائیل بخوازێت، داواکە ڕەت بکاتەوە. ناوبراو ئەوەشی زیاد کرد کە نەتانیاهو چەند جار ئەم داواکارییەی ڕەت کردووەتەوە.

کاتێک سەبارەت بە دانوستانەکانی ئازادکردنی بارمتەکان پرسیاری لێکرا، فالک گوتی: «ئێمە هەموویان دەگەڕێنینەوە.»

فالک گوتی نەتانیاهو گریمانە سەرەتاییەکانی هەندێک کەسی ڕەت کردەوە کە دەیانگوت حەماس سەرجەم بارمتەکان دەکوژێت و پێداگر بوو کە ئامانجێکی فەرمیی جەنگ دەبێ گەڕاندنەوەی سەرجەم بارمتەگیراوان بۆ ماڵەوە بێت.

فالک گوتی: «سەرۆک وەزیران ئەوەی قبوڵ نەکرد. ئەو گوتی ئێمە هەموان دەستێنینەوە و، ئێمە ئەمە دەکەینە ئامانجێکی شەڕ کە هەموان بگەڕێنینەوە.»

فالک پێداگر بوو کە زەختی سەربازی، زەختی سیاسی و هەڵوێستی ئەمریکی–ئیسرائیلی پێکەوە بوونە هۆی ئازادکردنی بارمتەکان. ئەو گوتی ئەو جیاوازییەی لە نێوان ئورشەلیم و واشینگتۆن دەبینرا بووە هۆی کشانەوەی حەماس لە دانوستانەکان.

فالک هەروەها گوتی ئەوە نەتانیاهو بوو کە زەختی خستە سەر سەرۆک کۆماری ئەوکات، جۆ بایدن، بۆ گوشار خستنە سەر قەتەر بۆ دڵنیابوون لە ئازادکرانی بەشێکی دیکە لە بارمتەکان لە چوارچێوەی یەکەم ڕێککەوتن لە نۆڤامبری ٢٠٢٣.

یەکێک لە باسە سەرەکییەکان ئەوە بوو ئاخۆ ئیسرائیل دەیتوانی ڕێککەوتنی زیاتر بۆ ئازادکردنی بارمتەکان لە نێوان ڕێککەوتنەکانی نۆڤامبری ٢٠٢٣ و ژانویەی ٢٠٢٥ جێبەجێ بکات.

شتاین پرسیاری کرد ئاخۆ هیچ ڕێککەوتنێک لەو کاتەدا مومکین بوو، جیاوازیی دانا لە نێوان ئاخۆ ڕێککەوتنێک مومکین بوو و ئاخۆ ڕێککەوتنەکە بە قازانجی ئیسرائیل دەبوو یان نا. فالک لە سەرەتادا وەڵامی دایەوە: «نا، هیچ ڕێککەوتنێک لەسەر مێز نەبوو.»

کاتێک گوشاری خرایە سەر، ناوبراو وەڵامەکەی بە ئامانجەکانی شەڕ لە لایەن دەوڵەتەوە دایەوە: نەهێشتنی توانای سەربازی و دەوڵەتداریی حەماس، ئازادکردنی سەرجەم بارمتەکان و دڵنیابوون لەوەی کە چیدیکە غەزە نەبێتە هەڕەشە بۆ سەر ئیسرائیل.

ئەو گوتی: «هیچ ڕێککەوتنێک لە ئارادا نەبوو کە بتوانێت ئامانجەکانی شەڕی ئیسرائیل مسۆگەر بکات.»

فالک گوتی ڕێککەوتنێک کە داوای ئازادکردنی ژمارەیەکی بەرچاو لە بەندییە فەلەستینییەکانی دەکرد، کشانەوە و جێهێشتنی هەڕەشەی پێش شەڕ وەک خۆی، بە پێچەوانەی ئامانجە پەسەندکراوەکانی کابینەوە بوو. ئەو باسی پێشنیاری ئیسرائیلی کرد کە وەزیری کاروباری دەرەوەی ئەوکات، ئەنتۆنی بلینکن لە ئاوریلی ٢٠٢٤ وەک «لە ڕادەبەدەر بەخشندانە» وەسفی کردبوو، بەڵام حەماس ڕەتی کردەوە.

گێرانەوەکە باسی کێشەیەکی دەکرد کە لەگەڵ ڕێکخەری پێشووی کۆشکی سپی، بریت مەکگۆرک، لەسەر کتێبی ناوبراو بە ناوی «لێوار: لەنێو کێبرکێی ئازادکردنی بارمتەکانی ٧ی ئۆکتۆبر»، و وتوویژی ئەم دواییانەی مەکگۆرک لەگەڵ ئورشەلیم پۆست هاتبووە ئاراوە.

لە وتوویژێکی جیاوازدا لە پۆدکاستی دان سینۆر بە ناوی «زەنگم بۆ لێبدەوە»، فالک ئیدیعای مەکگۆرک لەمەڕ ئەوەی کە حەماس چەند ڕۆژ دوای ٧ی ئۆکتۆبر ئامادەیی دەربڕیبوو سەرجەم بارمتەکان ئازاد بکات، بە «قسەیەکی بە تەواوی بێمانا» ناو بردبوو. ئەو گوتی حەماس داوای ئازادکردنی سەرجەم بەندییە فەلەستینییەکان، بەردەوامبوونی حوکمڕانیی حەماس و گەڕانەوە بۆ دۆخی پێش شەڕی کردبوو.

فیل گۆردۆن، کە ڕاوێژکاری ئاسایشی نەتەوەیی جێگری سەرۆک کۆمار بایدن، کەمالا هاریس بوو، ئیدیعاکەی مەکگۆرکی کە تێیدا نەتانیاهوی تاوانبار دەکرد، وەدرۆ خستەوە. گۆردۆن گوتی، نەتانیاهو لە ژوئیەی ٢٠٢٤، دوای ئەوەی حەماس چوارچێوە بنەڕەتییەکەی قبوڵ کردبوو، مەرجی نوێی هێنانە گۆڕێ کە بووە هۆی دواکەوتنی ڕێککەوتنەکە بۆ ماوەی شەش مانگ.

٧ی ئۆکتۆبر: «دەبێتە شەڕێکی درێژخایەن»

فالک هەروەها باسی بەیانی ٧ی ئۆکتۆبری کرد و گوتی ناوبراو خەوتبوو کاتێک هێرشەکە دەستی پێکرد و ماوەیەکی کورت دواتر پێوەندیی پێوە کراوە کە بچێتە «کیریا»، ناوەندی فەرماندەیی هێزە سەربازییەکانی ئیسرائیل لە تێل ئەڤیڤ.

بەر لەوەی بڕوات، مندالەکانی، کە لە نێو سوپادا خزمەتیان دەکرد، لە خەو هەستاند و پێیانی گوت خۆیان بە یەکەکانی خۆیان بناسێنن.

ئەو گوتی نەتانیاهو لە کاتی وەرگرتنی زانیاری لەبارەی هێرشەکەدا خاوەن سەرنج و هێمن بوو. فالک لەبیری مابوو کە نەتانیاهو پێی گوتبوو «شەڕێکی دوورودرێژ دەقەومێت»، و ئەم قسەیەی لە ڕێگای چوون بۆ یەکەم کۆبوونەوەی ئاگادارکردنەوەی بەرپرسانی ئاسایش کردبوو.

بە گوتەی فالک، ڕێنوێنیی دەستبەجێکانی نەتانیاهو بەهێزکردنی بەرەی باکوور بۆ چاوترسێنکردنی حیزبوللا لە تێوەگلان لە شەڕدا، ڕێگەدان بە سوپا بۆ جەختکردن لەسەر باشوور، پێشگرتن بە گەڕانەوەی ئەو تیرۆریستانەی هاتبوونە نێو ئیسرائیل بۆ نێو غەزە و بانگکردنی هێزی یەدەگ لە کاتی پێویستدا بوو.

فالک گوتی، تا ئەو جێیەی لەبیری ماوە، سەرۆک کۆماری فەڕانسە، ئیمانوێل ماکرۆن یەکەم ڕێبەری بیانی بوو کە لەو ڕۆژەدا پێوەندیی بە نەتانیاهوەوە کرد. ئەو لەبیری مابوو کە ماکرۆن پێشنیاری نێوبژیوانی لە ڕۆژی کارەساتەکەدا کردبوو بەڵام نەتانیاهو ڕەتی کردبووەوە.

بە گوتەی فالک، نەتانیاهو حەماسی لەگەڵ داعش بەراورد کرد و هۆشداریی دا بە ماکرۆن کە بێتوو ئیسرائیل لە غەزە پێش بە حەماس نەگرێت، ماکرۆن دەبێ لە پاریس ڕووبەڕوویان بێتەوە. فالک گوتی نەتانیاهو بە ماکرۆنی گوت بە نوێنەرایەتیی ناوبراو پەیام نەگوازێتەوە و ئەوەشی زیاد کرد کە حەماس بەمزووانە پەیامی ئیسرائیلی پێدەگات.

ئەو هەروەها ئەو هەواڵنەی کلاینی وەدرۆ خستنەوە کە گوایە سەرۆکی ئیماراتی یەککگرتووی عەرەبی، شێخ محەممەد بن زاید ئال نەهیان پێش ٧ی ئۆکتۆبر بە مەبەستی پێشگرتن بە هێرشەکە پێوەندیی بە نەتانیاهوەوە کردبێت.

فالک گوتی: «پێوەندییەکی ئەوتۆ ڕووی نەداوە.»

کلاین جیاوازیی لە نێوان ئەو ئیدیعایانە دانا کە باسی ئەگەری پەیوەندیی نێوان هەواگرییەکانی ئەم دوو وڵاتە دەکەن. فالک گوتی ئەو ئاگاداری هیچ جۆرە هۆشداری و ئاگادارکردنەوەیەک نییە، هاوکات ڕەتی کردەوە کە پەیوەندییەکی تەلەفۆنی لە نێوان ڕێبەرەکان هاتبێتە ئاراوە.

ڕێککەوتنی ئیبراهیم و عەرەبستانی سعوودی

لەبارەی دیپلۆماسیی ناوچەییەوە، فالک ستایشی ئیماراتی یەککگرتووی عەرەبی کرد و گوتی پەیوەندییە ئابووریییەکان لە چوارچێوەی ڕێککەوتنی ئیبراهیم، کە بە نێوبژیوانیی وڵایەتە یەکگرتووەکان بۆ ئاساییکردنەوەی پەیوەندییەکان لە ٢٠٢٠ واژۆ کرا، لە ماوەی شەڕیشدا گەشەیان کردووە.

کاتێک پرسیاری لێکرا، چ شتێک پێویستە بۆ ئەوەی وڵاتانی دیکەش پەیوەندی لەگەڵ ئیسرائیل ئاسایی بکەنەوە، فالک لە سەرەتادا گوتی ئیسرائیل پێویستە براوەی جەنگ بێت و پاشان ئاشتی بپارێزێت. کاتێک گوشاری بۆ هێنرا کە ئاخۆ ئاساییکردنەوە پێویستە دوا بکەوێت، ئەو گوتی ڕێککەوتن کاتێک ڕوو دەدات کە هاوبەشەکان ئامادە بن.

ئەو گوتی: «من پێموایە ئەمە ڕوو دەدات و ئەمە گەلێک خێراتر لەوەی بیری لێ دەکەنەوە ڕوو دەدات.»

کوردستان
• ژمارە: ٩٢٩
٣٠ ڕەزبەری ١٤٠٥ _ ٢٢ی ئۆکتۆبری ٢٠٢٦

تەنیایی ستراتیژیکی کورد لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست

د. مەجید حەقی

کورد ناتوانێت پێگەی جوگرافیی خۆی بگۆڕێت، بەڵام دەتوانێت هاوکێشەی هێز پێچەوانە بکاتەوە. تەنیایی ستراتیژیک بە گریان و گازندە کۆتایی پێ نایەت؛ بەڵکوو لە ڕێگەی یەکڕیزیی نێوخۆیی، زاڵبوون بەسەر تێکنۆلۆژیادا و گۆڕینی هاوسۆزی بۆ هاوبەشیی بەرژەوەندییە ستراتیژیکەکان تێکدەشکێت.

پێشەکی: مێژووی پەراوێزخستن و سڕینەوەی سیستماتیک

کورد لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا تەنیا نەتەوەیەکی بێدەوڵەت نییە کە لە دابەشکارییە سیاسییەکانی دوای جەنگی یەکەمی جیهانیدا مافی چارەی خۆنووسینی پێشێل کرابێت، بەڵکوو نەتەوەیەکە کە بەدرێژایی سەدەی ڕابردوو بەردەوام لەژێر گوشاری پلانبۆدارێژراوی سڕینەوەی سیاسی، زمانەوانی، کولتووری و جوگرافیاییدا ژیاوە. لە شوێنێک زمانەکەی قەدەغە کراوە و قسەکردن پێی بە تاوان دانراوە، لە شوێنێکی تر تەواوی ناسنامە و بوونی مێژوویی حاشای لێ کراوە. ناوی شار، گوند، دۆڵ و چیا دێرینەکانی بەزۆری دەسەڵات گۆڕدراون، سیاسەتی کۆچی زۆرەملێ و گۆڕینی پێکهاتەی دیمۆگرافی بەسەر خاکەکەیدا سەپێنراوە تا پیادەکردنی سیاسەتی داگیرکاری ئاسانتر بێت. تەنانەت وشەی «کوردستان» لە زۆربەی نەخشە فەرمییەکان و گوتارە دەوڵەتییەکاندا بووەتە زاراوەیەکی قەدەغەکراو؛ لە جێگەیدا وشەی ناڕوونی وەک «ناوچە کوردنشینەکان» بەکار هاتووە، وەک ئەوەی ئەم گەلە کەمینەیەکی تازەهاتوو بێت بۆ ناوچەکە، نەک نەتەوەیەک کە شارستانییەت، زمان و ژیانی سیاسی بە هەزاران ساڵ لەگەڵ ئەم خاکە تێکەڵ بووە.

هاوکات لەگەڵ ئەمەشدا، هەرکاتێک کورد داوای مافە سەرەتاییەکانی خۆی لە چوارچێوەی زمانی دایک، پاراستنی کولتوور، یان مافی بەڕێوەبردنی کاروباری خۆی کردبێت، دەسەڵاتە بالادەستەکان دەستبەجێ بە «جیاییخواز» و «مەترسی بۆ سەر یەکپارچەیی خاکی وڵات» ناوزەدیان کردووە. ئەم شێوازە لە مامەڵەکردن تەنیا کێشەی دادپەروەری، یاسا و مافی مرۆڤ نییە. کاتێک لە گۆشەنیگای زانستی سیاسی و پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکانەوە لە دۆخەکە دەڕوانین، دەبینین کێشەکە زۆر لەوە گەورەترە؛ ڕاستییە تاڵەکە ئەوەیە کە کورد لە دۆخێکی قوواڵی «تەنیایی ستراتیژیک»دا دەژی.

چەمک و پێناسەی تەنیایی ستراتیژیک لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا

چەمکی تەنیایی ستراتیژیک بەو واتایە نییە کە نەتەوەیەک لە جیهان دابڕاوە یان هیچکات پەیوەندیی نێودەوڵەتی نەبووە. مێژووی هاوچەرخی گەلی کورد پڕە لە دیپلۆماسی و هاوکاریی کاتی لەگەڵ زلهێزە کاریگەرەکان. کورد لە سەردەمێکدا پەیوەندیی نزیکی لەگەڵ بریتانیا هەبووە، لە قۆناغێکدا هاوکاریی یەکێتیی سۆڤیەتی مسۆگەر کردووە و لە چەندین قۆناغی جیاوازیشدا پشتیوانیی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و دەوڵەتانی ڕۆژئاوای بەدەست هێناوە. لە جەنگی دژی تیرۆریستانی داعشدا، هێزی پێشمەرگە و شەڕڤانانی کورد لە باشوور و ڕۆژاوای کوردستاندا بوونە کاریگەرترین و متمانەپێکراوترین هاوبەشی هاوپەیمانیی نێودەوڵەتی لەسەر زەمین. بەڵام ئەم هاوبەشییانە نەیانتوانی پێناسەی تەنیایی ستراتیژیک بگۆڕن، چونکە تەنیایی ستراتیژیک کاتێک دروست دەبێت کە نەتەوە یان قەوارەیەک:

• هیچ هاوپەیمانێکی فەرمی، یاسایی و هەمیشەیی لە سیستمی جیهانیدا نەبێت کە بەپێی پەیماننامەیەکی نێودەوڵەتی پابەند بێت لە کاتی مەترسیدا بەرگری لێ بکات.

• لەنێو هیچ هاوپەیمانێتییەکی ئەمنی، سەربازی یان ڕێککەوتننامەیەکی بەرگریی هاوبەشدا جێگەی بۆ تەرخان نەکرابێت و سەروەرییەکەی بە یاسا نەپارێزرێت.

• پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکانی تەنیا لەسەر بنەمای تاکتیکی، کاتی و بەکارهێنانی سنووردار لە قۆناغێکی کورتخایەندا دامەزرابن.

• هێزە نێودەوڵەتییەکان بە چاوی ئامرازێکی سیاسی یان ئەمنی بۆ بەدیهێنانی بەرژەوەندییەکانی خۆیان تەماشای بکەن، نەک وەک هاوبەشێکی خاوەن ماف و ستراتیژیک.

کاتێک پێداویستییە ئەمنییە کاتییەکان کۆتاییان دێت، یان بەرژەوەندییە گەورەکان پێویستی بە سازش لەگەڵ پایتەختەکانی ناوچەکە دەکەن، کورد هەمیشە بە تەنیا لە بەرامبەر تۆپباران و سوپای ڕێکخراوی دەوڵەتانی بالادەستدا بەجێ دەهێڵدرێت. ئەمە ئەو دۆخەیە کە پێی دەگوترێت تەنیایی ستراتیژیک؛ دۆخێک کە تێیدا دۆستایەتییەکان کاتین، بەڵام مەترسییەکان هەمیشەیی و چارەنووسسازن.

ڕەگی ژیئۆپۆلیتیکی و مێژوویی: سیستمی دەوڵەت–نەتەوە و گەمارۆی جوگرافیا

دۆخی تەنیایی ستراتیژیکی کورد بەرهەمی ڕێکەوت یان بەدبەختییەکی کاتی نییە، بەڵکوو دەرهاویشتەی دابەشکارییە مێژووییەکان و سروشتی جوگرافیای ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستە کە لە دوو هۆکاری بنەڕەتیدا چڕ دەبێتەوە:

یەکەم؛ سیستمی دەوڵەت–نەتەوە لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانی:

لەگەڵ هەڵوەشانی ئیمپراتۆریی عوسمانی و دابەشکردنی ناوچەکە لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا، سیستمی نوێی سیاسی لەسەر چەمکی «دەوڵەت–نەتەوە» دارێژرا. دەسەڵاتە تازەپێگەیشتووەکان لە تورکیا، ئێران و عێراق دەوڵەتی مۆدێرنی خۆیان لەسەر بنەمای سڕینەوەی فرەچەشنی و یەکدەستکردنی شوناس بنیات نا (تورکچێتی، پانعەرەبیزم یان ناسیۆنالیزمی فارسی). لەنێو وەها سیستمێکی ناوەندگەرا و سەپێنەردا، هەر جۆرە دانپێدانانێک بە ماف، زمان و شوناسی نەتەوەیەکی تر وەک هەڕەشەیەکی ڕاستەوخۆ بۆ سەر یەکپارچەیی خاکی دەوڵەت دەبینرا. دەسەڵاتداران باوەڕیان وابوو کە هەر نەرمینواندنێک بەرامبەر بە کورد، دەبێتە سەرەتای داڕمانی تەواوی دەوڵەتەکەیان، بۆیە ستراتیژیی خۆیان لەسەر سڕینەوە و ئاساییکردنەوەی سەرکوت دامەزراند.

دووەم؛ جوگرافیای داخراو و دەورەدراو:

کوردستان لە ڕووی جوگرافیاییەوە لە نێو دڵی چوار دەوڵەتدا گیرساوەتەوە. هیچ سنووورێکی دەریایی کراوەی نییە و بە تەواوی لەلایەن دەوڵەتانی دراوسێوە گەمارۆ دراوە. ئەم دەورەدرانە سروشتییە وای کردووە کە جوولەی سیاسی، بازرگانی، سەربازی و گەیاندنی دەنگی کورد بە دونیا، بکەوێتە ژێر چاودێری و کۆنترۆڵی ئەو دەوڵەتانەی کە خۆیان دژی شوناسی کوردن. لە ڕوانگەی ستراتیژیکەوە، ئەم پێگە جوگرافیاییە مانۆڕی سیاسی زۆر سنووردار کردووە و کارتێکی بەهێزی خستووەتە دەستی نەیارانی. پەیمانی سێڤەر لە ساڵی ١٩٢٠ کاتێک بۆ یەکەمجار ئاماژەی بە مافی چارەی خۆنووسینی کورد کرد، لە ماوەیەکی کەمدا لە ڕێگەی پەیمانی لۆزان لە ساڵی ١٩٢٣ بە تەواوی هەڵوەشێندرایەوە، چونکە زلهێزەکان لەپێناو بەرژەوەندییە ئابووری و سەربازییەکانیاندا لەگەڵ تورکیای کەمالی سازشیان کرد و پرسی کوردیان بۆ دەیان ساڵ پەراوێز خست.

پەیماننامەی ناوچەیی دژی کورد: کاتێک ڕکابەرەکان یەک دەگرن

دەوڵەتانی دەسەڵاتدار بەسەر کوردستاندا لە زۆربەی پرسە سیاسی و ئایدیۆلۆژییەکاندا کێبڕکێی سەخت و دوژمنایەتیی مێژوویی لەنێوانیاندا هەبووە. بەڵام کاتێک پرسەکە پەیوەندیی بە ڕێگریکردن لە مافەکانی کوردەوە هەبووبێت، هەموو ناکۆکییەکانیان بەلاوە ناوە و بەرەیەکی یەکگرتوویان پێکهێناوە. ئەم دژایەتییە هاوبەشە لە مێژوودا شێوازی فەرمیی بە خۆوە گرتووە:

• **پەیمانی سەعدئاباد (١٩٣٧):** لەنێوان ئێران، تورکیا، عێراق و ئەفغانستان بەسترا، کە ئامانجی سەرەکیی هاوئاهەنگیی ئەمنی بوو بۆ سەرکوتکردنی بزووتنەوەکانی کورد و کۆنترۆڵکردنی سنوورەکان.

• **پەیمانی بەغدا (١٩٥٥):** سەرەڕای دروشمی ڕووبەڕووبوونەوەی کۆمۆنیزم، ئامرازێک بوو بۆ ڕێگریکردن لە هەر دەرفەتێکی سیاسی بۆ نەتەوە پەراوێزخراوەکان.

• **ڕێککەوتننامەی جەزائیر (١٩٧٥):** کاتێک شای ئێران و سەددام حوسێن لەپێناو دابەشکردنی شەتولعەرەب ناکۆکییەکانیان وەلا نا، یەکەم قوربانیی ئەو مامەڵەیە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستان بوو.

تەنانەت لە سەردەمی ئێستاشدا، کاتێک تاران و ئەنقەرە لەسەر پرسەکانی باکووری ئەفریقا، کێشەی قەوقاز، دەسەڵات لە سووریا و قەیرانی یەمەن لە دژبەریی تەواودان، لەسەر چاودێریکردنی جوولەی کوردی، بۆردومانکردنی چیاکان و گەمارۆدانی قەوارە کوردییەکان لە هاوئاهەنگیی بەردەوام و ئاڵوگۆڕی زانیاریی هەواڵگریدان. ئەم ڕاستییە دەیسەلمێنێت کە کورد لە ناو هاوپەیمانێتییەکی نەنووسراوی چوارقوڵیدا گەمارۆ دراوە.

مێژووی پەیوەندییە تاکتیکییەکان: زلهێزەکان

پەیوەندیی نێوان کورد و دەوڵەتە زلهێزەکان هەمیشە بەگوێرەی هاوکێشەی «هاوبەشیی تاکتیکی و پاشەکشەی ستراتیژیک» بەڕێوە چووە. زلهێزەکان هەمیشە لە کاتی شەڕ و قەیرانەکاندا پێویستییان بە ئازایەتی و هێزی سەربازیی کورد هەبووە، بەڵام لە کاتی دابەشکردنی دەستکەوتەکان و داڕشتنی نەخشەی ئاشتی، پشتیان تێکردووە:

• **ڕووخانی کۆماری کوردستان لە مەهاباد (١٩٤٦):** کاتێک یەکێتیی سۆڤیەت لەگەڵ حکوومەتی تاران لەسەر پشکی نەوت ڕێککەوت، دەستبەجێ هێزەکانی لە باکووری ئێران کێشایەوە و کۆمارە ساواکەی پێشەوا قازی محەممەدی لە بەرامبەر سوپای شا بە تەنیا بەجێهێشت.

• **نسکۆی ساڵی ١٩٧٥:** هێنری کیسینجەر و ئیدارەی ئەمریکا شۆڕشی ئەیلوولیان تەنیا وەک ئامرازێک بۆ گوشار خستنە سەر بەغدا بەکارهێنا؛ هەربۆیە پاش ڕێککەوتنی جەزائیر، هاوکارییەکان بە تەواوی بڕدران و سەدان هەزار کەس ئاوارە بوون. وتەی بەناوبانگی کیسینجەر کە گوتی «ئۆپەراسیۆنی نهێنی نابێت لەگەڵ کاری خێرخوازیدا تێکەڵ بکرێت»، کڕۆکی ئەم ڕوانگە نامرۆڤانەیەیە.

• **ڕاپەڕینی ١٩٩١ و کۆڕەوی ملیۆنی:** دوای جەنگی کەنداو، هێزەکانی هاوپەیمانان خەڵکیان هان دا دژی بەعس ڕاپەڕن، بەڵام کاتێک ڕژێم بە هەلیکۆپتەر و تۆپخانە کەوتە کۆمەڵکوژکردن، تا ماوەیەکی زۆر دەستەوەستان مانەوە و ملیۆنان مرۆڤ پەنایان بۆ شاخە سەختەکان برد.

• **ڕیفراندۆمی سەربەخۆیی (٢٠١٧):** سەرەڕای بەخشینی هەزاران شەهید لە شەڕی دژ بە داعشدا، کاتێک خەڵکی باشووری کوردستان دەنگیان بە سەربەخۆیی دا، دەوڵەتانی ڕۆژئاوا بێدەنگییان هەڵبژارد و گۆڕپی سەوزیان بۆ هێرشی سوپای عێراق و حەشدی شەعبی هەڵکرد و کەرکووکیان داگیر کردەوە.

• **ئەزموونی ڕۆژاوای کوردستان:** شەڕڤانانی کورد قارەمانانە پایتەختی خەلافەتی داعشیان ڕزگار کرد، بەڵام بە بڕیارێکی کتوپڕی کشانەوەی هێزەکانی ئەمریکا، ڕێگە بۆ لەشکرکێشییەکانی سوپای تورکیا و میلیشیاکانی بۆ سەر عەفرین، سەرێکانی و گرێ سپی خۆش کرا.

لەم هەموو ڕووداوانەدا، ڕەخنەگرتن لە زلهێزەکان بە بیانووی خیانەت لە ڕووی سیاسییەوە نادروستە؛ ئەوان خیانەتیان نەکردووە، بەڵکوو بەپێی بەرژەوەندیی نەتەوەیی خۆیان مامەڵەیان کردووە. کێشەی سەرەکی ئەوە بووە کە کورد نەیتوانیوە پەیوەندییەکان لە ئاستی کاتییەوە بەرز بکاتەوە بۆ هاوبەشیی ستراتیژیک.

ئاسایشی دەوڵەت، شەرعییەتدان بە سەرکوت و چەکی چەمکی «جیاییخوازی»

لە گوتاری فەرمیی پایتەختە دەسەڵاتدارەکاندا، دۆزی کورد هەرگیز وەک پرسێکی مرۆیی و شارستانی نەبینراوە، بەڵکوو بەردەوام وەک مەترسییەکی ئەمنی لێکدراوەتەوە. ئەم دەسەڵاتانە چەندین میکانیزمیان بەکارهێناوە بۆ شەرعییەتدان بە سەرکوتکردن:

• **بەکارهێنانی ئایین وەک ئامرازی بێدەنگکردن:** لە زۆر قۆناغدا بنەماڵە ئایینییەکان بۆ سەپاندنی ملکەچی بەکار هاتوون. بە کورد گوتراوە کە جیاییخوازی دژی برایەتیی ئیسلامییە، لە کاتێکدا مافی نەتەوە بەدەستەکان پیرۆز کراوە و ستەمی نەتەوەیی پەردەپۆش کراوە.

• **گوتاری دژە ئیمپریالیزم و پیلانی بیانی:** هەر جموجۆڵێکی ئازادیخوازیی کورد وەک «دەستی دەرەکی»، «پیلانی سیخوڕیی ئیسرائیل» و پیلانی دابەشکردنی وڵات لەقەڵەم دراوە تا بە ئاسانی شەرعییەت بە کوشتار و زیندانیکردنی چالاکوانان بدەن.

• **مۆری جیاییخوازی بۆ داخستنی دەرگای دیالۆگ:** بەکارهێنانی ئەم تۆمەتە بووەتە چەکێکی گوتاری تا هەر دەنگێکی دادپەروەری لە سەرچاوەوە دابخەن. کاتێک بابەتێک دەبێتە پرسی ئاسایشی دەوڵەت، هەموو ڕێکارێکی سەربازی و ئەمنی لە ڕوانگەی ئەوانەوە ڕەوا دەبێت.

ئەم ڕێکارانە وای کردووە کە تەنانەت کۆمەڵگەی دەوڵەتانی دەسەڵاتداریش بەرامبەر بە مافەکانی کورد بێهەست بن و بە چاوی نەیار سەیری هاووڵاتیی کورد بکەن، ئەمەش تەنیایی کورد لە ئاستی ناوچەکەدا قوواڵتر کردووەتەوە.

هۆکار و کەموکوڕییە نێوخۆییەکان: بریتەکانی نێومااڵی کورد

هەڵەیە ئەگەر تەنیایی ستراتیژیک تەنیا وەک بەرهەمی پیلانی دەوروبەر و زلهێزەکان پێناسە بکرێت. بەشێکی هەرە گەورەی ئەم تەنیاییە بەهۆی کێشە، لاوازی و کەموکوڕییەکانی نێو بزووتنەوەی سیاسیی کورد خۆیەوە دروست بووە:

١. پەرتەوازەیی و حیزبگەرایی تەسک: بزووتنەوەی کوردی بەردەوام بەسەر دەیان حیزب، باڵ، بنەماڵە و دەڤەری جیاوازدا دابەش بووە. نەبوونی ناوەندێکی یەکگرتووی نیشتمانی بۆ بڕیاردان وای کردووە کە هەر لایەنێک بە تەنیا و لە پێناو پاراستنی دەسەڵاتی حیزبیی خۆیدا، پەنا بۆ هاوکاریی دەوڵەتانی داگیرکەر بەرێت.

٢. دیاردەی شەڕی نێوخۆ و پشتبەستن بە دوژمن: تاریکترین لاپەڕەکانی مێژووی کورد ئەو قۆناغانەن کە حیزبەکان بۆ شکاندنی یەکتر، هێزی سەربازیی دەوڵەتانی داگیرکەریان هێناوەتە سەر خاکی خۆیان. ئەم ڕەفتارە نەک هەر متمانەی نەتەوەیی تێکداوە، بەڵکوو لە ئاستی نێودەوڵەتیشدا کوردی وەک هێزێکی ناپێگەیشتوو نیشان داوە کە توانای بەڕێوەبردنی دەوڵەتی نییە.

٣. کاردانەوەییبوون لە جیاتی داڕشتنی ستراتیژی: سیاسەتی کوردی بە گشتی سیاسەتی کاردانەوە بووە نەک دەستپێشخەری. کاتێک دەرفەتێک هاتووەتە پێشەوە بە شڵەژاوی جووڵاوە، و کاتێک قەیرانێک ڕووی داوە تووشی شۆک بووە. هیچ پلانێکی بیست ساڵە یان پەنجا ساڵە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی گۆڕانکارییەکان نەبووە.

٤. پشتگوێخستنی هێزی نەرم، ئابووری و تێکنۆلۆژی: ئەگەرچی چەک و پێشمەرگە پێویستن، بەڵام لەم سەردەمەدا کە جیهان لە ڕێگەی داتاسەنتەر، داهێنانی زانستی، دیپلۆماسیی مۆدێرن، تێکنۆلۆژی و لۆبیگەریی بەهێزەوە بەڕێوە دەچێت، توانای کورد لەم بوارانەدا زۆر سەرەتایی و پەراوێزخراو ماوەتەوە.

دریژەی ئەم وتارە لە لاپەڕەی ١١

کوردستان
• ژمارە: ٩٢٩
٣٠ی ڕەزبەری ١٤٠٥ _ ٢٢ی ئۆکتۆبری ٢٠٢٦

گرێی کوێری ناوەندگەرایی و پێویستیی مافی چارەی خۆنووسینی نێوخۆیی

زانیار حوسێنی

ئێرانی فرەنەتەوەیی دێموکراتیک تەنیا بە گۆڕینی کاراکتەرەکان یان ناوی سیستەمی سیاسی بەدی نایەت؛ ئەگەر جێگرەوەکانی داهاتوو هەمان ناوەندگەرایی، تاکزمانی و تاکناسنامەیی بەرهەم بهێننەوە، ئێران هەرگیز سەقامگیری و دێموکراسی بەخۆیەوە نابینێ. دێموکراسیی ڕاستەقینە لەم جوغرافیایەدا، مەرجدارە بە قبوڵکردنی بێمەرجی فرەنەتەوەییبوون و دانان بە مافی چارەی خۆنووسینی گەلاندا.

ئەو وێنە هاوبەش و کلاسیکەی کە میدیا و پێکهاتەکانی دەسەڵات لە ئێران نەمایشی دەکەن، وڵاتێکی خاوەن شوناسێکی تاکڕەهەند، ناوەندگەرا و یەکگرتووە. بەڵام ڕاستییە مەیدانی و مێژوونووسییەکان بە ڕوونی جیاوازن لەم وێناکردنەی ئەم جوغرافیایە؛ ئێران وڵاتێکی فرەنەتەوەیی و مۆزایکییە کە پێکهاتووە لە نەتەوەکانی کورد، تورک، عەرەب، بەلووچ و نەتەوەکانی دیکە کە دەیان ساڵە لەژێر سایەی پێکهاتەیەکی تووندی ناوەندگەرادا دەژین. یاسای بنەڕەتیی کۆماری ئیسلامیی ئێران، وەک باڵاترین بەڵگەنامەی یاسایی سیستەمی حوکمڕان، نەک هەر دان بەو فرەییەدا نانێت، بەڵکوو بە نکۆڵیکردنی سیستماتیکی «مافی چارەی خۆنووسینی نێوخۆیی»، مۆدێلێکی سەروەریی ئایدیۆلۆژی و قۆرخکارانەی دامەزراندووە. ڕەخنەگرتن لەم پێکهاتە ناوەندگەرایە و لێکۆڵینەوە لە دەرئەنجامە وێرانکەرەکانی لەسەر گەلانی غەیری فارس، کلیلی تێگەیشتن لە قەیرانە ژێئۆپۆلیتیکییەکان و ئاستۆی بەردەم دێموکراسییە لەم جوغرافیایەدا.

چەمکناسیی یاسایی: مافی چارەی خۆنووسینی نێوخۆیی

لە وێژەی یاسای نێودەوڵەتی و زانستی سیاسیدا، جیاوازیی دوو خوێندنەوەی «مافی چارەی خۆنووسین» بۆ تێگەیشتن لە داخوازییەکانی گەلانی غەیری فارس لە ئێراندا زۆر گرنگە؛ مافی چارەی خۆنووسینی دەرەکی بە واتای دابڕانی یاسایی تەواو و کێشانی سنووری نوێ و پێکهێنانی دەوڵەتێکی سەربەخۆ لە سیستەمی نێودەوڵەتیدایە. بەڵام مافی چارەی خۆنووسینی نێوخۆیی بە مانای مافی نەتەوە، قەوم و گرووپە جیاوازەکانی وڵاتێکە بۆ بەشداریی مانادار، واقعی و دێموکراتیک لە چارەنووسی سیاسی، ئابووری، یاسایی و کولتووریی خۆیان لە چوارچێوەی سنووری هەبووەکاندا. ئەم چەمکە لە شێوەی سیستەمی فیدراڵی، ناناوەندگەرایی، خۆبەڕێوەبەریی ناوچەیی و پارڵەمانی نێوخۆییدا خۆی دەردەخات. لە ڕاستیدا مافی چارەی خۆنووسینی نێوخۆیی، ئامرازێکی یاساییە بۆ دەستەبەرکردنی پێکەوەژیانی ئازادانە، دادپەروەرانە و ئاشتییانە. قەوارەی ناوەندگەرای حوکمڕانیی ئێران، هەمیشە بە مەبەستی سڕینەوەی پرسی دابەشکردنی دادپەروەرانەی دەسەڵات لە نێوان گەلانی فرەنەتەوەی ئێراندا، هەر داخوازییەک بۆ ئەم مافە ڕەوایە بە ناوی «جیاخوازی» و «هەڕەشەی ئاسایشی نەتەوەیی» سەرکوت کردووە.

تەرمێشکنیی یاسای بنەڕەتیی کۆماری ئیسلامیی ئێران

یاسای بنەڕەتیی کۆماری ئیسلامیی ئێران بە تەواوی نوێنەرایەتیی قۆرخکاریی دەسەڵات لە ناوەند و نکۆڵیکردن لە ناسنامەی نەتەوە نافارسەکان دەکا. شیکارییەک بۆ بڕگە و بنەماکانی ئەم یاسایە دەری دەخا کە پێکهاتەی ئێستا لە بنەڕەتدا ئەو بەستێنە ئەرێنییەی نییە کە بۆ قبوڵکردنی فرەیی سیاسی و پێکهاتە جیاوازەکان پێویستە. بۆ نموونە چڕبوونەوەی ڕەهای دەسەڵات لە دامەزراوە دەستنیشانکراوەکاندا، ڕەنگدانەوەی ئەم ئیدیعاییە؛ بە پشتبەستن بە پێکهاتەی یاسای بنەڕەتی، دەسەڵاتی ڕەها لە دەستی دامەزراوەی ویلایەتی فەقیهـ و دامەزراوەکانی ژێردەستەی (وەک شووڕای نیگابان)دایە. ئەم دامەزراوانە کە ڕاستەوخۆ لە ناوەندەوە ڕێنمایی دەکرێن، هەر یاسا و ڕوانگەیەک کە ناناوەندگەرایی ئیداری، سیاسی یان ئابووری بەدوای خۆیدا بهێنێ، بە بیانووی ناکۆکی لەگەڵ شەریعەت یان یاسای بنەڕەتی ڕەت دەکەنەوە. پارێزگار و فەرماندار و تەنانەت بەڕێوەبەرانی گشتیی ئیدارەکان لە ناوچەکانی کوردستان، ئازەربایجان، بەلووچستان و خوزستان نەک لەلایەن خەڵکی ڕەسەنەوە، بەڵکوو لەلایەن وەزارەتی نێوخۆ لە تارانەوە دەستنیشان دەکرێن.

بابەتێکی دیکە کە جێی ئاماژەیە، ڕوالەتبوونی شووراکانە (لە بەشی حەوتەمی یاسای بنەڕەتیدا باس کراوە). هەرچەندە لە ماددەی ١٠٠ تا ١٠٦ی یاساکەدا ئاماژە بە شووڕای شار و گوندەکان دەکا وەک هێمای بەشداریکردنی نێوخۆیی، بەڵام لە پراکتیکدا دەسەڵاتەکانیان بە شێوەیەکی زۆر سنووردار کورت کراوەتەوە بۆ بابەتی خزمەتگوزاری و خۆشگوزەرانی. شووراکان دەسەڵاتی یاسادانانی نێوخۆیی و بەڕێوەبردنی سەرچاوە داراییەکانی ناوچەکەیان نییە، یان کۆنترۆڵی دامەزراوە ئەمنییەکان و پۆلیسییان نییە و بڕیارەکانیان هەمیشە لەژێر چاوی چاودێریی بەرپرسانی ناوەندان. نموونەیەکی دیکە نکۆڵیکردنە لە ناسنامەی زمانەوانی و کولتووری؛ لە ماددەی ١٥ی یاسای بنەڕەتیدا، بە شێوەیەکی ناڕوون ئاماژە بە فێرکردنی زمانی نەتەوەیی لە قوتابخانەکاندا دەکا لە پەنا زمانی فارسیدا. بەڵام تەنانەت ئەم نیوە بڕگەیەش دوای نزیکەی پێنج دەیە هەرگیز بە شێوەیەکی سیستماتیک و لەسەر ئاستی ئێران جێبەجێ نەکراوە. ئێستاش سیستەمی پەروەردەی ئێران بە تەواوی تاکزمان و قۆرخکراوە و لە درێژایی پەرەپێدان بە شوناسێکە کە فرەچەشنیی زمانیی نەتەوەکانی کورد، تورک، بەلووچ و هتد پشتگوێ دەخا.

ڕەهەندە کۆنکرێتەکانی ناوەندگەرایی

ناوەندگەرایی لە ئێراندا تەنیا پرسێکی تیۆری یان یاسایی لەسەر کاغەز نییە، بەڵکوو لێکەوتەی بەرجەستە، وێرانکەر و ڕۆژانەی لەسەر ژیانی ملیۆنان کەس لە ناوچە پەراوێزخراوەکاندا هەیە. کۆمەڵناسانی سیاسی ئەم دیاردەیە بە «داگیرکاریی نێوخۆیی» پێناسە دەکەن؛ دۆخێک کە ناوەند بێبەزەییانە سەرچاوەکانی ناوچە دەوروبەرییەکان دەخوا، بەڵام لە گەشەکردن و خۆشگوزەرانی بێبەشیان دەکا. وەک نموونە دەکرێ ناوچەکانی کوردستان و بەلووچستان لەبەرچاو بگیرێن. ئەم ناوچانە بەهۆی تێڕوانینی تووندی ئەمنیی ناوەندەوە بەئەنقەست لە چەرخی گەشەپێدان و پیشەسازی دوور خراونەتەوە. نەبوونی ژێرخانی ئابووری و کارگەی پیشەسازی لە کوردستان، هەزاران گەنجی خوێندەواری کوردی بەرەو کارە مەترسیدار و کوشندەکەی «کۆڵبەری» و مەترسییەکانی قاچاخچێتی هان داوە؛ کارێک کە ڕۆژانە بەهۆی تەقەی ڕاستەوخۆی پاسەوانە سنوورییەکانی ناوەندەوە یان کارەساتی سروشتییەوە قوربانییەکی زۆر دەدا. لە بەلووچستان، تەنانەت ڕێژیمی ناوەندی ڕەتی کردووەتەوە بڕوانامەی لەدایکبوون و بەڵگەنامەی ناسنامە بدا بە بەشێک لە دانیشتوانی ڕەسەن، ئەمەش خەڵکی ئەم ناوچانەی ناچار کردووە کە کارە مەترسیدارەکانی وەک «قاچاخی سووتەمەنی» بکەن. نموونەیەکی دیکە خوزستانە کە دڵی لێدەری ئابووریی ئێرانە و سەرچاوەی سەرەکیی داهاتی نەوت و گازی وڵاتەکەیە. بەڵام خەڵکی ڕەسەنی ئەم ناوچەیە لەگەڵ قەیرانی سەختی ژینگەیی، کەمی ئاو، هەژاریی ڕەها، بەرزیی ڕێژەی بێکاری و بێبەشبوون لە تەنانەت سەرەتاییترین خزمەتگوزارییەکانیشدا لە ململانێدان. ئەو سەروەت و سامانەی لە نەوتەوە دێ بۆ ناوەند دەنێردرێ تا لە پرۆژە گەورەکانی شارەکانی ناوەڕاست یان بەشی سەربازیی ڕێژیم لە دەرەوەی وڵات خەرج بکرێ.

ناوەندگەرایی، گرێکوێرەی دێموکراسییە لە ئێراندا. تاڵانکردنی سامانی ناوچە پەراوێزخراوەکان و سڕینەوەی شوناسی نەتەوەکان، سەقامگیری ناهێنێت. چارەسەری بنەڕەتی لە دانپێدانانی ڕاستەقینە بە فرەنەتەوەیی و دەستەبەرکردنی مافی چارەی خۆنووسینی نێوخۆییدایە؛ تا دەسەڵات لە قۆرخکاریی ناوەندەوە ببێتە هاوبەشییەکی دادپەروەرانە بۆ هەمووان.

پێویستیی بنەڕەتی بە جیاکاریی ئەرێنی و دادپەروەریی بنیاتنەرەوە

بۆ تێگەیشتن لە قوڵایی ئەو کارەساتە، گرنگە بزانین کە چەوساندنەوەی بەسیستمکراوی گەلانی غەیری فارس مێژوویەکی سەد ساڵەی هەیە و لە سەرەتای دەستپێکردنی دەوڵەت-نەتەوەی مۆدێرنی پەهلەوی لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە دەستی پێکردووە و لە سەردەمی کۆماری ئیسلامیدا گەیشتووەتە لووتکە. لە ماوەی ئەو سەد ساڵەدا، سیاسەتی ئاسیمیلاسیۆن (چاوپۆشیکردن و نکۆڵیکردن لە ناسنامە و یەکگرتنی زۆرەملێی کولتووری) و سەرکوتی ڕاشکاوانە بەکارهێنران بۆ کەمڕەنگکردنەوە و سڕینەوەی زمان، مێژوو، کولتوور و هۆشیاریی سیاسیی گەلانی کورد، بەلووچ، تورک و ئەوانی تر.

لە چوارچێوەیەکی وەهادا، کاتێک بیر لە ئێرانی دوای کۆماری ئیسلامی و ئاستۆی داهاتوو دەکەینەوە، تەنیا وتنەوەی دروشمی «مافی یەکسانیی هاووڵاتیبوون» یان «دادپەروەری بۆ هەمووان» بەس نییە. بۆ نموونە ئەگەر لە پێشبڕکێی ڕاکردندا سەد ساڵ کێشێکی قورس بە پێی یەکێک لە ڕاکەرەکانەوە ببەسترێتەوە، لابردنی ئەم قورساییە لە کۆتا خولدا، نابێتە هۆی ئەوەی پێشبڕکێکە دادپەروەرانە بێت، چونکە ڕاکەری بریندار ناتوانێ بە یەکسانی ڕکابەری بکا. بۆیە جێبەجێکردنی «جیاکاریی ئەرێنی» و «دادپەروەریی بنیاتنەرەوە» لە چەند ڕەهەندێکدا، پێویستییەکی ژیانی و یاساییە. ئەم دادپەروەرییە بنیاتنەرەوەیە سەرەتا دەبێ لە پێکهاتە پەروەردەییەکاندا ڕەنگ بداتەوە، بەجۆرێک کە بودجەی تایبەت و ناوازە، جگە لە بودجەی سالانەی پەسەندکراوی حکوومەت، بۆ بووژانەوە، گەشەکردن و پێشکەوتنی زمانەکانی کوردی، تورکی، بەلووچی و زمانەکانی دیکە تەرخان بکرێ. ئەمەش بریتییە لە دامەزراندنی زانکۆ و ناوەندە زانستییە گەورەکان بە زمانی دایکی لە ناوچە پەیوەندیدارەکان، هەروەها دووبارە نووسینەوەی تەواوەتیی کتێبەکانی خوێندنی نیشتمانی بۆ ڕەنگدانەوەی مێژووی ڕاستەقینەی گەلانی غەیری فارس و کۆتاییهاتنی قۆرخکاریی زمانی فەرمی. حکوومەتی ناوەندیی داهاتوو دەبێ پابەند بێ بە دابینکردنی میدیای جۆراوجۆری بەهێز لە پارەی گشتی بۆ ئەم گەلانە، لەمەڕ قەرەبووکردنەوەی دواکەوتوویی سەپێنراوی سەدەی ڕابردوو. جیا لەوانە لە درێژایی ئەو سیاسەتەدا، پێویستە دابەشکاریی سەروەت و سامان داڕێژێتەوە و قەرەبووی ئەو زیانە ئابوورییانە بکاتەوە کە لە سەد ساڵی ڕابردوودا بەسەر ئەم ناوچانەدا هاتووە.

سیستەمی بودجەی ئێران لە ئایندەدا، پێویستە لەسەر بنەمای پرەنسیپی پێچەوانە و بەگوێرەی ڕاستییە بەرجەستە و مەیدانییەکان ڕێک بخرێ و دابڕێژرێ. ئەو ناوچانەی سەدەیەکە، سامانیان (نەوت، گاز، ئاو، کان و بەروبووم) دەرهێناوە و خۆیان لە هەژاریدا ماونەتەوە، پێویستە زۆرترین پشکی تایبەت لە داهاتی نیشتمانی وەربگرن بۆ دووبارە بنیاتنانەوەی ژێرخانی ئابووری، نەهێشتنی بێکاری، دامەزراندنی نەخۆشخانە و ناوەندە خۆشگوزەرانی و ژینگەییەکان؛ گرنگ و پێویستە لەوە تێبگەین کە ئەمە پشکێکی تایبەت نییە، بەڵکوو «مافی یاسایی گەڕاندنەوە و بنیاتنەرەوە»یە بۆ قەرەبووکردنەوەی چەوسانەوەی ئابووریی ڕابردوو و هەوڵدان بۆ دامەزراندنی دادپەروەریی ڕاستەقینەیە. هەنگاوی سێیەم و کۆتایی کە دەبێ بۆ تەواوکردنی پرۆسەی جێبەجێکردنی جیاکاریی ئەرێنی و دادپەروەریی بنیاتنەرەوە لەبەرچاو بگیرێ و لە ڕاستیدا گرنگترین بەشە لە وەها سیستەمێکدا، بریتییە لە ڕەچاوکردنی پشکە سیاسییەکان و دەستەبەرکردنی نوێنەرایەتیی دەسەڵات؛ لە قۆناغی گواستنەوە (گوزار) و لە پێکهاتەی گەورەی حوکمڕانیی داهاتوودا، دەبێ میکانیزمی یاسایی و گەرەنتیکراو بنیات بنرێ بۆ دڵنیابوون لەوەی کە نوێنەری ڕاستەقینەی گەلانی غەیری فارس لە بەرزترین ئاستەکانی بڕیاردانی سیاسی، دادوەری و یاسادانادا ئامادە بن و بڕیارە گەورەکان بەبێ ڕەزامەندیی ڕاستەقینە و قیتۆی ئەوان نەدرێن.

ئەنجام و ئاستۆی داهاتوو

ئێرانی فرەنەتەوەیی دێموکراتیک تەنیا بە مانای گۆڕینی کاراکتەرەکان یان ناوی سیستەمی سیاسی لە داهاتوودا نییە؛ ئەگەر جێگرەوەکانی داهاتوو، هەمان بیرکردنەوەی ناوەندگەرایی، تاکزمانی و تاکناسنامەیی ڕابردوو بەرهەم بهێننەوە، وەک ئەوەی لە سەد ساڵی ڕابردوودا بووە، لە هیچ کەسێک شاراوە نییە کە ئێران هەرگیز سەقامگیریی ڕاستەقینە و دێموکراسیی کاریگەر نابینێ. ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە پێکهاتەی ناوەندگەرای دەسەڵات لە بنەڕەتدا پاوانخوازانەیە؛ چونکە بۆ ئەوەی کۆنترۆڵی ناوەندێکی کەمینە بەسەر پەراوێزی زۆرینە و فرەنەتەوەییدا بپارێزێ، ناچارە مشتی ئاسنین و دامەزراوە ئەمنییەکان و سەرکوتی ئاشکرا و بێپەردە بەکار بهێنێ.

لە ڕاستیدا دێموکراسییەکی ڕاستەقینە، بەردەوام و ئاشتییانە لەم جوغرافیایەدا مەرجدارە بە قبوڵکردنی بێمەرجی ئەو ڕاستییەی کە ئێران وڵاتێکی فرەنەتەوەییە و تاکە ڕێگای بەرەوپێشچوون ئەوەیە کە لە سیستەمێکی تەواو ناناوەندگەرا، فیدراڵی یان کۆنفیدراڵیدا بە تەواوی مافی چارەی خۆنووسین بدرێتە نەتەوەکانی کورد، تورک، بەلووچ و ئەوانی تر. دانان بەم مافەدا، لەگەڵ جێبەجێکردنی وردی سیاسەتەکانی جیاکاریی ئەرێنی بۆ قەرەبووکردنەوەی سەدەیەک لە چەوساندنەوە و ئاسمیلەکردن، تاکە گەرەنتیی گەیشتن بە دادپەروەریی بەردەوام و کۆتاییهێنان بە گرێی کوێری ناوەندگەرایی لە ئێرانە.

***

کوردستان
• ژمارە: ٩٢٩
٣٠ ڕەزبەری ١٤٠٥ _ ٢٢ی ئۆکتۆبری ٢٠٢٦

کوردستان؛ لە پێشەنگایەتیی شۆڕشەوە هەتا نەخشەڕێگای داهاتووی ئێران

(ڕۆڵی حیزبەکانی کوردستان لە قۆناغێکی چارەنووسسازدا)

ئەهوەن ڕۆژهەڵات

١.دۆخی ئێران لە ساڵی ٢٠٢٦: ئاوێتەبوونی قەیرانە فرەڕەهەندەکان

ئێران لە ساڵی ٢٠٢٦دا بە یەکێک لە هەستیارترین، نائاساییترین و پرتەنگژەترین قۆناغەکانی مێژووی خۆیدا تێدەپەڕێ. ولاتەکە لە لێوارێ وەرچەرخانێکی بنەڕەتی و لەبەردەم نەخشەیەکی نوێی ژیئۆپۆلیتیکیدایە. کەڵەکەبوونی قەیرانە نێوخۆیی و دەرەکییەکان، داڕمانی ئابووری، پەرەسەندنی بەردەوامی ناڕەزایەتییە کۆمەڵایەتییەکان و، گەمارۆ و تێکهەڵچوونە نیزامییەکان، داهاتووی کۆماری ئیسلامییان زیاتر لە هەر کاتێکی تر ڕووبەڕووی قەیرانی ڕەوایی و پرسیاری جیدیی مانەوە کردووەتەوە.

لە ماوەی مانگەکانی ڕابردوودا، ئاستی ژیانی هاوواڵتیان گەیشتووەتە نزمترین ئاستی مێژوویی خۆی؛ هەڵاوسانی بێپێوانە، بێبەهابوونی کەموێنەی تمەن، داڕمانی توانای کڕینی خێزانەکان و قەیرانی کەرتی بەرهەمهێنان، ژیانی ڕۆژانەی خەڵکی خستووەتە ژێر گوشارێکی تاقەتپڕووکێنەوە. بەڵام تایبەتمەندیی بێوێنەی ئەم قۆناغە تەنیا سەرهەڵدانی تەنگژەیەکی ئابووریی ڕووت نییە، بەڵکوو بریتییە لە «ئاوێتەبوونی زنجیرەیەک قەیرانی پێکهاتەیی» لە یەک کاتدا؛ بە جۆرێک کە قەیرانی ئابووری، سیاسی، ژینگەیی و کۆمەڵایەتی لەگەڵ یەکتر تێکەڵ بوون و بەسەریەکدا کەوتوون و بەستێنێکی لەباریان بۆ تەقینەوەی دۆخەکە خوڵقاندووە.

لەلایەکی دیکەوە، دۆخی دەرەکیی دەسەڵاتی تاران لە هەر کاتێک لێڵترە. ڕووبەڕووبوونەوەی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ لەگەڵ ئەمریکا و ئیسرائیل، هاوکێشە ئەمنییەتییەکانی گۆڕیوە و بڕی تێچووی سەربازی و دیپلۆماسیی دەسەڵاتی بە شێوەیەکی بەرچاو بەرز کردووەتەوە. هاوکات توندتربوونی ئابلۆقە نێودەوڵەتییەکان و کەمبوونەوەی داهاتی هەناردەکردنی نەوت، دەستی دەسەڵاتی لە دابینکردنی تەنانەت سەرەتاییترین پێداویستییە گشتییەکان کورت کردووەتەوە.

بۆ سیستمێکی سەرکوتکەر، ترسناکترین سیناریۆ کاتێک دەست پێ دەکات کە داڕمانی ئابووری، لەگەڵ تووڕەیی سیاسی و خەباتی دژی ستەمی نەتەوەیی یەک بگرنەوە. لە وەها دۆخێکدا ناڕەزایەتییەکان لە جوواڵەیەکی کاتییەوە دەگۆڕێن بۆ ڕاپەڕینێکی بەرفراوانی جەماوەری. ئەگەرچی دەسەڵاتە تۆتالیتارەکان بەپێی ئەزموونی مێژوویی، بە ئامرازی سەرکوت و توندوتیژی هەوڵ دەدەن تەمەنی خۆیان درێژ بکەنەوە، بەڵام ئەم سەرکوتکارییە ناتوانێت چارەسەری کەڵەکەبوونی قەیرانەکان بکات، بەڵکوو تەنیا کاتی تەقینەوەی گەورە دوادەخات. لەم دۆخەدا، پرسیاری چارەنووسساز ئەوەیە: ئەگەر دەسەڵاتی ناوەند بەرەو داڕمان یان داتەپین بڕوات، کام هێز دەتوانێت لە نەخشەی ئایندەی ئێراندا دەوری سەرەکی بگێڕێت؟ لێرەدایە کە کوردستان وەک جەمسەرێکی هۆشیار و پێشەنگ خۆی دەردەخات.

٢. کوردستان: لە شۆڕشی ژیناوە تا نەخشەڕێگای داهاتووی ئێران

کوردستان لە مێژووی هاوچەرخی ئێراندا هەرگیز تەنیا ناوچەیەکی جوغرافیایی پەراوێزخراو و ناڕازی نەبووە؛ بەڵکوو سەنگەرێکی بەرەنگاربوونەوە، هۆشیاریی سیاسی و مەکۆی تێکۆشان بووە دژی ناوەندگەری، دیکتاتۆری و چەوسانەوەی نەتەوەیی. لە هەر وەرچەرخان و ڕاپەکاندنێکی مێژووییدا، کۆمەڵگەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە پێشاندانی ئیرادەیەکی پێشکەوتوو، دەنگی بەرەنگاربوونەوەی دژی نادادپەروەری بەرز کردووەتەوە. هەربۆیە لە هەر هاوکێشەیەکی پاشەڕۆژی ئێراندا، دەنگی کوردستان لە سەرووی هەموو هاوکێشەکانەوە دەبێت.

شۆڕشی بەشکۆی «ژن، ژیان، ئازادی» کە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانەوە و بە کوشتنی ناڕەوا و زۆردارانەی ژینا ئەمینی سەریهەڵدا، خاڵێکی وەرچەرخانی مێژوویی بوو کە سنووورەکانی کوردستانی بڕی. ئەم شۆڕشە پیشانی دا کە دروشمی «ژن، ژیان، ئازادی» دەربڕینی فەلسەفەیەکی قوواڵی ژیانخوازی و ڕزگاریبەخشانەیە کە بۆ دەیان ساڵ لە نێو کولتووری خەباتی ئازادیخوازیی کوردستاندا پەروەردە کرابوو و دواتر هەموو گەلانی ئێرانی لە دەوری خۆی کۆکردەوە.

گرنگیی ستراتیژیی ئەم قۆناغە لەوەدایە کە کوردستان لە ئاستی ئێراندا پێگەی پێشەنگی فکری و سیاسیی خۆی سەلماند. ئەم پێشەنگییە تەنیا بەرهەمی هەلومەرجی لەناکاو نەبوو، بەڵکوو دەرئەنجامی بوونی کۆمەڵگەیەکی مەدەنیی هۆشیار، تێکۆشانی فیداکارانەی بزاوتی ڕزگاریخوازی و ئامادەیی ڕێکخراوەیی بوو لە مەیداندا. کوردستان سەلماندی کە نەک تەنیا خاوەنی سەنگەری پێشەوەی بەرگرییە، بەڵکوو خاوەنی نەخشەڕێگا و ئەڵتەرناتیڤێکی دێموکراتیکیشە بۆ پێکهێنانی سیستمێکی فرەنەتەوە، فیدراڵ و دادپەروەر بۆ داهاتوو.

٣. حیزبی دێموکرات: لە کەلەپووری خەباتەوە بۆ سیاسەتی هاوچەرخ

لە نێو گۆڕەپانی سیاسیی ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا، حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران وەک حیزبی پێشەنگ و خاوەن ڕەگێکی مێژوویی قوواڵ لە دڵی خەڵکدا، خاوەنی پێگە و ڕەواییەکی جەماوەریی تایبەتە. ئەم حیزبە لە سەردەمی کۆماری کوردستانەوە هەتا شۆڕش و بەرگریی نەتەوەیی لە قۆناغە جیاوازەکاندا، هەڵگری ئاڵای داخوازییە ڕەواکانی نەتەوەی کورد بووە. بەڵام لە ئاستی ئەمڕۆی دنیای سیاسەت و لە ژێر تیشکی پێشکەوتنە خێراکانی سەردەمدا، سەرمایەی مێژوویی بە تەنیا بەس نییە، بەڵکوو پێویستە ئەم ڕابردووە زێڕینە لەگەڵ ئامراز و گوتاری مۆدێرندا ئاوێتە بکرێت.

پرسیاری بنەڕەتی و ستراتیژی ئەوەیە: حیزبی دێموکرات چۆن دەتوانێت ئەم سەرمایە گەورە سیاسی و کۆمەڵایەتییە بکاتە هێزێکی کرداری و بڕیاردەر لە گۆڕانکارییەکاندا؟

کۆمەڵگەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و ئێران بە تەواوی نوێ بوونەتەوە. هاتنەمەیدانی نەوەی نوێی خوێندەوار و چاوکراوە، بەکارهێنانی تێکنۆلۆژی و گۆڕانی چەمکی چالاکیی سیاسی، شێوازی تێکۆشانی لە فۆرمە نەریتییەکانەوە پەڕاندووەتەوە بۆ شێوازگەلی مۆدێرن و دینامیک، لەوانە:

. مانگرتنە سەرتاسەرییەکان، خۆپێشاندان و جوواڵەی ڕێکخراوی شەقام

. بەکارهێنانی ژیرانەی تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لە شەڕی گێڕانەوە و بەرەنگاربوونەوەی پرۆپاگەندەی دەسەڵاتدا

. بزووتنەوە مەدەنییەکان و ڕێکخراوە خۆڕسکە پیشەیی، جێندەری و ژینگەییەکان

ئەگەر حیزبی دێموکرات لەسەر بنەمای ئەزموونی دەوڵەمەندی ڕابردوو، بەردەوام بێت لەسەر نوێکردنەوەی گوتار، بەهێزکردنی پەیوەندییە دیپلۆماسی و نێونەتەوەییەکان و، پەرەپێدانی قۆرمەکانی خەباتی مەدەنی لە نێوخۆدا، بێگومان دەبێتە یەکێک لە سەرەکیترین کۆڵەکەکانی هەر دیالۆگ و پرۆسەیەکی سیاسی بۆ ئایندەی ئێران.

٤. هاوپەیمانیی حیزبەکانی کوردستان: زەروورەتێکی مێژوویی و ستراتیژی

یەکێک لە خاڵە دیاریکەرەکان لە هاوکێشەی خەباتی ڕزگاریخوازانەدا، پرسی یەکڕیزی، تەبایی و پێکەوەکارکردنی حیزبەکانی کوردستانە. لە هەلومەرجێکی وەها پڕ لە گۆڕانکاریدا، پەرتەوازەیی گوتار و ناتەبایی دەتوانێت پێگەی نەتەوەیی لە دانوستان و بەرەنگاربوونەوەکاندا لاواز بکات. بە پێچەوانەوە، ئەزموونی مێژوویی سەلمێنەری ئەوە ڕاستییەیە کە هەر کات حیزبەکانی کوردستان لە چوارچێوەی بەرەیەکی یەکگرتووی نەتەوەییدا جووڵاونەتەوە، گەلی کورد بەهێزترین پێگەی بەدەستهێناوە.

کاتێک کوردستان بیەوێت لە ئاستی سەرتاسەریدا وەک جەمسەرێکی بەهێز ڕۆڵ بگێڕێت، تەنیا بوونی حیزب و ڕێکخراوی جیاجیا بەس نییە، بەڵکوو پێویستە:

. هاوپەیمانییەکی ستراتیژی و تۆکمە لە نێوان حیزبەکانی کوردستاندا پێک بهێنرێت یان بە دربڕینێکی تر ئەم هاوپەیمانییەی ئێستا تۆکمە بکرێت.

. گوتارێکی سیاسیی هاوبەش کە مافی چارەی خۆنووسین، دێموکراسی و دادپەروەری بکاتە بنەما، ئامادە بکرێت.

. زمانێکی دیپلۆماسیی یەکدەست بەرامبەر بە هێزەکانی ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی و ناوەندە نێودەوڵەتییەکان بگیرێتە بەر.

پەرتەوازەیی، دەرفەت دەداتە ناوەندگەرایان و نەیاران کە مافەکانی گەلی کورد پشتگوێ بخەن؛ بەڵام یەکگرتوویی و هەماهەنگیی کارای حیزبەکانی کوردستان، ئەو گەرەنتییە حاشاهەڵنەگرەیە کە دەتوانێت مافە مێژوویی، نەتەوەیی و دێموکراتیکەکانی خەڵکی کوردستان لە هەر دەستوور و پێکهاتەیەکی سیاسیی داهاتووی ئێراندا بچەسپێنێت. ئەمە هەڵبژاردن نییە، بەڵکوو ئەرکێکی مێژوویی و نیشتمانییە کە قۆناغی ئێستا دەیخاتە بەردەممان.

***

دێژەی وتاری:

تەنیایی ستراتیژیکی کورد لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست

... دەرس و وانەکانی تەنیایی ستراتیژیک لە ئەزموونی وڵاتانی تردا

کورد تەنیا نەتەوە نییە کە تووشی گەمارۆ و تەنیایی ستراتیژیک بووبێتەوە. چەندین میللەت لە مێژوودا هەمان بارودۆخی سەختیان تێپەڕاندووە، بەڵام بە هۆشیاریی سیاسی توانیویانە چارەنووسی خۆیان بگۆڕن:

• ئەزموونی فینلاند: لە جەنگی زستانەی ساڵی ١٩٣٩دا، کاتێک یەکێتیی سۆڤیەت بە سوپایەکی گەورەوە هێرشی کردە سەری، فینلاند بە تەنیا مایەوە و هیچ کەس هاوکاریی نەکرد. بەڵام فینلاندییەکان دوای جەنگ وازیان لە دروشمی بێسوود هێنا؛ دەستیان کرد بە بەهێزکردنی پەروەردە، پیشەسازی و تێکنۆلۆژی و، هاوسەنگییەکی دیپلۆماسیی وەهایان دروست کرد کە ولاتەکەیان یەکێک لە پێشکەوتووترین و پارێزراوترین وڵاتانی جیهان و لە کۆتاییشدا چوونە نێو ناتۆ.

• **ئەزموونی تایوان:** لە ڕووی یاسایی نێودەوڵەتییەوە تەنیا چەند وڵاتێکی کەم دان بە سەروەرییەکەیدا دەنێن و ڕۆژانە لەژێر هەڕەشەی سوپای چین دایە؛ بەڵام تایوان چی کرد؟ بووە دڵی پیشەسازیی نیمچەگەیەنەرەکان (مایکرۆچیپ) لە هەموو جیهاندا. ئەمڕۆ ئەگەر چین هێرش بکاتە سەر تایوان، ئابووریی جیهان پەکی دەکەوێت؛ بەم پێیە تەنیایی ستراتیژیکی خۆی لە ڕێگەی تێکنۆلۆژیی پێشکەوتووەوە گۆڕی بۆ پێداویستییەکی جیهانی.

• **ئەزموونی ئیسرائیل:** لە ساڵی ١٩٤٨ لە نێو دەریایەک لە دەوڵەتانی دژبەردا لەدایک بوو. لە جیاتی پاڵدانەوە بە سۆزی نێودەوڵەتی، هێزێکی سەربازیی پیشەیی، دەزگای هەواڵگریی بێوێنە، چەکی ئەتۆمی، ئابووریی زانستتەوەر و لۆبییەکی دیپلۆماسیی پتەوی لە ئەمریکا دامەزراند، تا وای لێهات تەنانەت نەیارەکانیشی ناچار بوون پەیمانی ئاشتیی لەگەڵدا ببەستن.

• **ئەزموونی سەنگاپوور:** دووڕگەیەکی بچووکی بێئاوی شیرین و بێسەرچاوەی سروشتی بوو کاتێک لە ماڵیزیا جیا کرایەوە. بەڵام لە ڕێگەی نەهێشتنی گەندەڵی، ڕاکێشانی وەبەرهێنانی جیهانی و پەروەردەی سەردەمیانەوە، بووە ناوەندی دارایی ئاسیا و توانای بەرگریی خۆی لە دەوروبەر مسۆگەر کرد.

ئەم نموونانە پێمان دەڵێن کە تەنیایی لە ڕێگەی گریان و گازندەکردن لە بێوەفایی جیهان چارەسەر ناکرێت، بەڵکوو لە ڕێگەی بەهێزکردنی ژێرخانی نێوخۆیی و گۆڕینی هاوکێشەکانەوە کۆتایی پێ دێت.

نەخشەڕێگای داهاتوو: چۆن دەرباز بین لە تەنیایی ستراتیژیک؟

کورد ناتوانێت شوێنی جوغرافیای خۆی لەسەر نەخشەی گۆی زەوی بگۆڕێت، بەڵکوو دەتوانێت تێگەیشتنی خۆی بۆ هاوکێشەی هێز و ململانێ بگۆڕێت. بۆ دەربازبوون لەم قەیرانە قوواڵە، پێویستە نەخشەڕێگایەکی نیشتمانی لەسەر ئەم بنەمایانە دابڕێژرێت:

١ـ بنیاتنانی ئەنجومەنی باڵای ستراتیژیکی نیشتمانی:

کاتی ئەوە هاتووە کە حیزبە کوردییەکان لە هەموو بەشەکاندا چوارچێوەیەکی باڵای نیشتمانی پێکبهێنن کە ستراتیژیی گشتی و هێڵە سوورەکانی نەتەوەیی دیاری بکات. تا کاتێک بڕیاری سیاسی پەرتەوازە بێت، هیچ زلهێزێک بە چاوی هاوبەشێکی جدی لە کورد ناڕوانێت.

٢ـ گەشەپێدانی سەربەخۆیی ستراتیژیک لە جیاتی دابڕان:

دروشمی «کورد جگە لە چیاکان هیچ دۆستێکی نییە» دەبێت لە ئەدەبیاتی سیاسی کەمڕەنگ بکرێتەوە. کورد دەبێت لە نێوخۆدا پشت بە خۆی ببەستێت لە ڕووی ئابووری، ئاسایشی خۆراک و توکمەیی کۆمەڵایەتی، بەڵام لە دەرەوەدا تۆڕێکی فرەلایەن لە پەیوەندییەکان لەگەڵ دەوڵەتان و ناوەندە نێودەوڵەتییەکان دروست بکات. پشتپێبەستنی نێوخۆیی بە مانای دابڕان لە جیهان نییە.

٣ـ دیپلۆماسیی بەرژەوەندیی هاوبەش نەک سوالکردنی سۆز:

جیهانی سیاسەت بە بەزەیی و فرمێسک بەڕێوە ناچێت. کورد دەبێت فێر بێت چۆن بەرژەوەندیی ئەمنی، ئابووری و وزەی خۆی لەگەڵ دەوڵەتانی کاریگەر گرێ بدات، بە شێوەیەک کە مانەوە و بەهێزبوونی قەوارەی کوردی ببێتە زامنی ئاسایش و سەقامگیریی ناوچەکە و بەرژەوەندیی هاوبەش مسۆگەر بکات.

٤ـ بەهێزکردنی هێزی نەرم و داهێنانی تێکنۆلۆژی:

هێزی سەربازی پێویستە، بەڵام لە جیهانی ئەمڕۆدا بەس نییە. پێویستە وەبەرهێنان لە میدیای نێودەوڵەتی، پێگەیاندنی دیپلۆماتکاری کارامە، زمانزان، سەنتەری توێژینەوەی ستراتیژیک و کەرتی تێکنۆلۆژی بکرێت تا بتوانرێت ڕای گشتیی جیهانی بە لای مافەکانی کوردا ڕابکێشرێت.

٥ـ ڕێکخستنی توانای دیاسپۆرا وەک سەرمایەیەکی گەورە:

سەدان هەزار هاوواڵتیی کورد لە ئەورووپا، ئەمریکا و وڵاتانی پێشکەوتوودا دەژین. لە نێویاندا زانا، ئەندازیار، دادوەر، بازرگان و سیاسەتمەداری سەرکەوتوو هەن. پێویستە ئەم وزە مرۆییە ڕێک بخرێت و ببێتە لۆبییەکی بەهێز بۆ گوشار خستنە سەر ناوەندەکانی بڕیاردان لە پایتەختە ڕۆژئاواییەکاندا.

کۆتایی و دەرەنجام: گۆڕینی هاوکێشەکان لە بەرخۆدانەوە بەرەو ستراتیژی

مێژووی سەدەی ڕابردووی کورد لە بازنەیەکی داخراودا خولاوەتەوە: چەوساندنەوە، بەرگری و شۆڕش لە چیاکان، هاوکاریی کاتیی زلهێزەکان لە قۆناغی شەڕدا، پاشەکشەی زلهێزەکان لە کاتی ڕێککەوتندا، و دووبارەبوونەوەی کۆڕەو و قڕکردن. بۆ ئەوەی ئەم مێژووە خوێناوییە دووبارە نەبێتەوە، پێویستە لە قۆناغی کاردانەوە دەرباز بین بەرەو قۆناغی دەستپێشخەری.

تەنیایی ستراتیژیک بەڵایەکی ئاسمانی یان چارەنووسێکی ئەزەلی نییە کە نەتوانرێت بگۆڕدرێت؛ بەڵکوو دۆخێکی دروستکراوی ژیئۆپۆلیتیکییە کە بە دروستکردنی هێزی فرەڕەهەند، داڕشتنی سیاسەتی عەقڵانی، دامەزراندنی ناوەندی توێژینەوە، کەڵکەرگرتن لە تێکنۆلۆژی و گۆڕینی دەرفەتە ژیئۆپۆلیتیکییەکان تێکدەشکێت.

کوردستان بۆ ئەوەی لە مێژوودا نەسڕێتەوە، پێویستی بە بەرخۆدان هەبوو؛ بەڵام بۆ ئەوەی بگاتە کەناری ئارامی، سەروەری و سەربەخۆیی شایستە لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا، پێویستیی ڕەها و حاشاهەڵنەگری بە ستراتیژی هەیە.

KURDISTAN

Publishing by Democratic Party of Iranian Kurdistan

NO: 929 22 October 2026

ناونیشانی ڕۆژنامەی «کوردستان» و ماڵپەڕی ناوەندیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە تۆڕی جیهانیی ئینتێرنێتدا:

www.kurdistanmedia.com

info@kurdistanmedia.com www.kurdch.tv

Yahsat 1A @ 52.5° East Frequency: 12149

polarization: Vertical -27500 FEc : 3/4

ئیمەیلی ڕۆژنامەی کوردستان:

info@kurdistanmedia.com

ئیمەیلی تەشکیلاتی نهێنی:

Tashkilat.kdp92@gmail.com

لە بڕیاری تاکەوە بۆ سەقامگیریی ئابووری؛ شۆڕشی زانستیی دوو براوەی خەڵاتی نۆبێلی ئابووریی ٢٠٢٦

ئەمیر سوڵتانی

لە جیهانی ئابووریدا، هەندێک جار وەرچەرخانێکی قووڵ نەک لە بازاڕ و کارگەکاندا، بەڵکوو لە نێو تێڕوانینی زاناکاندا سەرهەڵدەدات. لە ١٢ی ئۆکتۆبری ٢٠٢٦دا، ئەکادیمیای شاهانەی سوید بۆ زانستەکان خەڵاتی نۆبێلی ئابووریی بە دوو ئابووریناسی ئەمریکی، ڕۆبێرت هۆڵ (Robert E. Hall) و مایکڵ وودفۆرد (Michael Woodford) بەخشی؛ دوو بیرمەند کە بنەمایەکی نوێیان بۆ تێگەیشتن لە جووڵەی ئابووری و داڕشتنی سیاسەتی سەقامگیری دامەزراند.

گرنگیی کارەکانیان لەوەدایە چەمکی ئابوورییان تەنیا لە ئامارە گشتییەکاندا قەتیس نەکرد، بەڵکوو لە بڕیاری ڕۆژانەی خێزان و کۆمپانیاکان ورد بوونەوە. لە ڕوانگەی ئەوانەوە، ئابووریی نەتەوەیەک بریتییە لە کۆی ملیۆنان بڕیاری تاکەکەسی کە لەژێر کاریگەریی داهات، نرخ و چاوەڕوانیی داهاتوودا شێوە دەگرن. ئەم شۆڕشە فکرییە بە «بنیاتە میکرۆئابوورییەکان» (Microfoundations of Macroeconomics) دەناسرێت؛ واتە شیکردنەوەی ماکرۆئابووری لەسەر بنەمای ڕەفتار و پاڵنەری تاکەکان.

پاشخانی مێژوویی: لە کینزیزمەوە تا قەیرانی چەقبەستوویی

لە دوای جەنگی دووەمی جیهانییەوە، قوتابخانەی کینزی زاڵ بوو بەسەر سیاسەتە ئابووریییەکاندا. ئەم مۆدێلە پێی وابوو دەوڵەت دەتوانێت بە دەستکاریکردنی خەرجییە گشتییەکان و ڕێژەی سوود، بازاڕ کۆنترۆڵ بکات و بێکاری کەم بکاتەوە؛ چون پەیوەندییەکی ڕوون لە نێوان هەڵاوسان و بێکاریدا دەبینرا.

بەڵام لە دەیەی ١٩٧٠دا، تەنگژە نەوتییەکان مۆدێلی کینزیان ڕووبەڕووی شکست کردەوە و قەیرانی «چەقبەستوویی لەگەڵ هەڵاوسان» (Stagflation) سەری هەڵدا کە تێیدا بێکاری و هەڵاوسان هاوکات بەرز بوونەوە. ئەمەش پرسیارێکی بنەڕەتیی دروست کرد: ئایا بە پشتبەستن بە ڕابردوو، داهاتوو پێشبینی دەکرێت؟ ڕۆبێرت لووکاس (Robert Lucas) و هاوبیرانی وەڵامیان دایەوە کە سیاسەتە نوێیەکان ڕەفتاری مرۆڤ دەگۆڕن؛ کەواتە هیچ مۆدێلێکی ماکرۆئابووری سەرکەوتوو نابێت ئەگەر بڕیاردان و چاوەڕوانییەکانی تاک پشتگوێ بخات.

ڕۆبێرت هۆڵ: هاوسەنگکردنی بەکاربردن و ژیریی چاوەڕوانییەکان

لە نێو ئەم گۆڕانکارییەدا، ڕۆبێرت هۆڵ ڕۆڵێکی پێشەنگی گێڕا. ئەو جەختی کردەوە خێزانەکان تەنیا بەپێی داهاتی هەنووکەیی بڕیاری خەرجی نادەن، بەڵکوو چاویان لە ئاسۆی داهات و سەقامگیریی سبەینێیە. بەپێی ئەم تێڕوانینە، مرۆڤ هەوڵ دەدات ئاستی بەکاربردنی لە درێژایی تەمەنیدا بە هاوسەنگی ڕابگرێت (Consumption Smoothing). ئەگەر چاوەڕوانیی داهاتێکی مسۆگەر بکات، خەرجییەکانی زیاد دەکات؛ بەڵام ئەگەر مەترسیی بێکاری هەبێت، دەست بە پاشەکەوت دەگرێت.

هۆڵ بە مۆدێلێکی بیرکاری دەریخست کە گۆڕانکارییەکانی بەکاربردن تەنیا بە زانیارییە نوێیەکانەوە بەستراونەتەوە. دواتر لە ١٩٨٩دا، جۆن کامپبێڵ و گرێگۆری مانکیو ڕوونیان کردەوە هەموو چینەکان وەک یەک جووڵە ناکەن؛ هەندێکیان بەپێی داهاتی درێژخایەن و هەندێکیان بەپێی دەستکەوتی ڕۆژانە خەرج دەکەن. ئەم جیاوازییە بۆ داڕێژەرانی سیاسەت یەکلاکەرەوەیە، چون کاریگەریی کەمکردنەوەی باج یان یارمەتییە داراییەکان لەسەر هەموو تۆێژەکان یەکسان نییە.

مایکڵ وودفۆرد: ئەندازیاریی چاوەڕوانییەکان و سیاسەتی دراوی

براوەی دووەمی نۆبێل مایکڵ وودفۆرد، تیشکی خستە سەر ڕۆڵی بانکە ناوەندییەکان و بەڕێوەبردنی چاوەڕوانیی بازاڕ. ئەو لە پەرتووکی «سوود و نرخەکان» (Interest and Prices ٢٠٠٣)، چوارچێوەیەکی سەردەمیانەی بۆ سیاسەتی دراوی داڕشت. لە ڕوانگەی ئەوەدا، ڕێژەی سوودی ئەمڕۆ تەنیا فاکتەر نییە، بەڵکوو گرنگترین شت ئەوەیە بازاڕ چاوەڕوانی چ ئاستێک لە سوود و هەڵاوسان بۆ داهاتوو دەکات.

ئەگەر بانکی ناوەندی بە شێوەیەکی شەفاف ستراتیژی خۆی ڕابگەیەنێت، دەتوانێت پێش دەستکاریکردنی ڕێژەی سوودیش، ئاراستەی بازاڕ کۆنترۆڵ بکات. ئەم ڕێبازە کە بە «ڕێنماییی پێشوەختە» (Forward Guidance) ناسراوە، لە قەیرانی داراییی ٢٠٠٨دا بووە فریادڕەسی ئابووریی جیهان؛ کاتێک ڕێژەی سوود گەیشتە نزیک لە سفر و ئامرازە باوەکان لە کار کەوتن، بەڕێوەبردنی چاوەڕوانییەکان ئابووریی لە داڕمان پاراست.

کۆکردنەوەی بڕیاری تاک و هاوکێشەی گشتی: مۆدێلی نیۆکینزی

دەستکەوتی مەزنی ئەم دوو زانایە دروستکردنی پردێکی تۆکمەی زانستی بوو لە نێوان ڕەفتاری تاک و سیاسەتە گشتییەکاندا. لە سایەی تۆێژینەوەکانی ئەواندا، چەمکەکانی «داکۆتاویی نرخەکان»، «کەلێنی بەرهەمهێنان» و «چاوەڕوانیی هەڵاوسان» بوونە کۆڵەکەی مۆدێلە مۆدێرنەکانی ناسراو بە «نیۆکینزی» (New Keynesian Economics).

ئەم هاوکێشانە یارمەتیی داڕێژەرانی سیاسەت دەدەن جیاوازی بکەن لە نێوان قەیرانی «کەمبوونەوەی خواست» لەگەڵ قەیرانی «بەرزبوونەوەی تێچووی بەرهەمهێنان» کە چارەسەریان جیاوازە. لەگەڵ ئەمەشدا، ئەزموونی قەیرانە داراییەکان پێمان دەڵێن مۆدێلە بیرکارییەکان لە بەرامبەر پرسی «نایەکسانیی داهات»، کەڵەکەبوونی قەرزەکان و جیاوازیی چینایەتیدا هێشتا سنووردارن. کەواتە ئەم دەستکەوتانە کۆتاییی زانستی ئابووری نین، بەڵکوو بناغەیەکن بۆ تێگەیشتنێکی واقیعیتر.

پەخشە: پەیامی نۆبێلی ٢٠٢٦

خەڵاتی نۆبێلی ئابووریی ٢٠٢٦ پەیامێکی زانستیی ڕوونی هەیە: تێگەیشتن لە ئابووریی گەورە (ماکرۆ)، بەبێ شیکردنەوەی دەروونناسی و ڕەفتاری تاکەکان (میکرۆ) ناتەواوە. هۆڵ و وودفۆرد نیشانیان دا کە متمانە، بڕیاردان و چاوەڕوانیی مرۆڤەکانە چارەنووسی بازاڕ و نەتەوەکان دیاری دەکات.

ئەگەر لە سەدەی بیستەمدا سیاسەتی ئابووری هونەری کۆنترۆڵکردنی ئامار و ژمارە گشتییەکان بووبێت، ئەمڕۆ زانستەکە دەچێتە نێو هۆشیاریی تاکەکان و لێکدانەوەی هۆکارەکانی پشت ئەو ژمارانە. لێرەدایە کە گرنگیی شۆڕشی بنیاتە میکرۆئابوورییەکان دەردەکەوێت؛ شۆڕشێک کە هاوکێشە وشکەکانی ئابووری هێنایەوە نێو واقیعی ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤەکان.

بەر لە مالاوایی

عەلی بداغی

لە بانگەشەی سەقامگیرییەوە بۆ پەلەقاژە لەپێناو مانەوەی زیاتردا

سەبارەت بە قووڵایی گۆڕانکارییەکان لە ئێرانی ئەمڕۆدا، پرسیارێکی بنەڕەتی ئەوەیە: ئاخۆ کۆماری ئیسلامی وەک ئەوەی بانگەشەی بۆ دەکات حکوومەتێکی سەقامگیرە، یان لە لێواری هەڵدێردایە و پەلەقاژە بۆ مانەوەی زیاتر دەکات؟ بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە، پێش هەموو شتێک پێویستە جیاوازی بکەین لەنێوان «مانەوەی دەسەڵات» و «سەقامگیریی دەسەڵات»دا. کۆماری ئیسلامی لەوانەیە هێشتا کۆنترۆڵی دەوڵەت، هێزە چەکدارەکان و دەزگای سەرکوتکردنی بەدەستەوە مابێت، بەڵام ئەمە ناتوانێ بە واتای شەرعییەت و سەقامگیریی سیاسی بێت؛ بۆچی؟

یەکەم: دوای مردنی خامنەیی، ڕێبەری ڕێژیم، لە ٩ی ڕەشەمەی زستانی ڕابردوودا بەڕوالەت موجتەبا خامنەیی وەک ڕێبەری نوێ ڕاگەیەندراوە؛ کەچی ناوبراو لە کاتی دەستبەکاربوونیەوە هەتا ئێستا لەبەرچاوی گشتی دەرنەکەوتووە و دوای ٨ مانگ هێشتا هیچ وێنە، ڤیدیۆ یان پەیامێکی دەنگیی جێگەی متمانە لێی بڵاو نەکراوەتەوە، ئەمەش خۆی پەردەی بە بۆشایی دەسەڵات لە لووتکەی ڕێژیمدا داوە. ئەوەی کە ڕێبەری نیزامێکی سیاسی بۆ ماوەی نزیکەی ٨ مانگ خۆی لە چاوی خەڵک بشارێتەوە، تەنیا بابەتێکی پڕۆتۆکۆڵی نییە، چونکە لە پێکهاتەی کۆماری ئیسلامیدا ڕێبەر چەقی بڕیاردانە لە تەواوی سیستمە سیاسییەکەدا، فەرماندەی گشتیی هێزە چەکدارەکان و گرنگترین سەرچاوەی دەسەڵاتی سیاسییە. کەواتە کاتێک ڕێبەری نوێ بۆ ماوەی چەندین مانگ نەبینرێت و نەبیسترێت، ئەم پرسیارە جیدییە دێتە ئاراوە: ئاخۆ دەسەڵات

خەریکی چییە جگە لە خاپاندنی خەڵک و زەمینەخۆشکردن بۆ گۆڕینی نیزامی سیاسی لە پێکهاتەی ئایینی-ئەمنییەوە بۆ نیزامی-ئەمنی؟

کەواتە کۆماری ئیسلامی ئەگەرچی هێشتا دەسەڵاتێکی لەسەرپێیە، بەڵام هەرگیز دەسەڵاتێکی سەقامگیر نییە؛ بەڵکوو دەسەڵاتێکی ئەمنییەتییە کە زیاتر لە جاران، مانەوەی خۆی لەجیاتی شەرعییەتی سیاسی، بە هێزی سەرکوتکردن و کۆنترۆڵی تۆندوتیژانەی کۆمەڵگەوە گرێ داوە. خۆ ڕاستە ئەزموونی زۆرێک لە دەسەڵاتە دیکتاتۆرەکان پێمان دەڵێت کە سەرکوت و تۆندوتیژی و کوشتار دەتوانێت ڕەوتی ڕووخان دوا بخات، بەڵام قەیرانی شەرعییەت چارەسەر ناکات و چارەنووسی دواجاری ئەو نیزامە سیاسییانە هەر تێداچوون و هەرەسهێنانە.

بەڵام کێشەکە خۆ هەر پرسی ڕێبەری نییە، بەڵکوو بابەتی جەوهەری ئەوەیە کە قەیرانی سیاسی لەگەڵ قەیرانی شەرعییەت و قەیرانە ئابووری، کۆمەڵایەتی و ئەمنییەتییەکان، هاوکات گەرووی بە کۆماری ئیسلامی گوشیوە. تاکە ڕێگەی ڕێبەرانی ئێستای کۆماری ئیسلامیش بۆ دەربازبوون لەم قەیرانانە، خۆشکردنی زەمینەیە بۆ پێدانی باج و ئیمتیازی زیاتر بە دەرەوە، لە پاڵ سەرکوتێکی خوێناوی و تۆندتر لە نێوخۆی وڵاتدا. بەڵام درێژەپێدان و بەردەوامیی سەرکوتکردنیش بەو ئاسانییە نییە؛ چونکە هەرچەندە دەسەڵات زیاتر پشت بە سەرکوت ببەستێت، تێچووی پاراستنی ڕێژیمە سیاسییەکەش زیاتر دەبێت؛ هەرچەندێکیش سەرچاوە ئابووریییەکان کەمتر ببنەوە، دابینکردنی تێچووی ئەم دەزگا پانوبەرینەی سەرکوتە قورستر دەبێت.

ئایا ئەم بارودۆخە دەتوانێت بەردەوام بێت؟ لە ماوەی کورتخایەندا، لەوانەیە؛ بەڵام وەک باس کرا درێژەپێدانی دۆخی ئێستا بە شێوازی هەنووکەیی لە درێژخایەندا زۆر ئەستەمە. هەڵاوسانی بەرز، داڕمانی تۆندی بەهای دراوی نیشتمانی، گەمارۆ ئیفلیجکەرەکان و قەیرانە ژینگەییەکان (وەک کەمئاوی و قەیرانی وزە)، توانای دارایی دەسەڵاتی بۆ بەدیهێنانی ڕەزامەندیی لایەنگرانیشی بە تەواوی کەم کردووەتەوە. هەروەها ئەو زەبرە قورس و گورچکبڕانەی کە لە چەند ساڵی ڕابردوودا لە تۆڕەکانی نفووزی ناوچەیی و لە گرووپە نیابەتییەکانی ئێران دراون، وای کردووە کە قووڵایی ستراتیژیی نیزام—کە سااڵنێک وەک قەڵغانێکی بەرگری دەهاتە ئەژمار—ئێستا بووبێتە خاڵی هەرە لاوازی کۆماری ئیسلامی. لەوەش بترازێ، سەرکوتکردنی بەردەوام، وزە و سەرچاوە ئەمنییەتییەکانی وڵات دەپووکێنێتەوە و توانای دەروونی و پێکهاتەیی هێزە ئەمنییەکان تووشی داڕمان دەکات.

ئێستا پرسیارە گرنگەکەی تر ئەوەیە: چ هۆکارگەلێک خێرایی بە ڕەوتی ڕووخانی ڕێژیم دەبەخشن؟ لە هێزە نیزامی و ئەمنییەتییەکان لە جێبەجێکردنی فەرمانی سەرکوت خۆیان ببوێرن، یان بێلایەنی هەڵبژێرن، یان لەنێوان فەرماندەکاندا ناکۆکی دروست ببێت، یان بەشێک لە هێزەکان پشتی خەڵک و داخوازییەکانیان بگرن؛ هاوکێشەکە بە خێرایی دەگۆڕێت.

دیارە قەیرانی ئابووریش دەتوانێ خێرایی بەم ڕەوتە ببەخشێ. لە ئێستادا دابەزینی بەهای دراوی نیشتمانی، هەڵاوسان، کەمبوونەوەی داهاتەکانی نەوت، کورتهێنانی سەرچاوەکان و فشاری شەڕ، تێچووی مانەوەی دەسەڵاتیان زۆر قورستر و مەترسیدارتر کردووە. لە وەها بارودۆخێکدا، ناڕەزایەتیی خانەنشینان، کرێکاران، خوێندکاران، ژنان، کاسبکاران، مامۆستایان، نەتەوە مافخوازەکان و تۆێژە کۆمەڵایەتییە جیاوازەکان، کاتێک بەهایەکی سیاسیی زۆر گەورەتر پەیدا دەکات کە لە داخوازییە پەرتەوازە و چینایەتییەکان تێپەڕێت و ببێتە هەڕەشەیەکی جیدی بۆ سەر ڕێژیم. خۆ ئەگەر ناڕەزایەتییەکانی سەر شەقام هاوکات لەگەڵ مانگرتنی بەرفراوان لە کەرتە ئابووری و کارگێڕییەکاندا ڕوو بدەن، دەسەڵات بەرەوڕووی قەیرانی دوولایەنەی سەرکوتکردنی سیاسی و پەککەوتنی بەڕێوەبردنی وڵات دەبێتەوە، ئەمەش تێچووی پاراستنی دۆخی هەنووکەیی بۆ ڕێژیم زۆر زیاتر دەکات.

دواخاڵ ئەوەیە کە بێتوو شکستی سیاسەتی دەرەکی و ناوچەییش بخەینە پاڵ ئەم هۆکارانە، دەبینین کە ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی ڕۆژ بە ڕۆژ لە لێواری ڕووخان نزیکتر دەبێتەوە.